

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

97 TARTALOMJEGYZÉK

**INHALTSVERZEICHNIS (Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift,
Redaktion: Katalin Szende)**

TUDOMÁNY ÉS OKTATÁSÜGY

WISSENSCHAFT UND UNTERRICHTSWESEN

Ádám Antal-Bencze Pál-Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató
Laboratóriumának története (1952-1972) 99

*Ádám, Antal-Bencze, Pál-Verő, József: Die Geschichte des Geophysischen
Forschungslaboratoriums der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.*

Szítás József: Átalakuló magyar felsőoktatás – Nyugat-Dunántúl – Sopron 125
*József Szítás: Veränderungen im ungarischen Hochschulwesen – West-Transdanubien –
Ödenburg*

Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története 135
Bánkiné Dalmay, Ágnes: Die Geschichte der Grundschule am Deák Platz

MŰHELY

KLEINE MITTEILUNGEN

Andrássy Péter-Hoczek László: Kitaibel Pál és a soproni tudományos közélet 148
*Andrássy, Péter-Hoczek, László: Paul Kitaibel und das wissenschaftliche Gesellschaftsleben
in Ödenburg*

Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős
konferencia Sopronban) 158
*Nikolics, Károly: Naturwissenschaftliche Wandertagungen im Jahre 1847 und 1929 (Zwei
bedeutende Konferenzen in Ödenburg)*

Király Gergely: Megjegyzések a Fertőmelléki-dombsor és a Kőhidai-medence flórájához és
vegetációjához 168
*Király, Gergely: Bemerkungen zur Flora und Vegetation des Ruster Hügelzugs und des
Kőhidaer-Beckens*

SOPRONI ARCOK

ÖDENBURGER PORTRÄTS

- Németh Lajosné: Adalékok egy régi soproni kertész-család történetéhez (A Raffensperger család) 184
Németh Lajosné: Angaben zur Geschichte einer alten Soproner Gärtner-Familie (Die Familie Raffensperger)
- SOPRONI KÖNYVESPOLC
 BÜCHERSCHAU**
- Szemán Attila: Szála Erzsébet: Fejezetek a soproni tudomány és technika történetéből, 188
 Sopron, 1997.
Szemán, Attila: Szála, Erzsébet: Kapitels aus der Geschichte der Wissenschaft und Technik in Ödenburg (Sopron, 1997.)
- Németh Ildikó: Győr története a kezdetektől napjainkig, szerk. Bana József (Győri Levéltári Füzetek 1.), Győr, 1997. 189
Németh, Ildikó: Die Geschichte von Raab von den Anfängen bis heute. Redaktion: József Bana. Hefte des Raaber Archivs 1. Győr, 1997
- Dávidházy István: Szakács Anita: A soproni városi bíróság jegyzőkönyveinek regesztái II., szerk. Turbuly Éva, Sopron, 1997. 190
Dávidházy, István: Szakács, Anita: Regesten der Gerichtsbücher der Stadt Ödenburg II. 1555–1569. Sopron, 1997.

98Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.
 Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.
 Felelős kiadó Dr. Ádám Antal.

Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben.

További támogatóink az Autoliv Kft., a Soproni Sörgyár, a Németh Villamossági Kft.

SZERKESZTŐSÉG

Askercz Éva, Dominkovits Péter, Gosztom András technikai szerkesztő, Hiller István, Kücsán József,
 Németh Ildikó titkár, Szende Katalin felelős szerkesztő, Turbuly Éva

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bartha Dénes, Bircher Erzsébet, Csapody István, Domonkos Ottó,
 Gimesi Szabolcs, Gömöri János, Hárs József, Horváth Zoltán, Környei Attila, Kubinszky Mihály,
 Metzl János, Molnár László, Németh László, Pápai László, Sarkady Sándor

Szerkesztőségi órák minden hónap harmadik csütörtökjén 14–17 óráig
 (1998. szept. 17., okt. 15., nov. 19., dec. 17.) a Városszépítő Egyesület Új u. 4. alatti helyiségében.

Az 1998/1. számtól a Soproni Szemle teljes szövege olvasható:

www.sopron.hu/SOPRONI_SZEMLE

Terjeszti a RÁBAHÍR Rt. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), a Soproni Levéltárban (9400 Sopron, Fő tér 1.) valamint kedvezményes áron, az egyesületi díjjal kombinálva minden év végén a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.). Előfizetési díj 1998-ra egy évre 500 Ft, egyes szám ára 150 Ft. Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Levéltárban kaphatók.

A Soproni Szemle Alapítványt támogatni szándékozók részére csekk kérhető az alapítvány kuratóriumának postacímén (9401 Sopron, Pf. 5.). Az adományozók a felajánlott összegeket adóalapjukból levonhatják.

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. Üzemében (9400 Sopron, Csengery u. 51.). Felelős vezető Hillebrand Imre.

HU ISSN 0133 – 0748

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy

99 Tudomány és oktatásügy

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972)

Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972)

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) / A Geofizikai Kutató Laboratórium létrejötte, első évei

A Geofizikai Kutató Laboratórium létrejötte, első évei

1972. január 1-én, tehát most 25 éve alapította meg a Magyar Tudományos Akadémia a Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézetet Sopronban. A közelmúltig MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézete volt a hivatalos írásmód. Az intézmény elődei a korábban önálló Geodéziai Kutató Laboratórium, a Geofizikai Kutató Laboratórium, továbbá az Eötvös Loránd Tudományegyetem Geofizikai Tanszéke mellett működött Szeizmológiai Observatórium volt, amely utóbbi addig akadémiai céltámogatással működött, tanszéki kutatóhelyként. Az elődök 20 éves múltjáról azért érdemes beszélnünk, mert az intézetalapítás előtt már jól működő részegységek hozománya határozta meg az intézet tematikáját és szakmai célkitűzéseit, helyét és

szerepét a hazai földtudományi kutatásokban.

Az intézet történetét tehát nem annak megalakulásával, hanem az elődökkel kell kezdenünk. Ez annál időszerűbb, mert lassan a megalakulás és az első évek minden tanúja nyugdíjba vonul, tehát ez szinte az utolsó alkalom arra, hogy összefoglaljuk az elmúlt közel fél évszázad néha nyugodt, néha viharosabb eseményeit. Ez az írás az intézet egyik elődjének, az MTA Geofizikai Kutató Laboratóriumának és előzményeinek történetével foglalkozik.

Tárczy-Hornoch Antal, a Geodéziai és Bányamérési Tanszék, Kántás Károly, a Geofizikai (de egyúttal a Fizikai) és Vendel (Vendl) Miklós, a Földtan-teleptani Tanszék vezető professzora hozta létre 1952-ben a Geodéziai és Geofizikai Munkaközösséget, ehhez csatlakozott később Hazay István professzor Felsőgeodéziai Tanszéke is. Az egyik szerző (ÁA) volt az előd-intézmény, az MTA által támogatott Geodéziai és Geofizikai Munkaközösség első önálló kutatója. A Munkaközösség létrehozásának egyik közismert, de nyíltan ki nem mondott indoka az volt, hogy az Egyetem várható áthelyezésekor az érintettek nem kívánták Sopront elhagyni, máshová (végül is Miskolcra) költözni, hanem megfelelő keretek között Sopronban akartak maradni. Ez az elképzelés végeredményben meg is valósult, az akkori akadémiai tagság erre feljogosította őket, vagy talán a miskolci egyetemre nem is akartak „ellenzéki” professzorokat befogadni. Ők marasztalták Ádám Antalt a Nehézipari Műszaki Egyetem kutatási szervezeténél, vele együtt Wallner Ákost is, aki azonban olyan tanársegéd lett ködös politikai indokolással Tárczy-Hornoch professzor tanszékén, aki a hallgatókkal nem érintkezhetik. Kezdetől fogva a munkaközösségnél dolgozott Auer Vilmos tanszéki mérnök is, majd a következő évben, 1953-ban az egyik első geofizikusként diplomázott magyar mérnök, [100](#)Bencze Pál csatlakozott hozzájuk. A néhány tagú csoport kutatási területét javarészt a Geofizikai Tanszektől vette át, de kis létszámára való tekintettel csak két-három témával foglalkozhatott (1. kép).

Az egyik terület a geoelektromos mérési módszer alkalmazása, az alkalmazási lehetőségek bővítése volt. Evvel a módszerrel ivóvizet kerestek Szombathelynek, Nyíregyházának, próbáltak bányáknak segítséget nyújtani a karsztvíz-veszély elhárítására avval, hogy a mészkőben lévő üregeket mutatták ki, és közben az ezeknek a feladatoknak a megoldására szükséges módszertani fejlesztéseket is elvégezték.

1. A Laboratórium alapító tagjai, balról jobbra: Wallner Ákos, Auer Vilmos osztályvezető (1956-ban Ausztriába távozott, 1979-ben elhunyt), Bencze Pál, Ádám Antal.

A második terület a földi (tellurikus) áramokat alkalmazó földtani kutatómódszerrel való kísérletezés volt. Ez a kísérletezés Kántás professzor francia kapcsolataihoz fűződött, ugyanis a módszert a franciák, elsősorban a Schlumberger-testvérek fejlesztették ki. A Geofizikai Tanszék, Takács Ernő irányításával már foglalkozott ezzel a módszerrel, amely lehetővé teszi az üledékes medencéket kitöltő üledék vastagságának meghatározását fúrások nélkül is. Ez a módszer – természetesen az azóta alaposan megváltozott technikai eszközök miatt jelentősen továbbfejlesztett alakban – mind a mai napig az intézet egyik alapvető, szerteágazó kutatási területe maradt.

A harmadik terület Bencze Pál diplomamunkájának örökségeként az indukciós fúróluk-szelvényezés elméleti és gyakorlati továbbfejlesztése volt.

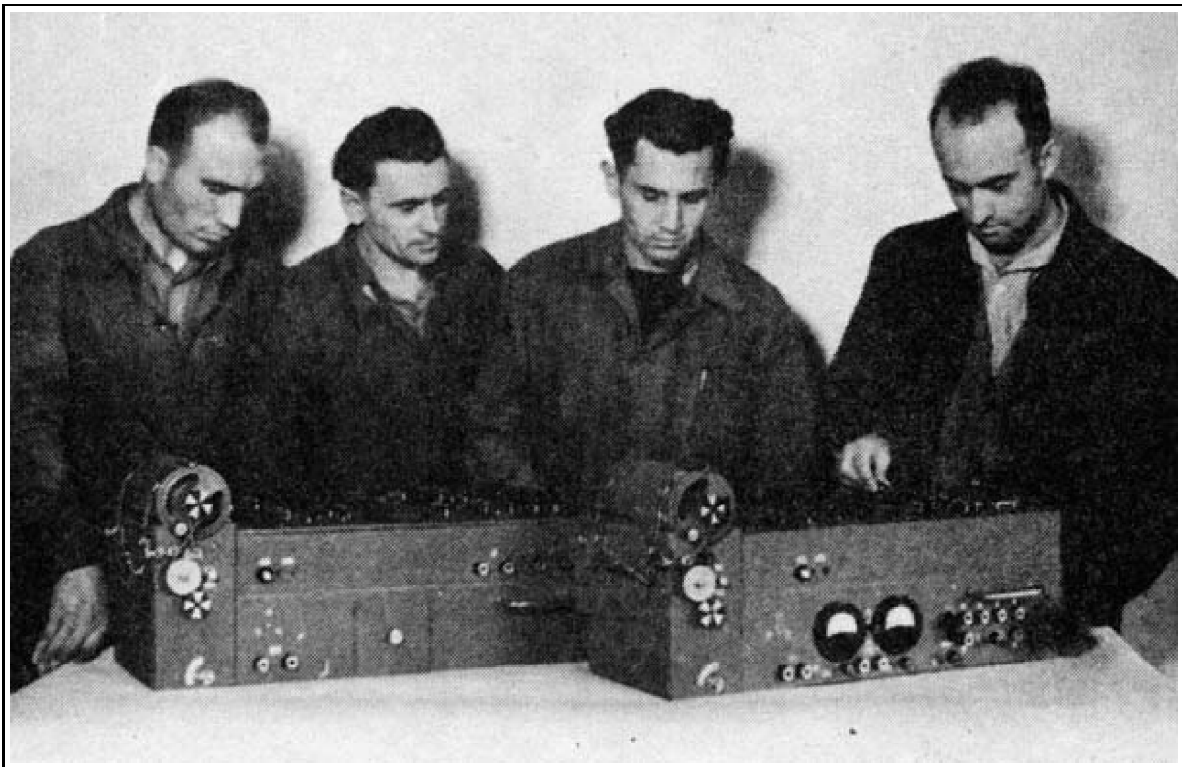
Ezeknek a témáknak a kijelölésében Kántás és Tárczy-Hornoch professzornak volt szerepe, eleinte egyet is értettek. Sajnos, ez az egyetértés, bizonyára emberi gyarlóságok, vélt vagy valódi rivalizálás miatt megszakadt. Más megoldás nem volt, 1955-ben a munkaközösség két akadémiai kutató laboratóriummá vált szét. Közülük a Geodéziai Kutató Laboratórium az Akadémia közvetlen szülötte volt, a Geofizikai Kutató Laboratóriumot viszont Kántás professzor a kormányban lévő kapcsolatai révén hívatta életre. Mindkét laboratórium először helyileg az egyetem területén működött, majd a Geofizika [101](#) megkapta a Szent György utca 16. számú műemléképület nagyobb részét, ott folytatta munkáját.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) / A

Nemzetközi Geofizikai Év és a Nagycenki Geofizikai Obszervatórium

A Nemzetközi Geofizikai Év és a Nagycenki Geofizikai Obszervatórium

Az ötvenes évek közepén világszerte nagy erővel folytak az 1957-58-ra tervezett Nemzetközi Geofizikai Év (NGÉ) előkészületei. Éppúgy, mint az előző hasonló szervezkedésekben (az I. és II. Sarki Évben, 1882-83-ban, illetve 1932-33-ban), a mindaddig ismeretlen méretű nemzetközi tudományos összefogásban Magyarország, illetve az MTA is részt kívánt venni. Mivel az NGÉ-t a naptevékenység 11 éves ciklusának maximuma idejére szervezték, számolva az ekkor rendkívülien nagy geomágneses tevékenység és ehhez kapcsolódó részecske-jelenségek szervezett, minden földrajzi régióra, így különösen a sarkvidékekre és az Egyenlítő környékére is kiterjedő megfigyelésével, felvetődött a Laboratórium már említett témáihoz kapcsolódva egy geofizikai, először csak geomágneses obszervatórium létesítésének gondolata.

2. A kínai bemutató mérésekre készült tellurikus műszerek, mellette a műszer készítői 1955 októberében (balról jobbra: Simon Gyula, a Laboratórium műszerésze, Ivankovics János és Ivankovics Gyula tanszéki műszerészek, Ádám Antal).

Ehhez megfelelő helyet kellett találni, ami az akkori szigorú határ menti előírások, valamint az elektromágneses zavarmentesség követelménye miatt egyáltalán nem volt könnyű feladat. A Nagycenk határához tartozó, de Fertőbozhoz közelebbi helyet alapos keresés után Bencze Pál jelölte ki, és ott meg is kezdődött az eléggé szokatlan követelményeket (mágneses anyagok használatának elkerülése, különleges elektromos hálózat stb.) építkezés.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:

Földi áramok, kínai expedíció

A tellurikus méréseknek egy másik irányban is voltak fejleményei. A mérésekhez műszerre volt szükség, az akkor egyedülállóan gazdag mérési tapasztalatok alapján került sor egy regisztráló berendezés megszerkesztésére. (2. kép). Az elkészült berendezést 1955 őszén Ádám Antal és Takács Ernő bemutatta Kínában, ott sikeres próbamérést is végeztek. Ennek nyomán az akkor önálló Geofizikai Mérőműszerek Gyára (később a Gamma Művek részlegeként működött) jelentős mennyiségű, 60 darabos megrendelést kapott (3. kép). Ezeknek gyártására a Geofizikai Laboratórium mellett, annak Szent György utcai épületében külön részleget hoztak létre, ahol a műszereket a kínai, majd további más megrendelésekre gyártották. Két évtizedig ott volt a hazai tellurikus/magnetotellurikus műszergyártás bázisa. Ugyanilyen, illetve némileg átalakított műszerekkel tervezték ellátni a Nagycenki Geofizikai Observatóriumot is. A kínai geofizikai expedíció előkészítése során 1956 januárjában Sopron és Peking között egyidejű mérés történt, amelynek alapján Ádám kapcsolatot talált még ilyen nagy távolságban is a 20 másodperc körüli periódusú geomágneses pulzációk tevékenységében. Ilyen mérésre akkoriban még alig volt más példa. A műszerekkel végzendő mérésekre a kínai magyar geofizikai expedíciónak külön kis részlege jött létre, nagyjából a Tanszék és a Laboratórium munkatársaiból.

3. A Kína részére sorozatban gyártott tellurikus műszerek szállításra készen a Szent György utca 16. számú épület udvarán a Geofizikai Mérőműszerek Gyára soproni részlegének műszerészeivel, középen Ádám Antal.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) / A
Laboratórium az 56-os forradalom után, az obszervatórium felépülése, megindulása**

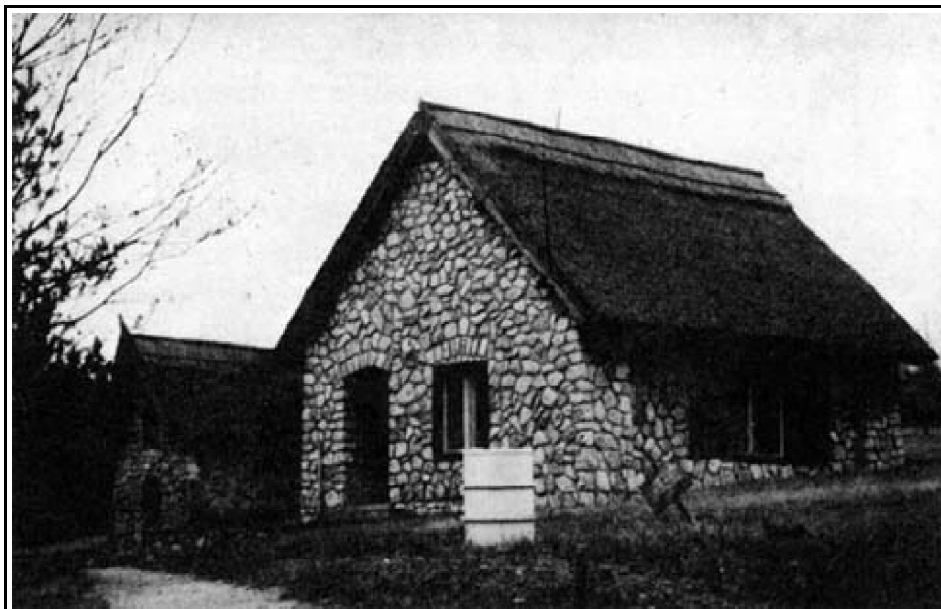
A Laboratórium az 56-os forradalom után, az obszervatórium felépülése, megindulása

A laboratóriumok életében jelentős változások következtek be 1956-ban, a forradalmat követően. A munkatársak közül sokan külföldre távoztak, élükön Kántás professzorral, a Geofizikai Laboratórium igazgatójával és Auer Vilmosmal, a csoport közvetlen osztályvezetőjével. Félbeszakadt a nagycenki építkezés előkészítése, a kínai expedíció indulása viszont alig szenvedett késedelmet. A Geofizikai Laboratórium léte is kockán forgott egy ideig, mivel nem volt akadémikus vezetője. Ez a probléma azután megoldódott, mert Tárczy-Hornoch professzor vállalta az önállóan maradt két laboratórium együttes vezetését, így a fennmaradás már nem volt veszélyben.

103Az eltávozottak helyére került a jelen visszaemlékezés egyik szerzője (VJ), illetve rövidesen még a NGÉ keretében lehetőség volt újabb kutatók felvételére Czuczor Ernőné, Márcz Ferenc, majd rövidesen Holló Lajos került a Geofizikai Laboratóriumhoz. Czuczorné és Holló egyébként a közelmúltig az obszervatóriumi adatfeldolgozás mellett a geomágneses tevékenység, elsősorban a pulzációk sajátosságait vizsgálta, Márcz pedig a lélegektromos tér, majd az ionoszférikus abszorpció vizsgálatával foglalkozott. Mindhárman a megfelelő területen szereztek kandidátusi fokozatot.

4. A Nagycenki Observatórium megnyitásakor aláírt vendégkönyv.

Megindult a nagycenki observatórium építése is,^[1] felépült először a geomágneses tér összetevőinek időbeli változását regisztráló műszerek számára a „relatív ház”. Az akkor még nem védett fertőrákosi kőfejtő leomlott részének mészkőanyaga szolgáltatta az építőanyagot, amely megfelelően mágnességtől mentesnek bizonyult. Így a náddal fedett épület falában ma is szép miocén kővületek, Pecten-héjak láthatók. A fedél nádból készült, csak az volt szokatlan a nádazóknak, hogy rézdróttal kellett a kéréket összekötni. A hivatalos megnyitás 1957 november 14-én volt, az akkor felfektetett emlékkönyv első oldalát mutatja a 4. ábra. Az aláírók: Réthly Antal, a szakma doyenje, Egyed László, Stegena Lajos, kiváló geofizikus, később egyetemi tanár, Hazay István egyetemi tanár, később akadémikus, Horváth Kálmán, Winter István, Bíró Péter (később szintén akadémikus, egyetemi tanár), a BME Geodéziai Intézetének oktatói, Rybár István akadémikus, Eötvös egykori munkatársa, Oszlaczky Szilárd, az ELGI osztályvezetője, Bella Ede, az MTA VI. Osztály képviselője, Bognár Dezső tanácselnök és Tompos Ernő építész, az observatórium tervezője. A második mészkőből készült épület, az „abszolút ház”, a geomágneses tér összetevőinek abszolút értékét mérő műszerek befogadására szolgált, és egy évvel később készült el (5. kép).

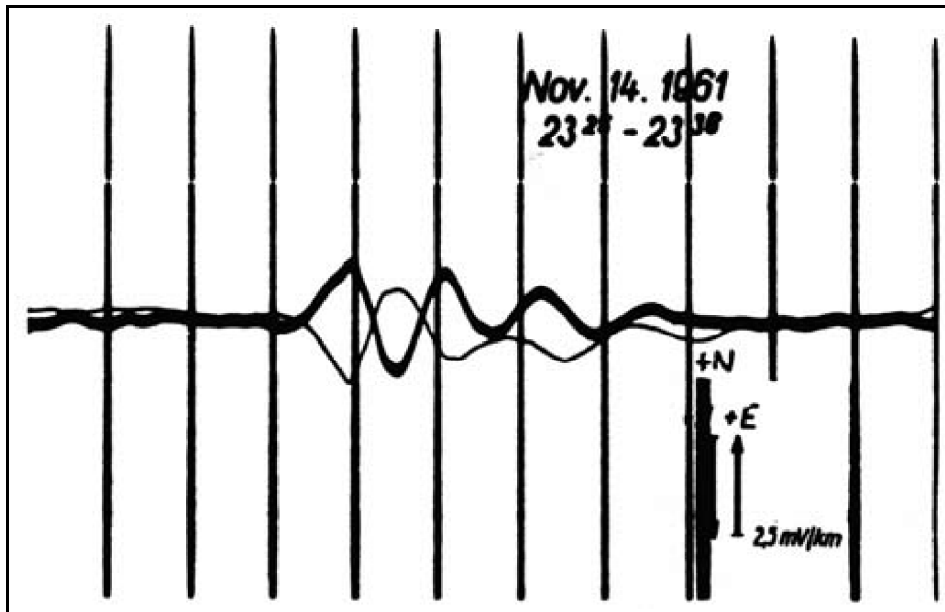

5. A Nagycenki Geofizikai Observatórium mészkőből készült, náddal fedett mágneses épületei, elöl az abszolút ház, hátul az egyik elsőnek elkészült épület, a relatív ház.

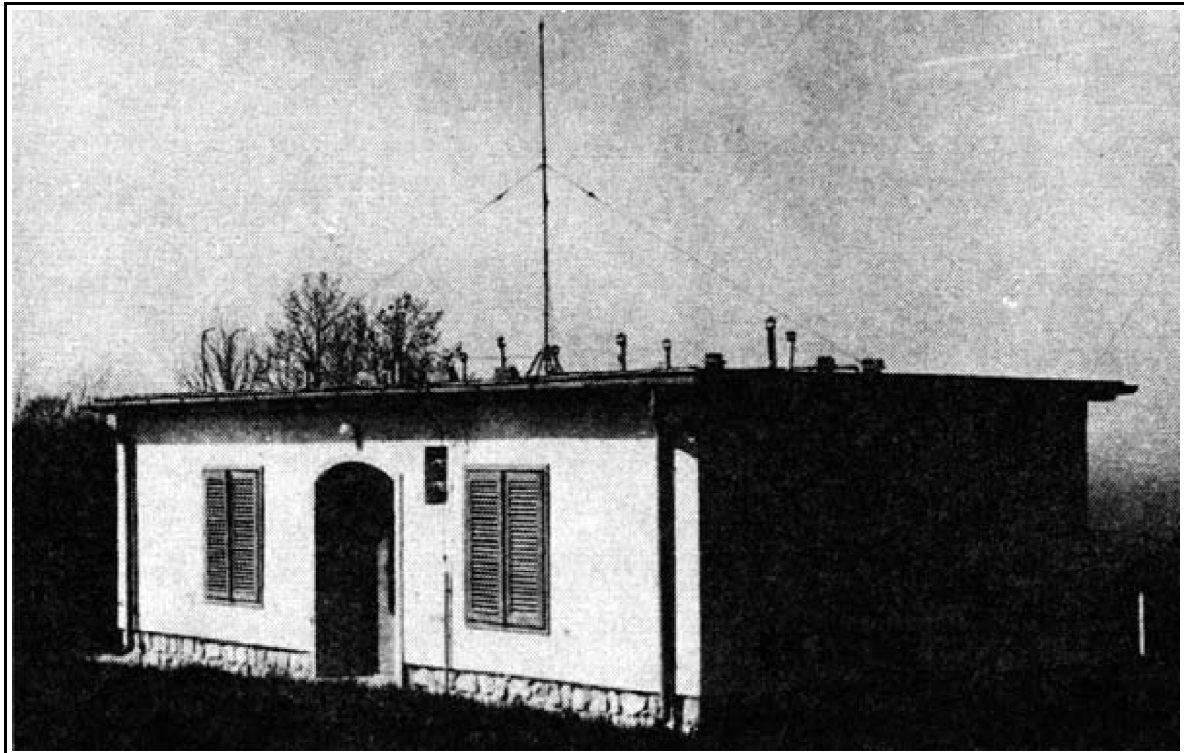
A felvonulási épületet úgy tervezték, hogy az helyet adott egy kis irodának, illetve nagyobb része telepőri lakás lett. Odaköltözött Bella József telepőrként, aki hosszú időn át látta el a feladatát, szinte hihetetlen ügybuzgalommal, még éjjel is felkelve, hogy „megvannak-e a jelek”. Először 1957. júniusában néhány kísérleti „gyors” tellurikus mérés történt a kínai expedíció műszereihez hasonló berendezésekkel, majd 1957. augusztus 2-án megindult a „lassú” (óránként 2 cm-es filmsebességű) tellurikus regisztrálás; ez utóbbi immár 40 éve folyamatosan, nagyon kevés kimaradással folyik (6. ábra). Kezdetben sem villanyhálózat, sem vízvezeték nem volt, az energiaellátást két naponként cserélt lúgos akkumulátorokkal oldottuk meg, nedves időben 6-700 m-t cipelve a három 30 kg körüli akkumulátort. A műszerek is sátorba kerültek, csak fokozatosan kerülhettek végleges helyükbe, az épületekbe. Kevéssel később, az abszolút

házzal együtt elkészült a „légelektromos ház”, amelyben először a levegőben lévő függőleges elektromos potenciál mérése indult meg (7. kép).

Az egyes műszerek befogadására szolgáló épületeket még műszerekkel kellett ellátni. Így a relatív házba az akkoriban az obszervatóriumok többségében használt, Dániában gyártott La Cour-rendszerű, a geomágneses tér különböző összetevőinek (deklináció, a [105](#)térerősség vízszintes és függőleges összetevője) változásait érzékelő és regisztráló műszerek kerültek (8. kép). A földi mágnes tér változásainak regisztrálása napjainkban egyre fontosabb lesz, mert a csúcstechnika ezekre már érzékeny (9. ábra). Ezek a mérések Nagycenken folyamatosak.

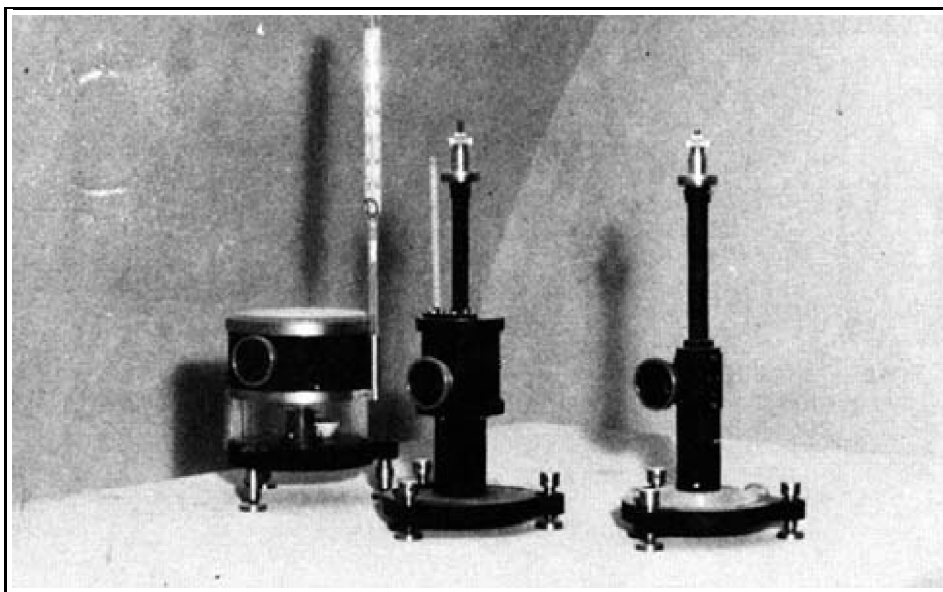

6. Gyors tellurikus regisztrátum a korai időkből. A függőleges jelek a perceket adják meg, az egy vonalas jel az észak-déli, a két vonalas a kelet-nyugati komponens; a helyi idő szerint 23 óra 28 perckor jelentkezett impulzus a néha sarki fényt is okozó jelenségcsoporthoz.

7. Az obszervatórium "lélegektromos" épülete, az épület tetején látható a csúcskisülési áram mérésére szolgáló villámhárító. Ebben az épületben folynak a magaslégkörrel kapcsolatos mérések is.

Az abszolút házban az ugyancsak Dániából beszerzett és a geomágneses tér vízszintes és függőleges térerősség-összetevője abszolút értékének meghatározására alkalmas műszereket helyeztünk el. A deklináció mérése viszont egy, még a múlt században Konkoly-Thege Miklós által saját alapítású ógyallai (ma Hurbanovo) obszervatóriuma számára vásárolt műszerrel történt. A méréshez a földrajzi északi irány ismeretére is [106](#)szükség van. Ennek érdekében az abszolút ház ablakából kijelöltünk egy olyan, távcsővel jól látható pontot, amelynek földrajzi koordinátái (szélessége, hosszúsága) ismert. Esetünkben ez a balfi hegyi templom tornya; a vonal másik végpontjának, az abszolút háznak a koordinátáit asztrogeodéziai módszerrel kellett meghatározni. A két végpont koordinátáinak ismeretében az irány és a földrajzi észak közötti szög meghatározható és a mágneses teodolittal kijelölt mágneses északi irány ehhez viszonyítható. A két irány különbsége a deklináció. Később elég sok gondot okozott az, hogy az abszolút ház és a balfi torony között a méréshez az összelátást folyamatosan biztosítani kellett, ami bizony néha a felnövekvő fák kivágását tette szükségessé.

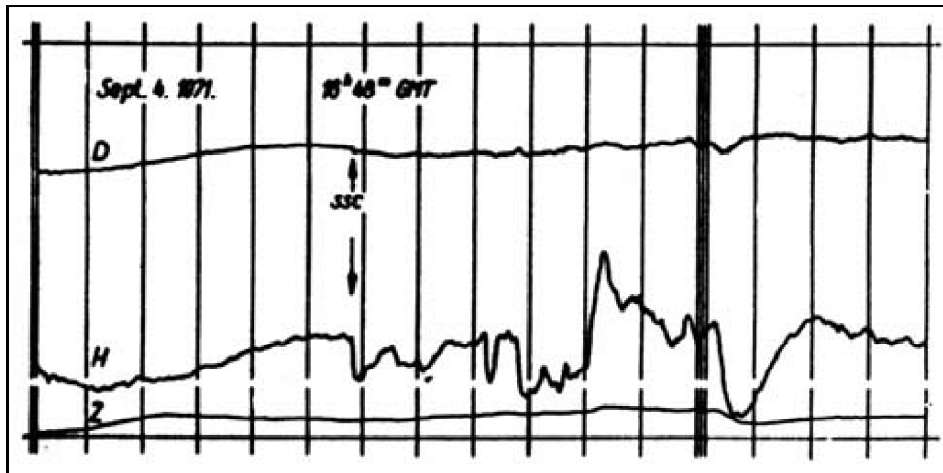
8. Az obszervatórium La Cour-rendszerű mágneses műszerei, amelyek 1961-től napjainkig működtek.

A földi (tellurikus) áramok mérésére szolgáló műszerek a sátorból a felvonulási épületből lett iroda-lakás épületbe kerültek. Ide az Obszervatórium mögötti erdő, a Kiscenki Fácános egymástól észak-déli és kelet-nyugati irányban 500-500 m-re lévő, 2 m mélységben elhelyezett nagy ólomlemez-elektrodáitól összekötő kábelek vezetnek.

A lélegektromos házban helyeztük el a légköri elektromosság mérésére szolgáló műszereket. Ezek is a Laboratóriumban végzett műszerfejlesztés eredményei. A légköri elektromos térerősség (a földfelszínén és az 1 m magasságban uralkodó potenciál közötti különbség) mérésére alkalmas berendezéssel az egyik szerző (BP) az első kísérleteket családi házuk kertjében végezte. A saját tervezésű műszerrel az obszervatóriumi mérések 1961-ben indultak meg és azóta is folynak. A lélegektromos ház tetején elhelyezett mérő villámhárító segítségével kezdtük el a csúcskiszülési (korona-) áramok regisztrálását. Ezeket az áramokat a zivatarfelhőkkel kapcsolatos nagy légköri elektromos térerősség hozza létre. Mérésük segítségével tanulmányozni lehet a zivatarfelhők elektromos szerkezetét.

A légköri elektromos mérésekre az Obszervatóriumban annak az elképzelésnek az alapján került sor, hogy a tellurikus áramok és a légköri elektromosság között közvetlen összefüggés van. Mivel ez a feltevés nem igazolódott, hanem a geomágneses tér változásai az ionoszférának, a felső légkör ionizált állapotú részének állapotával mutatnak 107szoros összefüggést, figyelmünk az ionoszféra állapotát tükröző mérések felé fordult. Az evvel kapcsolatos mérési és kutatási tevékenység megindításához kedvező feltételeket biztosított az a körülmény, hogy BP egy, az alsó ionoszférával foglalkozó téli iskolán vett részt 1964-ben az akkori NDK-ban. Az ionoszféra vizsgálata a Föld felszínéről rádióhullámok segítségével történhet. Az ionoszféra állapotát ugyanis az elektromos töltések sűrűsége jellemzi. Az elektronsűrűség viszont befolyásolja a rádióhullámok jellemzőit, így amplitúdóját. A legegyszerűbben olyan mérések végezhetők, amelyek a rádióhullámok amplitúdójának az elektronsűrűséggel összefüggő változásain, csökkenésén (abszorpcióján) alapulnak. Ehhez megfelelő rádióadóra, antennára és vevőkészülékre van szükség. A rádióadó műsorszóró adó, az antenna a rádióadó hullámhosszától függő nagyobb távolságban (pl. 70 m-re) lévő két pont között kifeszített drót is lehet. A vevőkészülék akkor elégíti ki a követelményeket, ha csak a kiválasztott rádióadó

vételére alkalmas. A rádióhullámok abszorpciójának mérésére szolgáló vevőkészülékek szintén saját készítésűek és 1966 óta szolgálnak a 60-150 km magasan lévő ionosféra-tartomány vizsgálatára.

9. Mágneses regisztrátum 1971-ből; 16.48 UT (világidő) egy mágneses vihar kezdetének (ssc) időpontja, amikor a Naptól nagy energiájú részecskék érik el a Föld környezetét.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) / A tellurikus „országos mérések”

A tellurikus „országos mérések”

Az obszervatórium létesítése mellett a másik nagy, ebben az időben induló vállalkozás az „országos mérésnek” elkeresztelt regionális földiáram-mérések megindulása volt. Ehhez a lehetőséget a kínai expedíció számára készülő műszerekkel végzendő próbamérés adta. Az újdonság a laboratórium előzően földtani kutatási céllal végzett méréseihez képest az volt, hogy az egyes állomások a földiáram-mérések bázisállomásai között szokásos 20-30 km-nél sokkal nagyobb távolságra, 100-200 km-re voltak egymástól. Az első mérési sorozatra 1958-ban került sor, szinte mindenki, még a geodéta kutatók is mozgósítva lettek. Az egyes állomások Tihanyban, Szanyban, Mórton, Csepregen, Karádon települtek, majd a következő évben kisebb körzetben, Soprontól 30-40 km-re került újabb állomások telepítésére sor. Az első mérések balszerencsések voltak, ugyanis éppen egy nagy hidegfront érkezése esett a mérési időszak közepére. Az akkori primitív felszereléssel (fenéklap nélküli sátor, szalmazsák hálólhelynek, éjszakára segéd munkás őrködött a műszer felett) a helyenként hatalmas esőzések szinte lehetetlenné tették [108](#) az előzetes terv végrehajtását, átáztak a sátrak, így a műszerek is már-már veszélybe kerültek. Ennek ellenére végeredményben a mérés sikeres volt, kiderült, hogy a változások azonosítása nem ütközik ilyen távolságon sem akadályba. A szokásos tellurikus feldolgozási módszerek helyett egy, a pontos idő-azonosítástól függetlenebb módszert használtunk, ezt alkalmaztuk az országos mérések befejezéséig.

10. A hajdúszoboszlói "tellurikus országos pont" építése Bella József, az akkori obszervatóriumi telepőr segítségével. Itt a német Askania-műszerrel geomágneses mérések is folytak.

A két, próbának tekinthető mérést követően 1961-ben hárman, Wallner Ákos, VJ és egy gépkocsivezető indultak útnak az első expedícióra. Az állomások a szabolcsi Rohodon, Tiszagyulaházán, Jászapátiban, Velencén, illetve Sárosdon, végül Bakonybélen voltak. Talán egy-két, ezekhez kapcsolódó kaland jelzi az akkori mérések nehézségeit. Tiszagyulaházán a kocsni elindult reggel ezt-azt beszerezni, úgy volt, délre visszatérnek. De elmúlt már két óra, három óra, kocsni nem volt. A mérés lassú előtolással indult, el kellett volna kezdeni a gyors mérést, ehhez szét kellett szedni a műszert, amihez addig mindig két ember volt szükséges. Egyedül a dolog nehezen ment, de végül is sikerült. Igen ám, de minduntalan eltűntek a jelek egy-egy percre, néha hosszabb időre is, de a motor ment, az akkumulátorok nem merültek ki (persze, az akkumulátorok töltése is mindig külön gond volt, nem is beszélve az éjjelente végzett előhívásról, mivel sötétkamra sem volt). Végül még egyszer szét kellett szedni a műszert és kiderült az ok: egy béka került a műszerbe, és az ült néha a fény útjába... A filmeknek ennek nyoma még ma is látható. Jászapátiban az árnyéktalan helyen átélte közel 40 °C-os meleg okozott gondot. Más megoldás nem volt, egy vödör a kútból frissen húzott vízbe dugtuk fejünket. Velencén – és ez a mintegy száz mért állomás között egyedülálló maradt – a hihetetlen méretű szúnyoginvázió készített megfutamodásra, ez a pont leméretlen maradt, helyette mentünk át Sárosdra, ahol egy hidegfront ért utol bennünket. A kialakult zivatar egyik villáma az elektródák mellé csapott le, ezután mintegy 2-3 órán keresztül a talajbeli feszültség nem szűnt meg. Hasonló esetek később másutt is előfordultak, de okát a mai napig sem sikerült kideríteni. Elektrosztatikus feltöltődés nem lehetséges a viszonylag 109jól vezető talajban. Végül a legjelentősebb esemény Bakonybélen történt, ahol a Gerece völgyében találtunk helyet, egy úttörőtáborral szemben, attól híddal elválasztva. Egész éjjel szakadt az eső, arra ébredtem, hogy valami hideg van az arcomon. Kiáltásomra Ákos barátom lámpát gyújtott, és egy félarasznyi meztelen csiga keresett ott menedéket az eső elől. Reggelre egypár beteg gyerek még ájtott a hídon, őket bevittük a faluba, de később már kilépett medréből a patak, az árvízben még halottak is voltak. Mégis ez a mérés volt a „Dunántúli Vezetőképességi Anomália” első jelentkezése: szinte felismerhetetlen volt az ottani regisztrátum, ugyanis a jólvezető, azóta is sokat vizsgált, feltehetőleg grafitos képződmény a hosszú periódusokat elnyelte, szinte tiszta szinuszos jelek maradtak még az akkori nagy geomágneses vihar alatt is. Egy későbbi, hajdúszoboszlói mérési ponton

készült a 10. kép, amelyen Bella József, az obszervatórium akkori kiváló öre dolgozik az állomás felépítésén.

Még más, szinte a mai napig folytatódó kísérletek is akkor kezdődtek. Így az első „modellek”: rézgáliccal telített agar-agar-gélből öntöttünk vékony réteget, azt geológiai formációknak, pl. vetőnek megfelelően kivágva, vizsgáltuk az árameloszlást tükön át bevezetett áram hatására. A mai modellező laboratórium első csírája volt ez a kísérlet.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) /
Indukciós fúróluk-szelvényezés**

Indukciós fúróluk-szelvényezés

Közben fejlődés történt az indukciós fúróluk-szelvényezés módszertani kérdéseinek kutatásában is. Ennek a módszernek az az előnye, hogy nincs szükség a furadék eltávolítására, a fúróluk beomlásának megakadályozására, és a fúrás teljesítményének növelésére használt fúróiszap minőségétől független, sőt száraz fúrólukban is alkalmazható. A fő probléma az volt, hogyan lehet a műszer meleg fúrólukba leeresztett részének, a szondának a hőmérséklet-érzékenységet minimálisra csökkenteni. A szonda tekercsének a fúróluk által harántolt földtani képződményekre való érzékenysége a tekercs méreteitől függ, és ezeknek a méreteknél nem szabad a hőmérséklettel változnia, bár a hőmérséklet a fúrólukban a mélységgel alaposan megnő. A problémát számításokkal sikerült megoldani.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) /
Földtani kutatás Sopron környékén, a Fertőn**

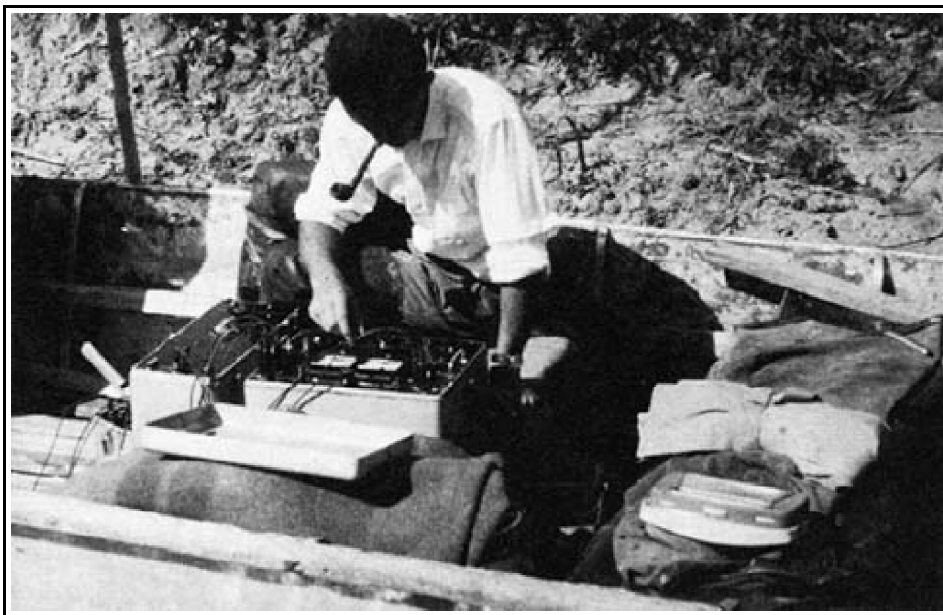
Földtani kutatás Sopron környékén, a Fertőn

A tellurikus regisztráló műszer új változatának (T14.) kialakítása után (1959) annak kipróbálására méréseket kellett végeznünk, s ezeket Vendel Miklós professzor javaslatára a fertőrákosi medencében és a kópházi nagy vető mentén telepítettük. A fertőrákosi medencében mért nagy, 1000 m-t is meghaladó üledékvastagságot, Vendel értelmezését kezdetben hitetlenkedve fogadták, de később mind a pécsi Uránércbánya geoelektromos szondázásai, mind a MT szondázások megerősítették a tektonikai zónához kapcsolódó mélységadatot.

Osztrák részről Volker Fritsch munkássága nyomán sósvizet tartalmazó rétegeket találtak az osztrák-magyar határ közelében. A sósvíz felfedezésében nagy szerepe volt az ott végzett geoelektromos méréseknek. Vendel professzor kezdeményezésére Tárczy-Hornoch egyetértett avval, hogy a Geofizikai Laboratórium a Fertő vízterületén és a körülötte lévő, széles nádasban szintén végezzen geoelektromos méréseket. Három nyár folyamán 1961–63-ban mintegy 100 szondázás történt Holló Lajos vezetése mellett 110 az akkoriban az ELGI-vel közösen szabadalmazott GE-20-as geoelektromos műszerrel, amelyet szintén a Geofizikai Mérőműszergyár soproni részlege gyártott.

Ezek a fertői mérések eléggé különleges körülmények között folytak. Egyrészt az „imperialista ellenség”

határának közvetlen közelében, a szögesdróttal elzárt területen kellett mérni, másrészt a Fertő körüli mocsárvilágban csak a nád kitermelése érdekében vágott csatornákon, illetve a nádason belüli tavak vizén lehetett közlekedni. Ha déli szél fújt, akkor a csatornákból szinte eltűnt a víz, nehéz volt kijutni. A nagyobb csatornákból motorcsónakkal, a kisebbekben rúddal hajtott „cülnik”-kel kellett a műszereket a mérési pontra vinni. A vízben történő mérésekhez külön érzékelőket, elektródákat kellett szerkeszteni. A nádasban a tájékozódás néha nagyon nehéz feladatot jelentett, nem lehetett kilátni. A szúnyogok, bögölyök, a csónakba is felmászó piócák sem tették éppen kellemessé a méréseket, egy-két fertői vihar pedig szinte félelmes élmény volt. A kiszélesedő, 20–30 m széles csatorna közepén a csónakból látszottak a nádas előtt lecsapó villámok, még a gumicsizmák is megteltek vízzel, a sekély tóban a hullámok kísértetiesen dobálták a ladikokat. Mindezek ellenére nagyon szépen sikerült kirajzolni nemcsak a sós vizet tartalmazó rétegek elterjedését, hanem a nyugat felé, a tavon kívül már ismert vetődések folytatását, sőt egypár helyen új tektonikai elemeket sejtetett ez a mérés (11. ábra). Ezeket jórészt megerősítette a közelmúltban sokkal modernebb technikával végzett újabb fertői mérési sorozat.

11. Fertői geoelektromos mérés a Ge-20-as típusú ellenállásmérő műszerrel. A műszer alumínium csónakban van, a mérőelektródák a csatorna partjába vannak szúrva. A műszer mellett Holló Lajos pipázik.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) /
Költözés a Múzeum (Csatkai) utcába**

Költözés a Múzeum (Csatkai) utcába

A Geodéziai és a Geofizikai Laboratórium egy ideig külön-külön helyen működött. A Geodéziai Laboratórium az egyetem Bányaméréstani Tanszékének egy részét foglalta el, a Geofizikai Laboratórium pedig a Szent György utca 16. számú műemlék épületben (egykori Erdődy-palota) helyezkedett el. A kutatók zöme közreműködött az egyetemi oktatásban is, többek között a Geofizika Tanszéken hárman félállású tanársegédként vezettünk gyakorlatokat. Viszont előrehaladt az új miskolci Nehézipari Műszaki

Egyetem 111építése, és egyre több bányász, geofizikus és geodéta tanszék hagyta el Sopront, mígnem 1959-ben a Geofizika Tanszék is költözni kényszerült – az utolsó tevékenységünk a tanszék csomagjainak Miskolcra kísérése volt. Ugyanakkor a geodéták Pestre költöztek. Ezután természetesen a Geodéziai Laboratórium is kénytelen volt elköltözni az egyetem területéről. Viszont Miskolcra költözött az MTA Olajbányászati Laboratórium, annak VIII. Frigyes dán király – Képezde – Múzeum – (ma Csatkai) utcai épülete üresen maradt. Így oda, igaz kissé szűkösen, de beköltözhetett mindkét Sopronban maradt laboratórium (12. kép). Egy szobában általában két kutató és egy segéderő ült; ez nem is lett volna baj, de ha a segéderő éppen a könyvtárosi teendőket látta el, bizony néha nagyon nagy volt a forgalom.

12. A Laboratórium épülete a Múzeum, ma Csatkai utcában 1959-1973 között.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) /
Tudományos irányítás, nemzetközi kapcsolatok, publikációk**

Tudományos irányítás, nemzetközi kapcsolatok, publikációk

A laboratóriumok tudományos programját jelentős mértékben meghatározta az igazgató személye. Ez kevésbé vonatkozott a Geofizikai Laboratóriumra, ott még a Kántás professzor által kezdeményezett témákban folyt a kutatás, viszont a Geodéziai Laboratóriumra zömében a Tárczy-Hornoch professzor által művelt kiegyenlítő számítási témák voltak a jellemzők. Sokszor elég bonyolult helyzetek adódtak, mert majdnem megoldhatatlan problémákon kutatók sora vérzett el, és a kapott félmegoldások egy-két esetben nemzetközi vitákat eredményeztek.

A különféle, elvi, szakmai, néha személyes viták egyébként is jellemzők voltak. Egyed László professzor, aki akkor az ELTE Geofizikai Tanszékét vezette, Tárczy-Hornochétól eléggé eltérő nézeteket képviselt, más szakmai irányt adott volna a Laboratórium(ok) munkájának. Néha bizony hangos viták zaja verte fel az akkori Szent György utcai épület csendjét. A viták lényege a körül forgott, hogy míg Egyed elvi megállapításokat, vitás kérdések eldöntését várta volna el, addig Tárczy-Hornoch inkább a részletkérdések

tisztázását tartotta fontosnak. Ez mutatkozott meg abban is, hogy utolsó évtizedeiben tanulmányai legtöbbször egy-egy, már megjelent, más szerzőtől származó tanulmány megállapításait vitatták. Az előzőleg említett belső vitákhoz is nemegyszer ezek vezettek.

112 Tárucz-Hornoch professzornak egyébként kítúnó kapcsolatai voltak Ausztriában, az akkori NDK-ban, Csehszlovákiában, a Szovjetunióban. Egymás után kapta meg külföldi egyetemek díszdoktorságát. Ezek a kapcsolatok sokszor segítették a Laboratóriumok munkáját is. Így meg kell említenünk a freibergi Bergakademie-vel, Otto Meisser professzorral való kapcsolatot, amely feltehetőleg hatott mindkét intézmény kutatási irányára, azután Karl Ledersteger professzort Bécsben, aki a geodézia egyik nagy szaktekintélye volt, Moszkvából pedig Izotov professzort, aki baskír nemzetiségű volt, s a magyar rokonságot is számon tartotta. Velük együtt számos más vezető szakember járt Sopronban, őket elkísérték munkatársaik is, így pezsgő tudományos élet alakult ki a Laboratóriumokban (13-16. kép).

13. Látogatók a Laboratórium Szent György utcai épülete előtt. Balról jobbra: Hidvégi István, akkori gazdasági vezető, tolmács, Bencze Pál, Ádám Antal, Tárucz-Hornoch Antal, Tarasz Szergejevics Lebegyev Kijevből, Czuczor Ernőné és Márcz Ferenc (1958).

A nemzetközi kapcsolatok témaköréhez tartozik a publikálás kérdése is. Az ötvenes években a magyar mellett szinte kizárólag németül, elvéve, fordítók segítségével oroszul, nagyon kivételesen angolul jelentek meg cikkek az intézmény kutatóitól. Ebben közrejátszottak Tárucz-Hornoch elsősorban német nyelvterületen lévő kapcsolatai, német nyelvtudása (Leobenben szerezte meg diplomáját). A magyar kiadású, de idegen nyelven történő publikációs lehetőségek között ki kell emelnünk az Acta Geodaetica, Geophysica et Montanistica Hungaricát (AGGM). Ez a korábbi Acta Technica (Hungarica) egy Series-éből jött létre akkor, amikor a Magyar Tudományos Akadémia Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya megalakult. Az új folyóirat főszerkesztője Tárucz-Hornoch lett, akinek már voltak szerkesztői

tapasztalatai, hiszen a harmincas években már a javaslatára megindult, és általa szerkesztett soproni bányászati-kohászati közleményeket nemzetközileg is ismert és elismert orgánummá emelte. Mivel a folyóirat szerkesztését a Laboratóriumok számára akarta biztosítani, a névtelen technikai szerkesztő(k) is onnan kerültek ki. A folyóirat akkor német, angol, francia és orosz nyelvű cikkeket közölt, az összefoglalások pedig valamennyi nyelven megjelentek. Ez a procedura 113rendkívül hosszadalmassá tette a megjelenést, hozzávéve, hogy a megjelenés felőli döntést Tárczy-Hornoch magának tartotta fenn, ő jelölte ki a lektorokat is. Csak nagyon lassan lehetett változtatni a folyóirat megjelenési formáján, fokozatosan elhagyva a többnyelvűséget, kizárólag az angolt tartva meg (eleinte még egy-két kivételtől eltekintve). Külön nehézséget jelentett a meglehetősen vegyes tartalom, hiszen a bányász cikkek általában nem érdekelték a geodétákat, geofizikusokat és viszont. Először az egyes füzetek szétválasztása történt meg, azok vagy bányász, vagy geo tartalmúak voltak. A végleges szétválasztás sokkal később történt meg.

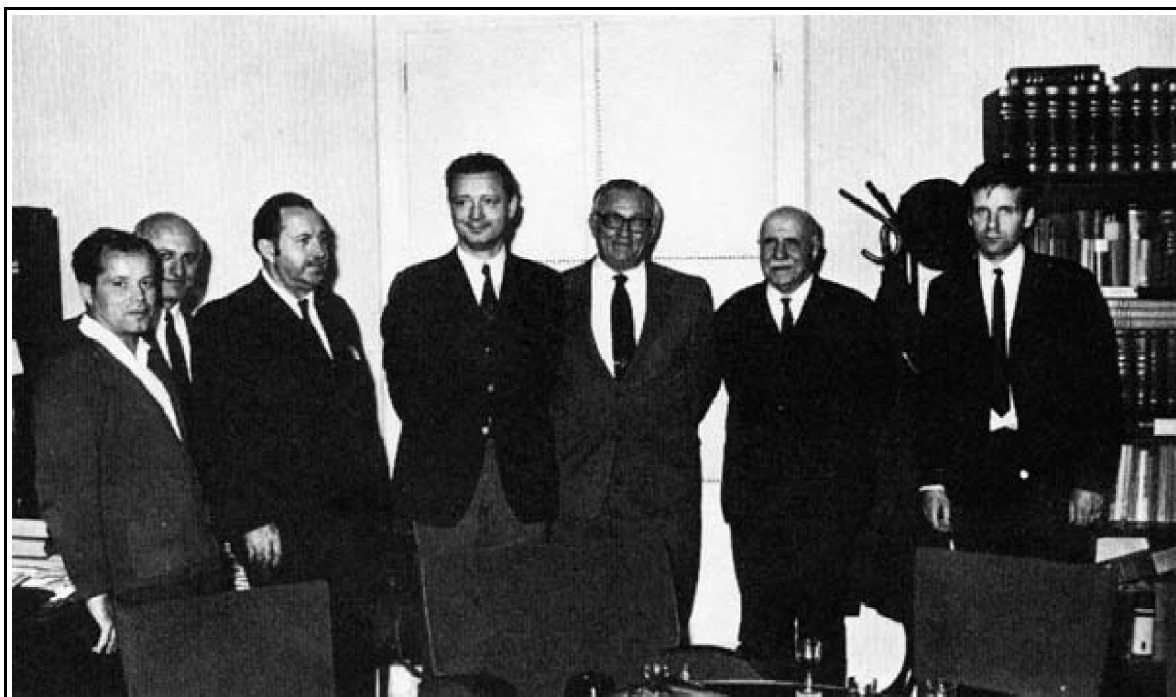
14. Tárczy-Hornoch professzor Barvir és Ledersteger osztrák professzorokkal a Csatkai (akkor Múzeum) utcai épület igazgatói szobájában (a hatvanas évek végén).

A Laboratóriumoknak voltak saját kiadványai is. Egyik ilyen, máig meglévő sorozat a nagycenki obszervatórium mérési eredményeit tartalmazza. Ez először német nyelven az Acta Technica említett Series Geodaetica et Geophysicájában, majd az AGGM-ben jelent meg, de hamarosan külön füzetű alakult, és nyelve is angol lett. Emellett nagyobb terjedelmű tanulmányokat, elsősorban disszertációkat, az azokból készült, rövidített idegen nyelvű összefoglalásokat is megjelentetett a két Laboratórium, alkalmanként egy-egy évforduló, születésnap tiszteletére emlékfüzeteket is.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) / A magnetotellurikus módszer bevezetése

A magnetotellurikus módszer bevezetése

A földi elektromos tér változásai a Maxwell-egyenletek szerint a földi mágneses tér változásainak felelnek meg. A kettő közötti kapcsolat paramétereit szolgálják alapul egy, az ötvenes években Cagniard francia professzor által elméletileg kidolgozott új geofizikai kutatómódszerhez, a magnetotellurikus (MT) szondázáshoz. Ennek alkalmazásával a fajlagos elektromos ellenállás mélységi eloszlása határozható meg. A módszer megvalósítása azon múlt, hogy nem voltak megfelelően érzékeny és stabilis műszerek a mágneses tér változásainak regisztrálására. Ezért világszerte csak a hatvanas évek elején kezdődtek el a kísérleti mérések ezeknek a paramétereknek a meghatározására. A Laboratórium munkatársai 1960-ban végezték az első kísérleti MT méréseket a Soproni hegység keleti határát jelentő nagy kópházi vető környékén. Ehhez más műszer nem állt rendelkezésre, mint a fotoelektromos átalakítóval érzékenyebbé tett Askania-magnetométerek. Az eredmények nagyon érdekesek, gondolatébresztőek voltak, már csak azért is, mert a mérések helye a későbbi vizsgálatok szerint egészen szélsőséges anizotrópiájú, vagyis a szerkezet által okozott tértorzulások azt eredményezik, hogy a két egymásra merőleges elektromos ellenállás között mintegy százszoros az arány. Az első sikeres mérések nyomán a nagycenki obszervatóriumban részletes vizsgálatok kezdődtek ezzel a módszerrel, annak érdekében, hogy a módszer szolgáltatja nagyon nagy mennyiségű adat megfelelő feldolgozására módszert lehessen kidolgozni. Ehhez tudnunk kell, hogy az akkori mérési technika analóg (vonalíró) regisztrátumokat szolgáltatott, és a feldolgozáshoz legfeljebb mechanikus, később elektromechanikus számítógépeket lehetett felhasználni.

15. Az 1973-as árapály-konferencia előkészítése Sopronban. Balról jobbra: Alpár Gyula, a Geodéziai Laboratórium vezetője, Ádám Antal, Barta György akadémikus, az ELTE Geofizikai Tanszékének vezetője, Melchior belga és a magyar származású Bela Agocs amerikai professzor, Tárczy-Hornoch és Varga Péter, akkor az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet munkatársa.

Az első MT méréseket, amint említettük, ideiglenes megoldásként más célra gyártott műszerekkel végeztük. Szükségesnek látszott, hogy ezeknél alkalmasabb eszköz álljon rendelkezésre. Mivel ilyen műszer beszerzésére a piacon semmiféle lehetőség sem volt, műszerfejlesztés indult felhasználva a tellurikus műszerépítés korábbi tapasztalatait. A mágneses variométer prototípusa a Geofizikai Mérőműszergyár két szakemberének, Major Lászlónak és Ponori Thewrewk Aurélnak a hatékony közreműködésével készült el és az 1964-70 között folyt fejlesztés eredményeként a gyár soproni részlege kis sorozatban gyártotta mind belföldi, mind külföldi megrendelők számára az MTV-2 variométereket (17. kép). Ezeknek a variométereknek a legnagyobb előnye az volt, hogy nagyon nehéz terepi körülmények között is működtek, megfelelően elhelyezve nagyon stabilis berendezések voltak. Védődobozukban a földbe némileg besüllyesztve a szél okozta rázás kivédése céljából, valamint a nagy hőmérsékletváltozásoktól sátorral védve, többnyire árnyékos helyen kellett őket felállítani. Ezeket a műszereket a későbbi GGKI egészen a kilencvenes évek elejéig használta a magnetotellurikus mérésekhez.

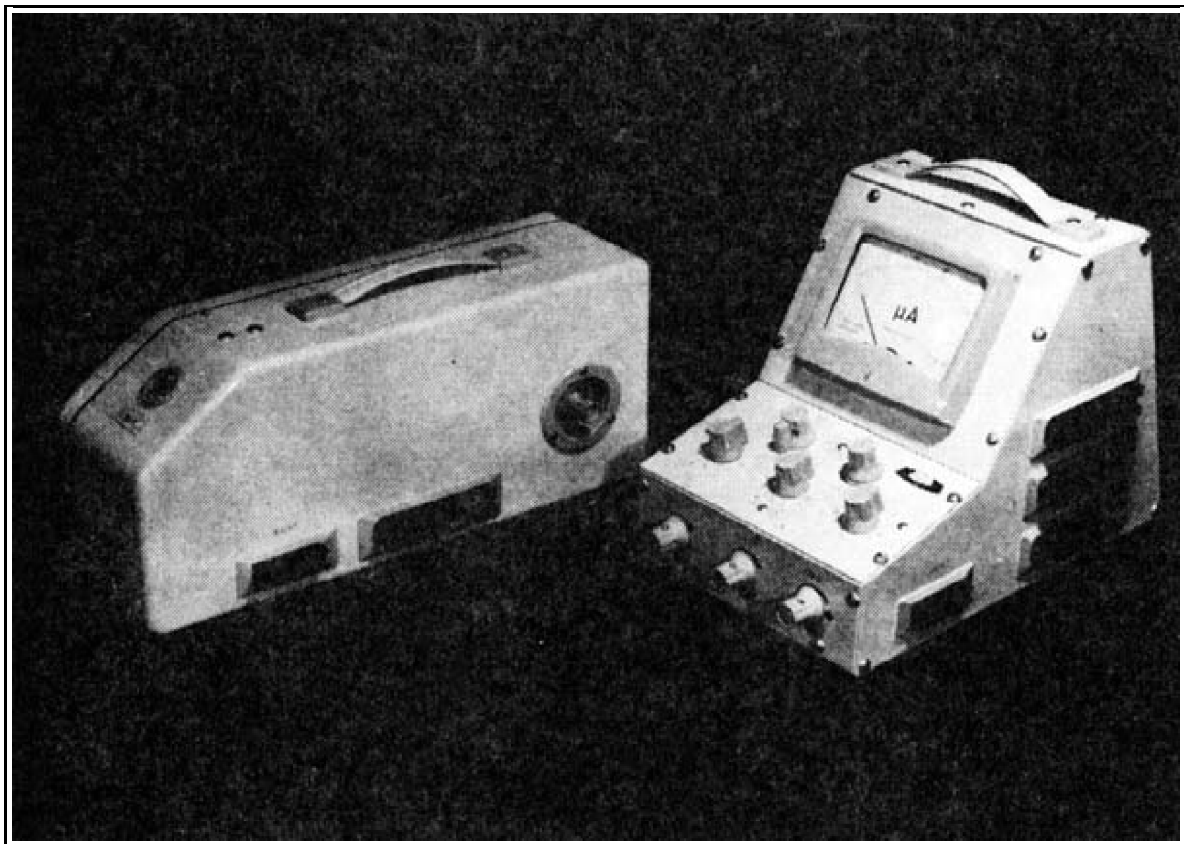
A MT szondázások végzésének a korábbi „országos mérések” tapasztalataira alapozva ekkor már jól kialakult menetrendje volt. Először, jóval a mérések előtt helykeresést végeztünk, (leggyakrabban az „országos”, majd a magnetotellurikus mérésekben mindig résztvevő Gayer Ferenc és VJ), tisztáztuk a mérési pontok helyét (18. kép), meg a szállást. Akkoriban még nem volt könnyű elfogadható szálláshelyet találni falvakban.

16. Mark Bergycsevskij orosz professzor egyik látogatása az intézetben; ő a magnetotellurikus földtani kutatás egyik nemzetközileg legelismertebb alakja.

Legtöbbször hosszas kérdezősködés után parasztházakban találtunk egy-egy vállalkozó kedvű házigazdát. Általában nagyon kedvesek, segítőkészek voltak az emberek, bár nem nagyon értették, miről is van szó. Jellemző eset volt az, ami Döbröntén a kevés megmaradt német gazdapolgárok egyikével történt. Marci bátyánk rendkívül barátián fogadott, meghívott ebédre is, pedig csak kertjében szeretnénk volna felállítani a sátrunkat. Reggel 3 óra után ment az állatokat etetni, és nem értette, hogyan hogy mi mindig tudtuk, mikor

jön, üdvözöltük őt. Persze, a kasza vasa meglegette a műszert, azt jól lehetett észlelni a fénymutató lengéseként, így a műszer ablakában, de a regisztrátumokon is láttuk, mikor megy etetni. Egyébként döbrönte kalandunk volt az is, hogy az utolsó, esős estén a különben üres, használaton kívüli turistaszállás termében vacogtunk a hirtelen beállt esőzésben. A filmek a kifeszített zsinórra voltak terítve, annak egyik végét a kályha csövére kötöttük. Először egyikünk mosdott meg, hogy az ágyban megmelegedjék, majd másikunk látott neki, előkelő mozdulattal a vizes törülközőt hátracsapva a kötélre. A kályhacső persze kiesett, az évek óta összegyűlt korom kiömlött, fekete lett az egész szoba, különösen a még nedves filmek... Nem győztük újra mosogatni őket, de ma is feketék. Voltak más nehézségek is – az Oroszi pont közelében csak Devecseren akadt szállás. Ahhoz, hogy reggel 5 órára, amikor a gyors regisztrálás indult, a mérés helyén legyünk, autó híján gyalog 3 órakor sötétben indulva kellett a mintegy 1168-10 km-t megtenni. Ott meg a libák tisztelték meg gyakran a száradó filmeket. A hajdúszoboszlói mérés járt különösen kiadós sétákkal: a várostól jó 10 km-re lévő tanyához – biciklizni nem tudva, nem akarva – VJ gyalog járt ki naponta.

17. Az MTV-2 mágneses érzékelő és tápegysége.

18. Magnetotellurikus mérési pont. A műszerek a jobbra lévő sátorban vannak, elől látható a variométer tápegysége, mögötte Wallner Ákos figyelő a regisztráló műszert (ez a régi T9-es, kiegészítve két csatornával a mágneses komponensek számára).

Később sokat fejlődött a felszerelés, először a jobb sátrak, majd a lakókocsi beszerzése jelentett komoly könnyebbséget. Lakókocsival már ott lehetett „aludni” a műszer mellett, vagy hálózatról, vagy – a zavarok fokozódásával – Honda aggregátorokkal biztosítva az energiaellátást. Persze, az éjjel-nappal folyó mérés éjszaka is többször megkívánta a felkelést, időjel-adást (óránként), akkumulátor, később aggregátor-cserét. Ebből 117 is adódtak humoros helyzetek. Egyszer egy vaddisznó „vágta el” a méréseket végző kollégánkat a Bakonyban éjjel a lakókocsitól. Emlékezetes egy kenézli vihar is, amikor az éppen mérésre előkészített helyen tört ki a vihar, a jegenyesor letört ágai egész kazlat képeztek, kitépte a földből a sátrakat. Egy bükki mérést az tett emlékezetessé, hogy a júliusi talaj menti fagyban (a 900 m feletti magasságban) egyik éjjel szarvasok tépték szét a kábeleket, a másik éjjel meg egy elbitangolt tehen keresett hazautat, éppen a sátrak között. A hasonló kalandok tették valamennyi részvevő számára emlékezetessé ezeket a méréseket, nem is beszélve a személyekhez fűződő kalandokról. Egy-egy a megengedett messze felülmúló mennyiséget megívó sofőr bizony kellemetlen percekert okozott, nemcsak a kocsinak, hanem a több részvevőnek is, mert a kocsival „vadászt” a falu főutcáján hazafelé ballagó tehenekre, meg gazdáikra is. Végül mindenhol összegyűlt a mérési anyag, 2-7 napos mérés után a filmek hazakerültek, kezdődhetett a feldolgozás. Egy-egy terepmérés során 3-5 pontban mértünk, évente általában egy-egy, de néha két expedíció indult, így összesen mintegy 100 állomáson folyt magnetotellurikus mérés.

A nagycenki obszervatóriumban végzett MT méréseknek egyik jelentős első eredménye volt az, hogy a Föld belsejében általában mintegy 80-100 km mélységben lévő különleges, asztenoszférának nevezett zónát sikerült azonosítani egy Nagycenken az átlagosnál sokkal kisebb mélységben talált elektromos vezetőképesség-növekedéssel. Ez a Pannon Medencében 60 km-re is felemelkedő zóna jelzi azt, hogy hol kezdenek a kőzetek megolvadni, ezáltal felvilágosítást nyújt a mélységbeli hőmérsékleti viszonyokról. A hatvanas évek végén az asztenoszféra nagyon fontos szerepét ismerték fel a Föld legfelső részében, mint a mozgó kőzetlemezek alsó határát, a lemezek mozgását lehetővé tevő kenőanyagot. Evvel a magnetotellurika

jelentősen hozzájárult a lemeztektonikának, a földfejlődés ma elfogadott modelljének kialakulásához.

Az NDK-beli intézményekkel való kapcsolatnak még egy kutatási terület volt a közvetett folyománya. A niemecki obszervatóriumból Horst Wiese, egy kiváló felkészültségű szakember látogatott Magyarországra és a laboratóriumba, mert a lengyel-német területen meglévő nagy vezetőképesség-növekedés felfedezése ráterelte a figyelmet arra, hogy geomágneses obszervatóriumokban, illetve hordozható mágneses műszerrel mérve mozgó állomásokon a később róla elnevezett „Wiese-nyíl” kiszámítható, és ez lehetővé teszi a vezetőképesség anomáliáinak kimutatását. Ilyen anomália gyanúja ébredt fel a Kárpát-vonulattal kapcsolatban, és részben német kollégák, először maga Wiese (öt a sclerosis multiplex sajnos korán kikapcsolta a munkából), később többen is számos magyarországi állomáson végeztek méréseket, közben az állomások helyének keresése, a mérés alatt segítségadás, egyidejűleg pedig saját műszerrel külön pontokban mérés is ránk hárult. Magyarország nagy részén szélsőséges anomália nem mutatkozott, de a MT mérésekkel párhuzamosan sok állomáson végeztünk később magunk is ilyen mérést Askania-variométerünkkel.

Ezekhez a mérésekhez kapcsolódott az, hogy Európa minden hozzáférhető Wiese-nyilának adatait összegyűjtöttük, s ezek alapján Európára megadtuk ezeknek a nyilaknak az eloszlását, ezen a területen elsőként kísérve meg az áttekintést.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) / A légköri elektromosság és az alsó ionoszféra kutatása

118A légköri elektromosság és az alsó ionoszféra kutatása

A légköri elektromos mérések területén a szaporodó mérési anyag a feldolgozási módszerek kidolgozása után a csúcskisülési áramok által szállított negatív és pozitív töltésmennyiség napi változásának a meghatározását tette lehetővé. Az eredmények azt mutatták, hogy egyrészt a negatív töltésszállítás dominál a pozitív töltésszállítással szemben, másrészt mind a negatív, mind a pozitív töltésszállítás maximuma – a zivatar-tevékenység átlagos napi változásának megfelelően – a délutáni órákban éri el maximumát. A csúcskisülési áramok regisztrátumai azt is lehetővé tették, hogy a zivatarfelhők elektromos szerkezetét, a töltéscentrumok elhelyezkedését elektromos töltéscentrumok szempontjából egyszerű és összetett (konvekciós cellára emlékeztető) szerkezetű viharfelhőket tanulmányozzunk. A légköri elektromos télerősség értékeinek a napi változását évszakonként tanulmányozva arra a következtetésre jutottunk, hogy a zavartalan, helyi hatásoktól mentes állapotnak leginkább a téli hónapokban regisztrált napi változások felelnek meg. A zavartalan állapot a globális zivatar-tevékenység napi változásának megfelelő, hajnali minimumtól a délutáni maximum felé fokozatos növekedést mutató változás. A nyári hónapokban a délelőtti növekedés a napfelkelte korábbi időpontra történő eltolódása miatt még korábban következik be. Ennek az az oka, hogy a levegő ionizációját a felszín közelében meghatározó és a talajból származó radioaktív bomlástermékek az éjszakai órákban a talaj mentén halmozódnak fel. Ennek következtében megnő az ionsűrűség, amely a télerősség csökkenéséhez vezet. Napfelkelte után azonban – elsősorban nyáron – gyorsan meginduló keverő légmozgások a felgyülemlett radioaktív bomlástermékeket nagyobb vastagságú légrétegben osztják el. Így az ionsűrűség csökken, a télerősség növekszik. A nagyobb térségekre, akár az egész Földre vonatkozó következtetéseket emiatt elsősorban az éjszakai órákban mért értékekből lehet levonni. Az eddigi kutatásaink alapján egyre inkább arról győződhattünk meg, hogy az obszervatóriumban végzett légköri elektromos mérések adatai egy zavartalan szárazföldi állomáson mért

értékeknek felelnek meg.

Az alsó ionoszféra tanulmányozásával kapcsolatban a rádióhullámok ionoszférikus abszorpciója útján az időbeli változásokat vizsgáltuk. Kitűnt, hogy a rádióhullámok abszorpciója az alsó ionoszférában a könnyen ionizálható nitrogénoxid koncentrációjának növekedése következtében megnövekedett elektronsűrűség a nyárinál magasabb hőmérséklet miatt egyrészt télen a nyári hónapokhoz viszonyítva megnövekszik, „téli anomália” jön létre, másrészt a geomágneses viharokkal járó elektronsűrűség-növekedést az alsó ionoszférában részben az oda közvetlenül becsapódó nagy energiájú elektromos töltéssel rendelkező részecskék, illetve az általuk okozott ionizáció idézi elő. A mágneses tevékenység maximumával egybeeső megnövekedett abszorpció azonban a geomágneses tevékenység lecsengésének időszakában is fennmarad, sőt, a geomágneses zavar (vihar) maximumát követő harmadik-negyedik napon újra növekszik. Evvel az újabb elektronsűrűség-növekedéssel összefüggő abszorpció-növekedés a sugárzási övezetekből kiszabaduló nagy energiájú elektronoknak tulajdonítható, és vihar-utóhatásnak nevezzük.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) /
Tudományos fokozatok**

119 Tudományos fokozatok

Az új tudományos eredmények megadták a lehetőséget ahhoz, hogy a Laboratórium munkatársai eredményeiket értekezésben foglalják össze és ennek alapján tudományos fokozatot nyerjenek. Így ÁA 1962-ben Miskolcon egyetemi doktori címet nyert a magnetotellurikus anizotrópiáról írt értekezésével. majd 1965-ben a tudomány kandidátusa lett a földkéreg és a felsőköpeny elektromos sajátságairól írott újabb értekezéssel. 1969 decemberében megvédte nagydoktori értekezését a felső köpeny sajátságainak vizsgálatáról. VJ a pulzációk kutatásáról írt értekezésével ugyancsak Miskolcon szerzett egyetemi doktori, majd 1966-ban kandidátusi címet. Talán különös, hogy az akkori szokással ellentétben mindketten külön doktoráltak, nem a kandidátusi fokozat után kapták automatikusan az egyetemi doktori címet is. Ennek az volt az oka, hogy Egyed professzor, mint a szakma egyik vezető képviselője, ragaszkodott a külön eljáráshoz, beleértve még a külön-külön szigorlatokat is. Lehetséges, hogy elképzelésében bizonyos fokig a két intézmény közötti versengés is szerepet játszott, mert egyébként nagyon melegen támogatta a soproniakat a tudományos ranglétrán való előrelépésben.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) /
Automatizálás, a számítógépek megjelenése**

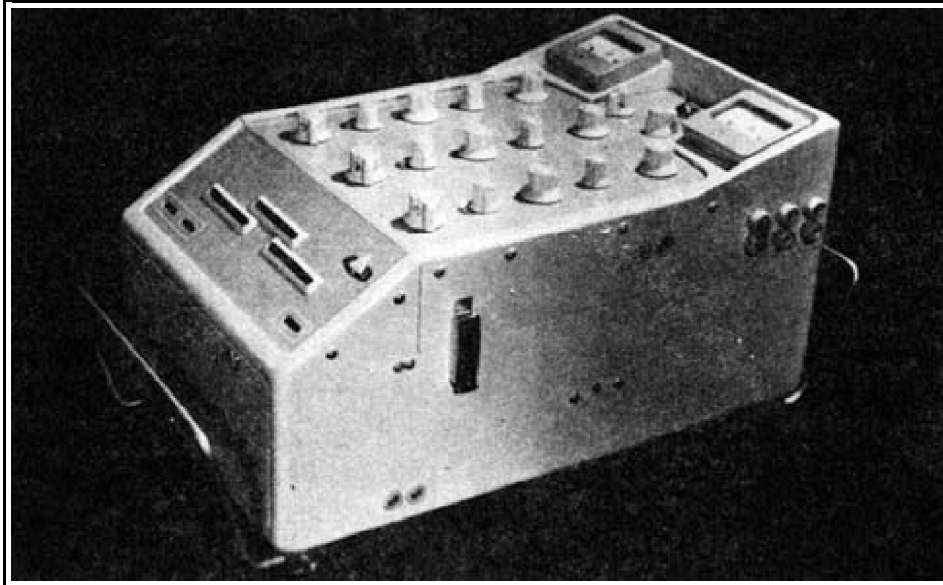
Automatizálás, a számítógépek megjelenése

A tellurikus-magnetotellurikus adatfeldolgozás automatizálása felé az első lépést Takács Ernő kísérletei utánegy új műszer, az ún. totális számláló kialakítása jelentette (19. kép). Ez megadta a bizonyos idő alatt fellépő magnetotellurikus változások abszolút értékének összegét, és ezt közvetlenül lehetett kapcsolatba hozni az üledékes rétegek vastagságával. Erre annál inkább szükség volt, mert az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet (ELGI), valamint a magyar olajipar geofizikai kutatócsoportjai megkezdték az ország területének

rendszeres tellurikus felmérését, és ez nagyon nagy mennyiségű adatot szolgáltatott. Ennek a műszernek a korszerűsített elektronikus változata ma is az ELGI tellurikus méréseinek alapműszere.

A MT szondázások eredményeinek feldolgozása kezdetben szintén manuálisan történt, és így csak a mérési irányokban lehetett az elektromos ellenállást, annak mélységi változását meghatározni. Ahhoz, hogy a mérési anyagban rejlő teljes információhoz hozzájuthassunk, feltétlenül számítógépes feldolgozásra volt szükség.

A számítógéppel való ismerkedés még az 1960-as évek elején kezdődött. Akkor az 1960-as népszámlálás adatainak feldolgozására beszerzett GIER számítógépen lehetőség nyílt az országos mérések eredményeinek bizonyos átszámítására, közös bázispontra való vonatkoztatására. Ebben Zilahi-Sebes kollégánk „családi kapcsolata” volt segítségünkre, mivel felesége a népszámlálás feldolgozásával foglalkozott. Érdekes módon ez a gép az ELTE Geofizikai Tanszékének későbbi helyén, az akkori Kun Béla (ma újra Ludovika-) téren működött. Nem sokkal később a Geofizikai Laboratórium beszerzett egy NDK gyártmányú Cellatron SER 2c gépet, azt Miskolcra Varjú Attila barátunk „okosította” számunkra. 128 szám és 128 művelet fért el benne, az okosítás után számok és műveletek már egymással kapcsolatba voltak hozhatók, és így hosszú ciklusokat lehetett kialakítani. Ismét Zilahi-Sebes barátunk közreműködésével kezdtünk el a digitális szűréssel foglalkozni, ami később egyrészt a MT feldolgozóprogramhoz, másrészt a geomágneses pulzációk vizsgálatában alkalmazott dinamikus spektrumok számításához vezetett el. A Cellatronon a szűrés végrehajtása látványos volt, ugyanis a két 120 adatbeolvasó (drótkéfével, ezekkel rengeteg baj volt) folyamatosan vitte tovább az adatokat tartalmazó lyukszalagokat. Egyszerre azonban csak egy-egy számítás végzésére volt lehetőség, a különböző szűrőkkel való szűréshez végtelenített lyukszalagot kellett használnunk. Ez a szalag a beolvasótól kiindulva, a helyiség tetejére erősített görgőkön át a másik fal mentén jutott vissza a beolvasóhoz. A másik beolvasón hasonló módon helyeztük el a szűrő együtthatóit tartalmazó szalagot, a gép a kettőt felváltva olvasta be újra és újra. Kikapcsoláskor (vagy áramszünetkor) minden addigi számítás elveszett, így lehetőleg megszakítva terveztük a programot, de volt olyan szakasz, amely éppen egy napi munkaidő, 9 óra alatt futott le. A Cellatron gép nagyon sokáig működött, sőt akkor is, amikor később az első Hewlett-Packard gép átvette szerepét, tovább használtuk, majd átkerült az akkori szombathelyi szputnyikkövető állomásra, és néhány évet még ott is élt.

19. A "totális számláló" műszer, az első lépés a tellurikus mérés automatizálása terén.

A MT adatfeldolgozás menete akkor az volt, hogy a terepi mérésekről beérkezett regisztrátumokból először ki kellett választani olyan szakaszokat, amelyek lehetőleg minden számba jöhető periódust tartalmaztak (a „gyors”, 20 vagy 5 mm/perces regisztrátumok 10 s és kb. 10 perc között, a 20-25 mm/óra sebességű regisztrátumok néhány perctől egészen a napos periódusig terjedő periódusok felismerését teszik lehetővé, ennek megfelelően a gyors mérés általában egy napig, a lassú három-hat napig folyt). A kiválasztott szakaszok digitálissá történő átalakítása jelentette az egyik legnagyobb munkát, ehhez csak türelmes, kitartó és jó szemű segéderőket használhattunk. A digitalizált szakaszokból azután eleinte részben, később szinte teljesen automatikusan kaptuk meg a végeredményt, a szondázási görbét.

Az említett HP (1214c) gépet az embargó némi enyhülése következtében a hatvanas évek végén tudtuk beszerezni, de még így is jó kapcsolatokra volt szükség a vásárlási engedélyhez. Megérkezése után a számítástechnika gondjait szinte megoldottnak gondoltuk – bár evvel a géppel is lyukszalaggal lehetett csak kommunikálni, de tárolókapacitása, sebessége csillagászati arányban múlta felül a Cellatront. A ma is használatos magnetotellurikus feldolgozó program készítésében Tátrallyay Mariellának [121](#)vannak érdemei, aki előzőleg néhány évig ugyancsak a pulzációkkal foglalkozott, de áttért az adatfeldolgozás-modellezés területére, és ezen a területen írta meg kandidátusi disszertációját is. Az anizotróp modellek számítása közben Varga Gyula matematikus közreműködésével az MTA Számítástechnikai Intézetében történt, az ottani CDC 3600-as gépen.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) / A
KAPG, geofizikai együttműködés a kelet-európai országok között**

A KAPG, geofizikai együttműködés a kelet-európai országok között

A Nemzetközi Geodéziai és Geofizikai Unió keretében az akkori kelet-európai szocialista országok az

egymás közötti együttműködés javítása, a közös fellépés érdekében a hatvanas évek során fokozatosan szervezkedtek. Ez az együttműködés 1966-ban Lipcsében hivatalos keretet kapott, amikor megalakult a KAPG, azaz a szocialista országok tudományos akadémiainak együttműködési bizottsága a planetáris geofizika területén. Ezt a borzasztóan hosszú nevet természetesen senki sem tudta megjegyezni a tisztségviselők kivételével, így a rejtélyes módon kialakított KAPG rövidítés volt általános használatban. Ez a szervezet szerteágazó munkacsoportokban működött, ezek közül néhányat Magyarország szakemberei vezettek. Ilyen volt a magnetotellurikus munkacsoport is (20. kép). Magyarországot bizonyos mértékig gyanakodva nézték a KAPG legfelső vezetői, ami abban nyilvánult meg, hogy a vezető pozíciók szétosztásakor az elvileg arányos résznél kevesebb jutott nekünk. Rossz néven vették, hogy igyekeztünk kapcsolatainkat nyugat felé is szélesíteni, s például az első olyan KAPG rendezvények, amelyeken nyugati szakemberek is részt vettek, Sopronban voltak. A kifogások ellenére a KAPG két évenként sorra kerülő átfogó ülészaka, amelynek volt mind tudományos, mind szervezési része, háromszor is Sopronban került megrendezésre (1970, 1978, 1989), ezek mellett sok kisebb rendezvény gazdája is voltunk.

A KAPG kereteit jól fel lehetett használni bizonyos, egyébként adminisztratív akadályokba ütköző programok megvalósításában. Erre jó példa az 1969-ben egyszerre számos állomáson végzett pulzáció-regisztrálás, amelynek az volt a célja, hogy a magnetotellurikus módszer alapjául szolgáló jelek forrását, elsősorban térbeli kiterjedését tanulmányozhassuk. A mérések eredményeinek feldolgozása, értelmezése Sopronban történt. Ezek a mérések felhívták a figyelmet a geomágneses pulzációk addig nagyon gyengén ismert egyes sajátosságaira, például arra, hogy a periódus és az amplitúdó a földrajzi szélesség függvényében hogyan változik.

A KAPG-n kívül a másik szervezkedés az akkori szocialista országok között az űrkutatás terén jött létre, kissé a COSPAR nevű nemzetközi szervezet mintájára, mint ahogy a KAPG a Nemzetközi Geodéziai és Geofizikai Unió példáját követte. Ez a szervezet az INTERKOZMOSZ volt, amelynek tevékenységében Magyarország kezdettől, a Geofizikai Laboratórium 1969-től vett részt, mégpedig a Kozmikus Fizikai Állandó Munkacsoport keretében. Azok a magyar kutatási intézmények, amelyek az űreszközökre kerülő műszerek tervezésében és építésében adottságaiknál fogva nem vehettek részt, földfelszíni eszközökkel járultak hozzá a közös sikerekhez. Így a Geofizikai Laboratórium is a mesterséges holdaknak az obszervatórium feletti áthaladásának időszakában sűrített méréseket végzett. Tulajdonképpen ezek voltak a világon az első próbálkozások az összehangolt világűrbeli és földfelszíni mérések végrehajtására.

122 Alkalmi kapcsolatok révén, egy-egy külföldi úton megismert kollégák segítségével a Laboratóriumba kerültek más, eltérő földrajzi helyzetű állomások regisztrátumai is. Ezeken egyes esetekben meglepve láttuk, hogy a nagycenki regisztrátumoktól nagyon eltérő jelek, elsősorban pulzációk jelentek meg. Így például a saharai Tamanrasset francia állomás jellemző periódusai 10-15, míg az Etiópiában telepített, ugyancsak francia obszervatóriumé nagyon bizonytalanul néhány s körül voltak. Ez vetette fel azt a gondolatot, hogy érdemes lenne összehasonlítani az akkor már tekintélyes mennyiségű nagycenki adatot más állomások eredményeivel. Erre egyrészt az NDK-beli Niemegekkel, személy szerint Fanselau professzorral és fiatalabb, velünk nagyjából egykorú munkatársaival való kapcsolat adott lehetőséget, másrészt a Mongóliában dolgozó magyar tellurikus csoport bázisméréseit is megkaptuk; az utóbbi esetben a szélességbeli különbség nem volt nagy, viszont tekintélyes volt a hosszúság-különbség, nem volt messze az első, Ádám-Takács-féle kínai mérés távolságától. Mivel a tapasztalt különbségeket nehéz volt értelmezni a kis számú állomás, illetve a nem megfelelő adatmennyiség miatt, kezdtünk el rendszeresebben pulzációs adatokat gyűjteni. Ez azonban nem volt könnyű, mert rendszeres regisztrálás csak kevés helyen folyt, és a legtöbb obszervatóriumban erre a nagyfokú zavartság miatt nem is volt lehetőség. Ezért voltak értékesek a

több állomáson egyidejűleg végzett mérések, amelyeket több ízben (1977, 1984, 1991, 1997) sikerült megszervezni. Az első két, közel azonos földrajzi hosszúságon (meridián mentén) fekvő állomás-lánc segítségével végrehajtott mérési sorozatra még a KAPG keretében került sor, a későbbiek pedig az így létrejött kapcsolatokon alapultak.

**1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József:
A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) /
Kapcsolat a műszeriparral, geofizikai vállalatokkal**

Kapcsolat a műszeriparral, geofizikai vállalatokkal

Érdemes néhány szót szólni egy „tudománypolitikai” kérdéstről. A Laboratóriumoknak megalakulásuktól kezdve nagyon jó kapcsolataik voltak az iparral. A Geofizikai Laboratóriumnak, amint erről már esett szó, a Geofizikai Mérőműszergyárral, később annak jogutódjával, a Gamma Művekkel volt kapcsolata. Ez, több más kisebb-nagyobb együttműködéssel együtt teljesen természetes volt. A hatvanas években, azok vége felé azután egyszerre fordult a kocka, rossz szemmel nézték az ilyen együttműködést, fokozatosan szinte megtiltotta az Akadémia az ún. „ipari” munkákat. Nemsokára ismét változott a helyzet, a „tudomány termelőerő” jelszó alatt szinte kényszer nehezedett az intézetekre, hogy szerezzenek maguknak ipari szerződéseket. Persze, a szétvágott szálakat nehezebb volt újra összekötni, mint lett volna azokat megtartani. Ilyen kisebb-nagyobb irányváltások többször is megismétlődtek, nem hozva éppen dicsőséget az akadémiai irányításra. Az ipari kapcsolatokban a kutatók is többé-kevésbé érdekelték voltak, mert bár változó, de mindig kedvezőtlen feltételekkel a szerződésekből szerzett bevétel, később a „jövedelem” bizonyos része szétosztható volt a kutatók között. Evvel az volt a probléma, hogy az összegeket egy nagy közös kalapba kellett tenni, és ebből mindenki valamilyen felosztási szabály szerint részesült. A vezetők előre félték az év végétől, mert ilyenkor kellett a szétosztást végezni, s a tudományos eredmények és az „ipari” kutatásban való részvétel kettős szempontjának érvényesítése mindig vitákat eredményezett.

123A kőolajkutatás feladata a teljes medenceszerkezet megismerése, beleértve az üledékes rétegsor felbontását is. Éppen ezért a felszín közeli rétegek sajátságainak meghatározása a variométereink által biztosított legkisebb periódusnál (mintegy 10 s) kisebb periódusú (nagyobb frekvenciájú) jelek mérését is szükségessé tette. A Laboratórium az ipar ösztönzésére kezdett foglalkozni indukciós szonda tervezésével, amellyel a 10 s-nál rövidebb periódusok is mérhetőkké válnak. Az elkészült típus 2 m hosszú szupermalloy magos, 500 000 menetes tekercsel rendelkező mágneses érzékelő volt, amely a hagyományos obszervatóriumi mágneses érzékelésnél 1000-szer nagyobb érzékenységű volt. E szondákat általában 0,05 s-os periódusig lehetett használni. Ilyen szondákat elsősorban a MOL Rt. egyik jogelődje, a Geofizikai Kutatási Üzem használt, továbbá az ELGI, a miskolci Geofizika Tanszék. Az ELGI a hetvenes évektől az általa szerkesztett digitális magnetotellurikus műszer érzékelőjeként a Laboratórium szondáit adta, így például belőlük több példány Romániába került.

20. A Laboratóriumban tervezett és Sopronban gyártott műszerek egy KAPG-tanácskozás műszerbemutatóján (1968); elől a totális számláló, hátul állványon a mágneses variométer és kiegészítő egységei.

Nemcsak a szondák készítésében, hanem minden, néha a lehetetlenséggel határos feladat megoldásában a Laboratórium műhelye végzett rendkívül szerteágazó munkát. Mindössze néhány műszerész dolgozott benne, először Simon Gyula, majd Márcz Győző, egy ideig Tóth Károly, nagyon sokáig, egészen a mai napig pedig Túri János volt az, akihez az obszervatórium gondjaival, műszereszerkesztéssel, de egészen köznapis gondokkal is fordulhattunk. Ténykedésük emlékét őrzi egyebek között több olyan tanulmány is, amelyben munkájukat szerzőtársként való szerepeltetéssel is elismertük.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Ádám Antal, Bencze Pál, Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952-1972) / Az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet létrejötte

Az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet létrejötte

Egy kedvező pillanatot kihasználva, a hetvenes évek elején az Intézet részére új épület készítése indult meg. 1970-ben Tárczy-Hornoch betöltötte 70. életévét, úgyhogy nyugdíjba vonulása aktuálissá vált. Az új igazgató Somogyi József, a Geodéziai Laboratórium régi munkatársa lett 1972-től. A változások azonban még ennél is mélyebbek lettek, ugyanis közben a két Laboratórium létszáma annyira megnőtt, emellett a tudományos [124](#)eredmények is voltak olyanok, hogy az Akadémia elfogadta az intézetté válásra vonatkozó elképzelést. Egyben a Szeizmológiai Obszervatórium, amely hosszas hányattatás után akkor az ELTE Geofizikai Tanszékének felügyelete alatt állt, Egyed professzor halála után ott nem találta helyét megfelelőnek, és vezetője, Bisztricsány Ede azt kérte, csatlakozhassék az új Intézethez, mint annak Budapesten működő részlege. 'Így az Intézet a két laboratóriumon kívül harmadik, bizonyos fokig önálló részként magában foglalta a szeizmológiát is. A két főosztály élére igazgatóhelyettes került Alpár Gyula (geodézia) és Ádám Antal (geofizika) személyében. Alpár távozása után helyét Halmos Ferenc foglalta el, majd az ő korai, hirtelen halála után főosztályvezetőként Szádeczky-Kardoss Gyula. A Geofizikai

Főosztálynak három osztálya lett, a Geomágneses (Verő József), az Aeronómiai (Bencze Pál) és a Szeizmológiai (Obszervatórium) (Bisztricsány Ede) Osztály. Az új épületet a Fertődi Építőipari Vállalat építette, akkoriban újnak számító, francia gépeket alkalmazó eljárással (21. kép).

21. Az Intézet új épületének alapkövetétele. Tárczy-Hornoch professzor mellett Tétényi Pál, a Magyar Tudományos Akadémia akkori főtitkárhelyettese.

Az intézet régi épülete mellett, egy lebontott kis régi ház helyén készült a tágas, három emeletes épület, pincéjében laboratóriumokkal, az alsó pincszinten pedig klímakamrával. A földszint a Geomágneses Osztálynak adott helyett, az I. emelet az igazgatóságnak és a gazdasági résznek, a II. emeleten osztozott az Aeronómiai Osztály és a geodéziától a műszeres osztály, míg a harmadik emeleten a geodézia matematikai és geodinamikai osztálya helyezkedett el. A földszinten étkező, az I. emeleten előadó, a II. 125. emeleten a könyvtár, a III. emeleten a számítógépterem foglalja el a bejáratától balra eső részt.

A jelen visszaemlékezés szerzői szeretnék megörökíteni a Laboratórium történetével kapcsolatos emlékeiket, mivel valamennyien hosszú időn keresztül, egész életükben a Laboratórium, illetve később a

Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet munkatársai voltak. Az utóbbi, az Intézet története a jelen kereteket meghaladná, erre esetleg később szeretnénk sort keríteni. Az emlékek között keverednek a személyes, a tudománypolitikai és a kifejezetten tudományos kérdések, amelyek bennünk szétválaszthatatlanul élnek.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Szitás József: Átalakuló magyar felsőoktatás – Nyugat-Dunántúl – Sopron *

Szitás József: Átalakuló magyar felsőoktatás – Nyugat-Dunántúl – Sopron ^{*(2)}

Az 1989. után országunkban zajló társadalmi-gazdasági változások nem hagyták érintetlenül a felsőoktatást sem. A korábbi évek szétforgácsolt fejlesztésével korán felmerült a felsőoktatás átszervezésének, az integrálódásnak az igénye. A Soproni Egyetem ezen felismerés jegyében tudatosan alakította kapcsolatait (lásd a cikk végén), de megyénkben voltak egyéb kezdeményezések is.

A Megyei Önkormányzat, majd győri országgyűlési képviselők kezdeményezésére néhány alkalommal sikerült a megye felsőoktatási intézményeinek vezetőit, képviselőit egy asztalhoz ültetni. A kezdeményezések mögött kimondva vagy kimondatlanul mindig egy győri központtal, de inkább Győrben megvalósuló megyei illetve regionális egyetem létrehozása állt. A Soproni Egyetem ezen megbeszéléseken azt a – jelenlévők többsége által érezhetően szimpátiával fogadott – felfogást képviselte, hogy a régió sajátosságaira alapozó, ezt kihasználó, kölcsönösen előnyös együttműködésre kell törekedni, ahol Győr racionálisan és sikerrel legfeljebb a “primus inter pares” szerepre törekedhet. Ezzel kapcsolatos rövid idézet az 1994. elején tett írásos javaslatunkból: “... Megyénk még előnyt is kovácsolhatna abból a (korábban talán hátrányos) tényből, hogy nem egy túlsúlyos megyeközponttal, hanem (a felsőoktatás terén mindenképpen, de más vonatkozásban is) viszonylag arányos szerkezettel rendelkezik ... Modell értékű lehetne az együttműködés, ha sikerülne ezt a fenti városok és intézmények esetében harmonikusan megoldani. ...”.¹⁽³⁾

A győri törekvések érvényre juttatásához a következő kísérletet a Phare-pénzből készített nyugat-dunántúli regionális fejlesztési koncepció képezte, amellyel a Pylon Építési és Kereskedelmi Kft-t bízták meg. Erről először a Kisalföldből értesültünk, ahol a Kft. ügyvezető igazgatója, Dr. Unk Jánosné a régióegyetem létrehozásáról is szolt: “Ebben Győr műszaki, Szombathely társadalomtudományi, Zala mezőgazdasági, Sopron erdészeti szakbázisával vehetne részt...”.²⁽⁴⁾ A cikk megjelenése után (amely Sopron ¹²⁶ esetében több évtizeddel ezelőtti, pár éves állapotot tükrözött) megkerestük az igazgató asszonyt, hogy munkájukat adatokkal segítsük, de erre igazából nem tartottak igényt. Ebben a cikkben nincs szó megyénk egyik nagy múltú egyeteméről, a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémiáról. A következő cikkben pedig megyénk másik létező egyeteme, a soproni marad ki: “A győri Széchenyi István Műszaki Főiskolán lehetne az ipari-műszaki kar, a szombathelyi tanárképző főiskola és az egészségügyi főiskola közösen alkotná a társadalomtudományi kart. A keszthelyi székhelyű, de Mosonmagyaróvárral és Kaposvárral kiegészülő Pannon Agrártudományi Egyetemen működne a regionális egyetem mezőgazdaság-tudományi kara. A Zalaegerszegi Pénzügyi és Számviteli Főiskola nagyarányú bővítése – a koncepció szerint – lehetővé teszi a jogi képzés megindítását, mellyel megalakulhatna az egyetem jogi kara.”³⁽⁵⁾ Sajnos az adat- és tényfeltárás, valamint elemzési hiányosságok alapján már valószínűsíthető volt, hogy az erre alapozott koncepció nagyon ingatag lesz, amint ezt a hozzánk 1997. november végén eljutott változat⁴⁽⁶⁾ is tükrözte. A regionális egyetem kialakításában éppen a létező egyetemek nem igen kaptak szerepet, és sajátos módon az egyes városokban megfogalmazott tervekre, elképzelésekre építettek

koncepciót a máshol már megvalósult (de esetleg nem ismert) realitásokkal szemben.

A regionális összefogásra pedig nagy szükség van, mert az ország 8-10 nagy universitásának kialakítása a most felvett 150 millió dolláros világbanki hitel segítségével valószínűleg utolsó állomásához érkezett. Ennek a programnak a keretében eddig ebből a térségből egyedül Sopron kapott pénzt, s a régió támogatásával sikerre vihetné az universitas megteremtését is.

A Soproni Egyetem stratégiai és intézményfejlesztési terveinek kialakításához megvizsgálta a nyugat-dunántúli felsőoktatás helyzetével és jövőbeli alakulásával kapcsolatos alapvető tényeket, és ennek eredményeként az alábbi főbb következtetésekre jutott:

1. itt egy olyan, történelmileg kialakult régióról van szó, amely sajátos arculatát és kohézióját a gyakori határváltozások ellenére is megőrizte,
2. sajátosságainak köszönhetően az ország gazdaságilag legdinamikusabban fejlődő régióinak egyike, amelynek alapvető okát abban látjuk, hogy a legtöbb paraméter tekintetében (települések, lakosság, fejlettségi szint, közintézmények, stb.) a legkiegyenlítettebb szerkezetű,
3. a térségben a korábbi évszázadokban működő jelentős iskolák itt nem vezettek universitas kialakulásához, és a mára kiépült felsőoktatási intézmények is szórtan, több városban helyezkednek el,
4. megítélésünk szerint további fejlődéséhez ennek a régiónak is szüksége van egy széleskörű szellemi bázisra és szakmai háttérre biztosító universitasra,
5. a térség sajátosságainak az felelne meg, ha a regionális egyetem több campusra épülne (Mosonmagyaróvár, Sopron, Szombathely – Győr), s ennek központja – a Soproni Egyetem oktatási és kutatási tradíciói, nemzetközi [127](#)ismertsége és elismertsége, a város nyújtotta sajátos lehetőségek és a közintézmények kiegyenlített területi elhelyezkedése miatt – Sopronban lenne.
6. régióink további dinamikus fejlődése érdekében Sopronnak képviselnie kell, példát kell mutatnia felsőoktatási és egyéb téren is, hogy a térségi funkciók arányos elosztása és eloszlása, valamennyi város és település szerephez jutása szolgálja igazán sajátosságaink kibontakozását, térségünk pozícióinak megőrzését és erősödését.

A következtetéseket megalapozó munka rövid összefoglalása:

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Sztás József: Átalakuló magyar felsőoktatás – Nyugat-Dunántúl – Sopron * / A regionalizmushoz visszatérő magyar fejlődés és a felsőoktatás

A regionalizmushoz visszatérő magyar fejlődés és a felsőoktatás

Magyarországot az első világháború után nem csupán a mértékében igazságtalan (az ország kétharmadát kitevő) területi elcsatolások sújtották, hanem a visszamaradó település- és népeség szerkezet egyoldalúsága is. A kiegyezés után az egyesített Budapest, a végbement robbanásszerű fejlődésnek köszönhetően, Európa vezető városai közé emelkedett. A főváros körül 300-500 kilométeres távolságban azonban olyan nagyobb városok helyezkedtek el, amelyeknél biztosítottak voltak a sajátos jellegű, autonóm gazdasági-társadalmi fejlődés feltételei, s amelyek között kiépülőben voltak a közvetlen közlekedési, gazdasági és társadalmi

kapcsolatok. Az I. világháború után eme nagyvárosi gyűrű jelentős része a szomszéd országokhoz került, s az egyharmadára zsugorodó országban a főváros túlsúlyossá vált. A hét hatvanezer fő fölötti város közül csak Debrecen maradt az országon belül. Mai nagyvárosaink többsége csak ezek után kezdett növekedni, és próbálta átvenni az elcsatoltak szerepét.

A felsőoktatást tekintve ekkor kerül az 1912-ben alapított pozsonyi Tudományegyetem Pécsre (kiegészülve a soproni evangélikus hittudományi karral), az 1872-ben alapított kolozsvári Tudományegyetem Szegedre és az 1735-ben alapított selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola Sopronba.

A későbbi társadalmi-gazdasági folyamatok hatására, különösen a második világháború után, a centralizációt minden téren felerősítő egypártrendszer idején, az egyoldalúság még fokozódott, s 1990-re az ország népességének ötöde a fővárosban lakott. Az ország közlekedési rendszere is fővárosközpontúan sugaras szerkezetűvé vált, amely szinte kizárta, kizárja a más irányú, közvetlen, egymás közötti kapcsolatokat. Ez a fajta fejlődés szerencsére a 90-es évek elején megtorpant, nőtt a vidék szerepe és a kötelezően, központilag kijelölt fejlesztési területekkel szemben megindult a hagyományos régiók önszerveződése.

A centralizált társadalom- és gazdaságirányítású országban működő megyék a maguk területén hasonlóan viselkedtek. Ha megfigyeljük néhány, a statisztikában szereplő régió megyéit és megyeközpontjait, akkor azt látjuk, hogy a régiók legnagyobb városai mindenhol növelték saját megyéjük népességén belül a súlyukat.

A megnövekedett vagy új közigazgatási szerepkört és fejlesztési forrásokat kapó városokban megindult a felsőoktatási intézmények, többnyire főiskolák és főiskolai karok “zöld mezős” telepítése és szaporodása, de 1996-ban az állami felsőoktatási intézmények fele még mindig Budapesten található. Az elaprózódást jól tükrözi, hogy ¹²⁸“Az intézmények száma 1938-ban 16, 1960-ban 43, 1970-ben 74, 1980-ban 57, míg 1993-ban 91 volt.”⁵⁽⁷⁾ A túlzott centralizáció és a hátrányos szétaprózottság egyidejű jelenléte miatt a felsőoktatás racionális átalakítása rendkívül nehéz, s minden bizonnyal elhibázott lesz, ha egyetlen megoldást favorizál, nincs tekintettel a történelmi hagyományokra és regionális sajátosságokra.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Szitás József: Átalakuló magyar felsőoktatás – Nyugat-Dunántúl – Sopron * / A nyugat-magyarországi régió (Győr–Moson–Sopron, Vas és Zala megye) sajátosságai

A nyugat-magyarországi régió (Győr–Moson–Sopron, Vas és Zala megye) sajátosságai

Már a régiókkal kapcsolatos korábbi adatok kapcsán is kitűnt, hogy Nyugat- (ezen belül különösen Győr–Moson–Sopron megye) és Közép-Dunántúl a többi régiótól eltérő sajátosságokkal rendelkezik. Szempontunkból a legfontosabbak különbségek:

1, Erőteljes közigazgatási átrendezés után⁶⁽⁸⁾ itt is lejátszódott a megyeközpontok erőltetett és erőteljes fejlődése, de ez az induló feltételek és a környezet eltérése miatt nem vezetett olyan eredményre, mint más régiókban. A megyeközpontok népességen belüli arányának módosulása 1930 és 1996 között más megyékhez képest alacsonyabb értéket eredményezett: Győr 17,5 > 29,9%, Szombathely 16,3 > 31,1%, Zalaegerszeg 6,6 > 20,7%.

2, A korábbi, történelmileg kialakult központok többsége (Sopron, Mosonmagyaróvár, Nagykanizsa,

Keszthely) a számukra kedvezőtlen politikai döntések és társadalmi-gazdasági folyamatok ellenére is megőrzött valamit hatóerejéből és vonzásköréből, amit népességmegtartó erejük is bizonyít, s így nem rendelődtek alá magatehetetlenül az új megyeszékhelyeknek.

3, Az előzőekben jelzett és egyéb, a történelmi fejlődésből adódó sajátosságok miatt például Győr-Moson-Sopron megye az átlagosnál sűrűbb településszerkezetű, a települések fejlettségi szintje között kisebbek az eltérések, mint más megyékben, városiasodottabb és térszerkezete nem “egymagvú”. A gazdaság, a közlekedés, a kultúra és az egészségügy területén is több város között oszlanak meg a funkciók, és nincs minden a megyeszékhelyre koncentrálni. Megítélésünk szerint a megye és a régió kiemelkedő gazdasági mutatóinak⁷⁽⁹⁾ oka alapvetően éppen a közintézmények, gazdasági szereplők és népesség más régiókhoz képest kiegyensúlyozottabb eloszlásában keresendő, így ezt feltétlenül megőrzendőnek, tudatosan fejlesztendőnek tartjuk. Sőt, biztosak vagyunk abban, hogy a túlcentralizáltság oldása az országban és más régiókban is jótékony hatású lenne!

4. Sopron esetében nem csupán statisztikailag összevont, hanem történetileg is összetartozó régióról van szó. A korát megelőzően (vagy inkább a folytonosságot megőrzően) régiókban gondolkodó Hamvas Béla egy 1959-es tanulmánya szerint az európai nyolcból a történelmi Magyarország területén ötféle, az egyéni és a kollektív sorsot befolyásoló helyszellem létezik. Ezek egyikét éppen ehhez a régióhoz köti. “A Nyugat génusza civilizáltságot, fejlődéscímét, hétköznapi munkát, szociális tagozottságot, a ¹²⁹ráció mindenekfelettségét jelenti. E helyszellem Pozsonytól Szentgotthárdig, a Fertő-tó és Sopron környékén, de a Duna mentén egészen Budáig érezteti hatását. Jellemzője a demokratizmus.”⁸⁽¹⁰⁾ Hamvas gondolataival minden bizonnyal lehet vitatkozni, de a területi körülhatárolást nem tartjuk véletlennek, ahogyan ez más nézőpontokból megközelítve is kirajzolódik. Ez a térség volt Európa nagy hullámtörője, a jövőben remélhetőleg összekötője. Hunok, tatárok, törökök, szovjet-oroszok csak eddig jutottak és nem tovább. A régiót határvonalak metszheték, de kohéziója soha nem tört meg, amit napjainkban remélhetőleg a felsőoktatási intézmények egyre szorosabb együttműködése is erősíteni fog.

5, A történelem a felsőoktatásban⁹⁽¹¹⁾ is mást produkált ezen a tájon, mint más régiókban. Itt korábban nem jött létre klasszikus egyetem, s mindazok a kezdemények, amelyek más körülmények között egyetemmé alakuláshoz vezethettek volna, itt elhaltak:

– Az 1735-ben alapított, s 1919-ben Sopronba költöző selmeci Bányászati és Erdészeti Főiskola – bár a legtöbb vitalitást mutatta – szintén sokáig nem válhatott egy kialakuló universitas alapjává. A létező, kifejlődő universitasokra a Rákosi korszakban mért csapás – (nyugati) határmenti fekvése miatt – különösen súlyos volt Sopron esetében. 1949 és 1959 között elvitték innen a bányamérnöki, kohómérnöki és földmérő mérnöki karokat. A Miskolcra telepített bánya- és kohómérnöki karokra alapozva létrejött Miskolci Egyetem (közgazdasági, jogi és bölcsészeti képzéssel kiegészülve) a mai integrációs elképzelések nagy egyetemének egyike.

– Az 1797-ben Keszthelyen alapított első európai felsőfokú mezőgazdasági intézmény, a méltán nagyírú Georgikon (amely a 19. sz. elején gazdaságjogi, erdészeti, vadászati, földmérő és lovászkisiskolával is bővült), ma csupán a két távoli, azonos profilú karral együtt alkotott egyetem központja.

– Az 1818-ban alapított Magyaróvári Felsőbb Tanintézetből 1882-ben kivált bécsi Mezőgazdasági Főiskola, a mai Universität für Bodenkultur, képzési profilját bővítve, ma Ausztria egyik meghatározó, patinás egyeteme, míg az anyaintézmény egy szakegyetem egyik kara, amelynek központja tőle 120 kilométerre fekszik.

– A Sopronban 1829-ben megindult három éves evangélikus tanítóképzés, amely 1884-ben négy, majd 1923-tól ötévéssé vált, s szinte az egész országra kiterjedő vonzáskörzettel bírt – továbbfejlődés helyett –

1957-ben megszűnt.

– A győri Jogakadémia visszhang nélkül megszűnt a tizenkilencedik század végén.

– A Sopronban folyó többféle egyetemi képzés universitasba tömörítése helyett szintén Budapestre telepítés lett a sorsa (az 1921-ben Pozsonyból Pécsre telepített Tudományegyetemhez tartozó) az 1923-ban itt szervezett Evangélikus Hittudományi Karnak is.

6, Az ötvenes évek után a régió felsőoktatásában sor kerül új intézmények, szakok létrehozására, letelepítésére is:

– Sopronban már 1947-ben felmerül a faipari mérnök és üzemmérnök képzés igénye, amely végül 1957-ben indul meg, s 1962-től önálló kar keretében folyik. 1972-ben az egyetemen belül Földmérési és Földrendezői Főiskolai Kar létesül Székesfehérvárott. ¹³⁰1990-től papír- és könnyűipari, 1993-tól környezetmérnöki és vadgazda, 1994-től mérnök-tanári, belsőépítészeti és formatervezői, 1996-tól közgazdasági képzés is folyik az egyetemen.

– Mosonmagyaróváron az 1990-es évek elejétől, igaz az agrárképzés keretén belül, szintén több szak (élelmiszer-minőségbiztosító, gazdasági agrármérnöki) és szakirány felvételére van módja a hallgatóknak.

– Tizennyolcadik és tizenkilencedik századi előzményekhez is kötődve 1959-ben indul meg a tanítóképzés Győrben, amely nagy számú hallgatóval, az 1975-től főiskolai rangú Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolán folyik.

– Az 1959-ben Kőszegről Szombathelyre telepített Tanítóképző Intézet gyors fejlődés után 1973-tól önállóan, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola néven működik. Az elmúlt időszak fejlesztési eredményei alapján szélesedett a profilja, minőségi gócpontok alakultak ki, amelyek alapján 1991-től több szakon megcélozta az egyetemi szintű képzést.

– Sopronban, szintén 18. századi előzményekre épülve, 1959-ben kezdi meg működését az Óvóképző Intézet („azon épületben, ahol egy ideig tanítóképzés is folyt”). A felsőfokú oktatás ma, más szakokkal együtt, a Benedek Elek Pedagógiai Főiskola keretében működik.

– Az 1968-ban alapított győri Széchenyi István (Műszaki) Főiskola a megyeközpont hathatós anyagi és egyéb támogatásával, különösen az utóbbi években, jelentős növekedést mutatott. Kihelyezett képzés keretében egyetemi szakot is indít (pl. jogász), s legutóbb 40 fős keretben, önálló gazdasági képzésre is jogot kapott.

– Zalaegerszegen a Pénzügyi és Számviteli Főiskola területi intézetében 1972 óta folyik gazdasági képzés.

A fenti rövid felsorolás jelzi azt a folyamatot, amelynek eredményeként¹⁰⁽¹²⁾ összességében elég jelentős kapacitású (10-15 ezer fő), több centrumú felsőoktatás alakult ki a régióban, ahol az intézmények többsége szűk szakmai specializációval rendelkezik. Valamennyi intézmény bővítette, de több tudományterületre kiterjedő képzés alapvetően a Soproni Egyetemen van és az utóbbi időben a győri Széchenyi István Főiskola indult el ilyen irányba. A főiskola erőfeszítéseinek és eredményeinek messzemenő elismerése mellett is azt kell mondanunk, hogy oktatási és kutatási tradíciói, nemzetközi ismertsége és elismertsége és a város adta sajátos lehetőségek miatt a feltétlenül létrehozandó regionális egyetem központja racionálisan Sopron lehet, megőrizve, s az universitas adta hajtóerőket felhasználva, integrálva, továbbfejlesztve és erősítve a régióban kialakult képzési és kutatási centrumokat.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Sztás József: Átalakuló magyar felsőoktatás – Nyugat-Dunántúl – Sopron * / Több telephelyes regionális egyetem

Több telephelyes regionális egyetem

Napjainkban egyre több jel mutat arra, hogy az európai és a magyar társadalmi-gazdasági fejlődés is fokozottabban épít a történelmileg és szervesen összetartozó térségekre. A Magyarországon kialakuló 7-8 régió belül a gazdaságilag második legfejlettebb, és kellő felsőoktatási alapokkal is rendelkező Nyugat-Dunántúl sem nélkülözheti [131](#)sokáig egy széleskörű szellemi bázist és háttérrel biztosító universitas kedvező hatásait.

A térségben kiépült felsőoktatás többközpontúsága és ennek kedvező hatásai, továbbá a koncentráció hallatlan beruházásigénye miatt itt mindenképpen több városban működő, campusokra épülő egységes egyetemet kell létrehozni. A jelenlegi feltételek és teljesítmények alapján ennek szerkezete az alábbiak szerint vázolható fel:

- a mosonmagyaróvári campus agrár súlyponttal,
- a városon belül integrálódott Soproni Egyetem, a maga műszaki, agrár, gazdasági, pedagógiai és művészeti képzésével elláthatná az integrátor, az egyetemi központ szerepkörét,
- a szombathelyi campus képezné az universitason belül a társadalomtudományi, pedagógiai, esetleg egészségügyi területek súlypontját úgy, hogy az eddigi minőségi fejlesztésre alapozva az egységes egyetemen belül egyes szakoknál, itt bővülne az egyetemi képzés,
- a jelentős eredményeket és széleskörű képzést megvalósító győri Széchenyi István Főiskola a régió integrált főiskolájaként működhetne, amely több szakon, a regionális egyetemhez kapcsolódva egyetemi képzést is folytat, így pl. a jogi képzés gazdája lehetne.

A Soproni Egyetem, mint regionális központ melletti érvek:

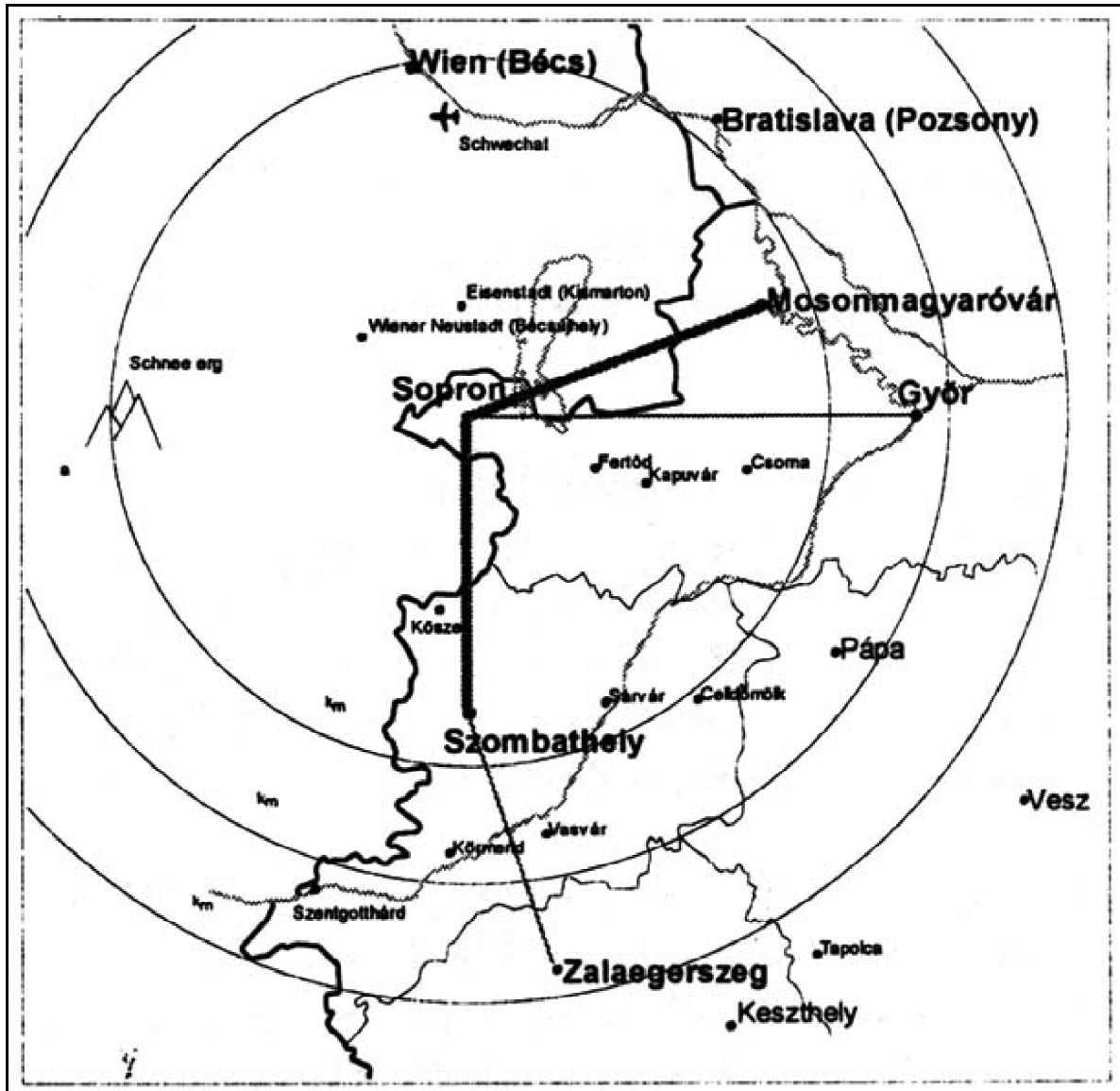
- a régióban a legszélesebb körű és önálló egyetemi képzést nyújtó intézmény,
- a hosszú (oktatói összetételben, hagyományokban, nemzetközi kapcsolatokban, stb. testet öltő) egyetemi múlt képezheti a létrejövő universitas működésének egyik jelentős minőségi garanciáját és meghatározó arculatát (“zöld egyetem”),
- a Soproni Egyetem tudatos, együttműködésre törekvő stratégiája, amelynek főbb elemei:
 - Soproni Universitas (SFE) – 1991. október 24. (EFE, ERTI, FAKI, MTA-GGKI, majd később BEÓF) (Ez a kezdeményezés vezetett oda, hogy jelenleg napirenden van a soproni városi egyetem létrehozása, amelyben a BEPF karként működne, s ezt támogatják a kutatóintézetek is.)
 - Zöld Szövetség – 1992. február 20. (EFE, BOKU (Ausztria), PATE-MTK)
 - Nyugat-Magyarországi Regionális Egyetemi Szövetség (NYRESz) – 1992. október 5. (tagjai: EFE, PATE-MTK, BDTF)
 - Soproni Regionális OTKA Műszerközpont (SRÖM) – 1993. április 30. (EFE, FAKI,

MTA-GGKI)

- Soproni Egyetem – 1996. május 31. (szándék az EFE és a BEÓF teljes integrációjára)
 - Nyugat-Magyarországi Egyetem – 1998. március 04. (szándék az SE és BDTF integrációjára)
- mivel Sopron nem megyeszékhely, így erősítheti a régió azon kedvező sajátosságát, hogy itt a különböző térségi központok nem centralizáltan helyezkednek el, (Elgondolkoztató módon az egyetlen ilyen lenne a most formálódó universitasok között!)

132– Sopron város ma is aktív hatásokat jelentő történelmi múltja, társadalmi rétegződése, polgári jellege, kedvező kulturális sajátosságai¹¹⁽¹³⁾ nagyon jó hátteret biztosítanak az egyetemi képzéshez, megfelelnek egy egyetemi várossal szemben megfogalmazható követelményeknek.

– a város fekvése is kedvező az összehangoló szerepkör és az universitas funkció kiteljesítésének ellátására, amint ezt az alábbi térkép is igazolja (Sopron 50-100 kilométeres körzete a földrajzi, etnikai, gazdasági és társadalmi viszonyok olyan gazdag tárházát jelenti, amelyen belül kicsiben Európa szinte valamennyi jellegzetessége megtalálható, így pl. földrajzi környezetében: alföld, mocsárvilág, szikes területek, sekély tómedence, a Duna és ártéri erdők, a pannon jellegű szelíd dombok, a Rax és Schneeberg 2000 méter fölötti csúcsai.).

Sopron és környéke a tervezett regionális egyetem szemszögéből.
(készítette: Czimber Kornél és Király Géza)

Sopron és környékének ma is legjelentősebbek a határokon túl nyúló oktatási és egyéb kapcsolatai (Még a két világháború között is sokan tanultak a város középiskoláiban az Ausztriához került környező településekről (hasonlóan Kőszeg, Szombathely és Nagykanizsa esetében). Az 1989-es nyitás óta megfordult a helyzet és Sopronból jár át számos általános és középiskolás Ausztriába. Sőt a fertői Porpáczy Aladár Szakközépiskolában¹²⁽¹⁴⁾ egy egész osztály tanul német nyelven és osztrák tanrend szerint, amely kedvező lehetőséggel reméljük a jövőben osztrák fiatalok is élni fognak. Az universitas működése minden bizonnyal kiegyensúlyozottabbá tenné az osztrák oktatási kapcsolatot. ¹³³A BEPF Szlovákiában és Szlovéniában folytat kihelyezett képzést, az SE pedig Erdélyben. A régió felsőoktatási intézményei közül a Soproni Egyetemnek a legkiterjedtebbek a külkapcsolatai. Sopron város és környéke kulturális, sport és egyéb téren, főként civil szerveződései révén, rendkívül gazdag, mondhatni napi

kapcsolatot tart a környező országok hasonló szervezeteivel).

Végezetül utalni kell arra, hogy kidolgozandó, megoldandó még a zalaegerszegi felsőfokú képzésnek a szombathelyi campushoz fűződő viszonya. Továbbá földrajzi távolsága, a Balaton-régióhoz való tartozása és egyéb tényezők miatt mi nem számolhattunk a keszthelyi egyetemmel, de az ottani agrárkutatás és –képzés a közép-dunántúli régióban szervezendő universitas stabil eleme lehetne.

Terület, népesség, települések, 1996.
(1. számú melléklet, forrás: KSH számítógépes adatbázis)

Megye, régió	Terület (km ²)	Lakónépesség		Város	Község	Település	GDP/fő(ezr)
		fő	fő/km ²	száma, január 1.			
Budapest	525	1 886 215	3 589	1			
Pest	6 393	994 502	156	16	168		
Közép-Magyarország	6 919	2 880 717	416	17	168	185	
Fejér	4 373	425 828	97	7	99		
Komárom-Esztergom	2 251	310 897	138	8	65		
Veszprém	4 639	377 105	81	9	215		
Közép-Dunántúl	11 263	1 113 830	99	24	379	403	
Győr-Moson-Sopron	4 062	425 470	105	6	167		
Vas	3 337	270 386	81	8	208		
Zala	3 784	299 252	79	7	250		
Nyugat-Dunántúl	11 182	995 108	89	21	625	646	
Baranya	4 430	407 186	92	7	294		
Somogy	6 036	335 516	56	12	231		
Tolna	3 703	247 716	67	9	99		
Dél-Dunántúl	14 169	990 418	70	28	624	652	
Borsod-Abaúj-Zemplén	7 247	742 628	102	15	340		
Heves	3 637	327 299	90	7	111		
Nógrád	2 544	220 828	87	6	121		
Észak-Magyarország	13 429	1 290 755	96	28	572	600	
Hajdú-Bihar	6 211	547 712	88	15	67		
Jász-Nagykun-Szolnok	5 607	419 052	75	15	63		
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5 937	572 423	96	16	212		
Észak-Alföld	17 754	1 539 187	87	46	342	388	

Megye, régió	Terület (km ²)	Lakónépesség		Város	Község	Település	GDP/fő(€)
		fő	fő/km ²	száma, január 1.			
Bács-Kiskun	8 420	539 188	64	15	103		
Békés	5 631	400 625	71	13	62		
Csongrád	4 263	424 614	100	8	51		
Dél-Alföld	18 314	1 364 427	75	36	216	252	
ÖSSZESEN	93 030	10 174 442	109	200	2 926	3126	

A régióban folyó állami felsőfokú képzéssel kapcsolatos főbb adatok.
(2. számú melléklet)

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Sztás József: Átalakuló magyar felsőoktatás – Nyugat-Dunántúl – Sopron * / Rövidítések

134 Állami egyetemek, / főiskolák	1990. évi felvételinél ¹		1995/96.	1998. évi felvételinél ³		1997. március ⁴		
	szakok szak- párok	keret- szám (fő)	összes hallgató ²	szakok, szak- párok	áll-i finansz. létszám	Összes foglal- koz- tatott	PhD foko- zattal rend.	MT, tag v D.Sc
Mosonmagyaróvár	1	80	834	5	212			
PATE-MTK			834	5	212	400*	35*	7*
Sopron	5	295	2935	20	629	435	70	9
BEPF	1	100	1794	4	215	106	1	-
SE	4	195	1141	16	414	329	69	9
Szombathely	58	450	4343	147	1231			
BDTF	56*	390	4083	144	1091	434	32	2
(POTE-EFK)	2	60*	260*	3	140*	*	*	*
Móvár-Sopron-Szhely	64	825	8112	172	2072	1269	137	18
Győr	16	680	5412	20	2120	570	43	1
ATIF	1	200	1395	5	330	102	4	-
SzIF			4017	15	1790	468	39	1
ebből: (egyetemi – ELTE)				1	100			
főiskolai	15	480		14	1690			

134 Állami egyetemek, / főiskolák	1990. évi felvételinél ¹		1995/96.	1998. évi felvételinél ³		1997. március ⁴		
	szakok szak- párok	keret- szám (fő)	összes hallgató ²	szakok, szak- párok	áll-i finansz. létszám	Összes foglal- koz- tatott	PhD foko- zattal rend.	MTA tag D.Sc
Keszthely								
PATE-GMK	1	120	634	6*	227*	481*	36*	8*
Zalaegerszeg								
(PSzF-ZA)+ (POTE-EFK)	3	130*	1020*	4	440*	*	*	*

Források: ¹=Felsőoktatási felvételi tájékoztató 1990., MM, Bp., 1989. – csak nappali! ²=KSH Közoktatás és felsőoktatás 1995/96. tanév – Bp., 1996. ³=Felsőoktatási felvételi tájékoztató 1998., MKM, Bp., 1997. – csak nappali tagozat! ⁴=Research and Development in Hungarian Higher Education MEC, 1997. – kiadja: Magyar Felsőoktatás Bp., 1997. **Jelölések és rövidítések:** () Zárójelben a máshol működő egyetemek/főiskolák kihelyezett képzései szerepelnek. * A közölt adatok becslések, mivel kari illetve kihelyezett tagozati bontás nem szerepelt (a nagyságrendek azonban így érzékelhetőek).

Rövidítések

ATIF= Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola

BDTF=Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola

BEPF= Benedek Elek Pedagógiai Főiskola

BEÓF= Benedek Elek Óvónőképző Főiskola

BOKU= Universität für Bodenkultur, Wien

EFE= Erdészeti- és Faipari Egyetem

ERTI= Erdészeti Tudományos Intézet

FAKI= Faipari Kutató Intézet

GMK= Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar

MTA-GGKI= MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézete

PATE-MTK= Pannon Agrártudományi Egyetem-Mezőgazdaságtudományi Kar

POTE-EFK= Pécsi Orvostudományi Egyetem-Egészségügyi Főiskolai Kar

PSzF-ZA= Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Tagozat

SE= Soproni Egyetem

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története (1930–1995)

135 Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története (1930–1995)

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története (1930–1995) / Amíg a teológusok eljutnak a Deák téri épületbe Evangélikus teológusképzés (1557–1923)

**Amíg a teológusok eljutnak a Deák téri épületbe
Evangélikus teológusképzés (1557–1923)**

A XVI. század elején Európa egyes országaiban egyre jobban tért hódít a reformáció, mely hazánk mai területének városai közül Sopront érintette elsőként és legerősebben. Előbb a polgárság, majd maga a városi tanács többsége is a lutheri tanok mellett foglalt állást, és a XVI. század közepére a városban szinte egyeduralmódóvá lett az evangélikus vallás. A protestáns túlsúly következtében a soproni plébániai iskola 1553-ban átkerült a városi plébános felügyelete és a katolikus egyház gyámsága alól az evangélikus összetételű városi tanács felügyelete alá.¹⁽¹⁵⁾ Ezt követően 1557-ben sor került a régi iskola új területen, Hummel Károly akkori polgármester telkén, az egykori "kövezeten" (am Pflaster) történő újjáépítésére és az evangélikus középfokú oktatás megindítására.²⁽¹⁶⁾

A XVII. század derekán egyre több magyar család igényelte gyermekeinek magyar nyelven történő oktatását. A módosabbak e célból attól sem riadtak vissza, hogy az ország távoli vidékein, Eperjesen vagy akár a református (Sáros)Patakon taníttassák fiaikat magyar iskolákban.

Erre az időszakra esik Wittnyédy István soproni közéleti tevékenysége, aki 1638-tól jegyzője, majd 8 év múlva városi követe (mai szóval képviselője) lett Sopronnak.³⁽¹⁷⁾ Az ő kezdeményezésére hozta meg a város tanácsa döntését – éppen a latin evangélikus iskola fennállásának centenáriumán, 1657 tavaszán – magyar iskola létesítésére. Nem sokkal ezután emelték (az időrendben első) iskolaépületet az akkori Hosszú soron, azaz a mai Széchenyi téren, melynek ünnepélyes avatására 1658. július 11-én került sor.⁴⁽¹⁸⁾

Az épületet ezt követően több ízben átépítették, bővítették, korszerűsítették. Erre először az 1676. évi nagy városi tűzvész adott okot, mely az akkori épületet sem kímélte.⁵⁽¹⁹⁾ Később a gimnázium fokozatosan háromosztályosról ötosztályosra bővült. Az osztályokon belül tanfolyamok voltak, így egy osztályt két, esetleg három évig kellett járni. Nemcsak a városból és a megyéből, hanem egész Dunántúlról, sőt a Felvidékről is érkeztek diákok Sopronba. A megnövekedett létszámot a régi épület már nem tudta befogadni, és szükségessé vált bővített formában történő átépítése. Erre 1824-ben, majd rá hetven évre, 1894-ben került sor.⁶⁽²⁰⁾ Ekkor emelték a Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium mai épületét.

136 Szervezetileg a lelkészképzés sokáig, egészen 1892-ig a gimnázium (líceum) keretében folyt. Ekkor az egyházkerület a líceum két intézményét, a nyolcosztályos főgimnáziumot és a háromosztályos teológiai intézetet szervezetileg különválasztotta, de továbbra is közös épületben – bár elkülönülve – működtek.⁷⁽²¹⁾ Ettől kezdve viselte a teológiai intézet a "Soproni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyetemes Theológiai

Akadémia" nevet.⁸⁽²²⁾

Egyetemi szinten történő evangélikus teológusképzés az I. világháború előtt Magyarországon egyedül Pozsonyban, az Erzsébet Tudományegyetemen folyt. Trianon után az egyetem székhelyét Pécsre helyezték, de teológiai fakultása átmenetileg Budapesten talált otthonra, szervezetileg az egyetemről független intézményként.⁹⁽²³⁾ Mivel sem a hallgatók elhelyezése, sem az oktatás színvonala nem érte el a kívánalmakat, az evangélikus körök mind jobban szorgalmazták állami jellegű Hittudományi Kar megalkotását. Az egyáltalán szóba jöhető helyszínek közül Sopronra esett a választás, hiszen itt a teológusképzés immár 350 éves múltra tekintett vissza. Emellett adva volt a tantestület, a hallgatóság és nem utolsósorban a lakosság felekezeti megoszlásában számottevő részt kitevő evangélikus háttér.

E tényezők segítették elő a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1923-ban hozott azon döntését, mellyel megalapította a pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem ev. Hittudományi Karát – soproni székhellyel.

Az oktatás a Theológiai Akadémia épületében, tehát a Széchenyi téren indult el 1923 őszén. Ezzel egyidőben a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület beszüntette a lelkészképzést, átadva e feladatot az államnak.¹⁰⁽²⁴⁾

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története (1930–1995) / Az iskola építése (1928–1930)

Az iskola építése (1928–1930)

A Hittudományi Kar fejlődésének gátat szabott a líceummal közös épülethasználat. Egyre égetőbbé vált egy saját otthon létesítésének szükségessége.

Hosszas tárgyalások, kérvények és beadványok sokasága után végre 1929-ben az iskolaépítések ügyét szívében viselő gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter 410-40/1929. számú határozatával elrendelte a Hittudományi Kar részére Sopronban, a város által e célra kijelölt helyen egy új középület építését.¹¹⁽²⁵⁾

Sopron város tanácsa a számára kedvező döntést követően az építési terület ingyenes átadásával, egyes építési anyagok térítés nélküli rendelkezésre bocsátásával, továbbá 100.000 pengővel igyekezett az építkezést segíteni.¹²⁽²⁶⁾

Az épület tervezésére a budapesti Sándy Gyula (1868-1953) építészmérnök, műegyetemi tanár kapott megbízást és a terveket 1929 tavaszára el is készítette.¹³⁽²⁷⁾

A kiválasztott terület a Deák tér keleti végére esett, ahol ezidőtájt mindössze az egykori városi kórház reneszánsz stílusú kőkeresztje állott meglehetősen elhanyagolt ¹³⁷környezetben. Az építkezésre kijelölt helytől néhány méterre haladt a nyitott Rák-patak, míg a területtől keletre állt az akkor még Zita-kórház, később Zita-otthon épülete. Magának a Deák térnek e szakasza abban az időben még beépítetlen, a déli oldalon az utolsó épület a Rötting-Romwalter-féle nyomda volt, míg az északi oldalon a Mátyás király utcától végig üres telkeket, gyümölcsösöket találunk.¹⁴⁽²⁸⁾

Az eredeti terveket¹⁵⁽²⁹⁾ a Soproni Levéltár gondosan megőrizte. Ezek alapján könnyen megállapítható, hogy az épület jelenlegi megjelenése, homlokzati kialakítása hűen követi a tervező elképzelését. Érdekesség,

hogy a tervdokumentáció tartalmazta a jelenlegi iskolaudvaron egy későbbi ütemben megépítésre kerülő kápolna és tornaterem tervét, de ennek megvalósítására – nyilván anyagiak hiányában – nem került sor sohasem. (A tornatermet és kápolnát a főépülettel összekötő nyaktagok csatlakozásához a téglacsorbázatot az építkezésnél kialakították, sokáig látható volt és csak a 80-as években végrehajtott felújítási munkák során távolították el.)

Éppen a későbbiekre tervezett bővítés miatt az épületben sokáig nem volt tornaterem. Jelenlegi helyén, az alagsorban a teológiai könyvtár kapott helyet, akárcsak fölötte, a földszinten. A földszinten és az I. emeleten az igényeknek megfelelően alakítottak ki kisebb-nagyobb helyiségeket tantermeknek, szemináriumi szobáknak, irodáknak, tanári szobáknak. Nem hiányzott az épületből egy háromszobás szolgálati lakás sem. A II. emeleten nyert elhelyezést a 150 főt befogadó nagy előadóterem, az auditorium maximum, emelkedő padsorokkal.

Külön kitér a terv az épület tetején lévő díszítőelemek, a főkapu előtti kőszobrok és a belső lépcsők anyagára. Előbbiek margitbányai lajtamészakból, a lépcsők sóskuti márványból készültek.

A benyújtott tervdokumentációra az építési engedélyt dr. Thurner Mihály polgármester aláírásával Sopron város tanácsa 14300/1929.V. szám alatt adta meg.¹⁶⁽³⁰⁾

A kivitelezésre a teljes összeg induláskor nem állt rendelkezésre, ezért a pályázatokat két ütemben írták ki. Egyrészt külön az építési, szerkezeti és azzal összefüggő ács-, állványozó és földmunkákra, másrészt külön a befejező szakipari, gépészeti és berendezési munkákra.

Az építkezés országos jelentőségét bizonyítja, hogy a beérkezett ajánlatok elbírálására Budapesten, az Országos Levéltár tanácskozó termében került sor 1929. augusztus 21-én.¹⁷⁽³¹⁾ Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszter elnöklete alatt ülést tartó építési bizottságban Sopron város részéről részt vett v. Simon Elemér dr. főispán, Thurner Mihály dr. polgármester, Kiss Jenő dr., a hittudományi kar dékánja, Pröhle Károly dr. prodékán és Balogh-Kovács Sándor műszaki főtanácsos.

Az építési bizottság a hittudományi fakultás új épületének építési munkáit Boór Gusztáv soproni építési vállalkozónak adta ki. A kisebb munkálatok más, de szintén soproni cégeknek jutottak. E döntésével a bizottság sok soproni embernek adott átmenetileg kenyeret (ne feledjük, 1929-et írtunk, a gazdasági világválság már bennünket is elérte).

¹³⁸Pár nappal a pályázatok elbírálása és a vállalkozói szerződések megkötése után a város és a környék kubikusai, lovasszekerei lepték el az addig csendes "Szedres"-t. Az időjárás is kedvezett a munkáknak, így mire a hivatalos alapkövetétel napja, 1929. október 13-a elérkezett, már impozáns méreteit sejtetve fogadta az ünneplőket az épülő palota.

Az alapköbe helyezett okmányt dr. theol. Kovács Sándor fogalmazta meg és olvasta fel. Petry Pál államtitkár a kultuszminiszter nevében szólt, majd Weszely Ödön dr. rector magnificus, Kiss Jenő dr. dékán és Thurner Mihály dr. polgármester mondtak rövid beszédet. Az ilyenkor szokásos szimbolikus kalapácsütéseket az említettekén kívül a tervező Sándy Gyula professzor, Hermann Miksa ny. miniszter, Sopron város képviselője, v. Simon Elemér dr. főispán és Raffay Sándor ev. püspök végezték.¹⁸⁽³²⁾

Az ünnepnapot követő dolgos hétköznapiak alatt tovább folyt a munka és a tél beállta előtt tető alá került az épület. A belső munkák indítását azonban átmenetileg akadályozta a pénzhiány. Elhúzódt az egyes szakmunkákra benyújtott pályázatok elbírálása, melyre csak április 15-én került sor.¹⁹⁽³³⁾ A soproni

iparosok átütő sikert arattak, hiszen a lakatos- és villanszerelési munkák kivételével valamennyi területen ők kaptak megbízást. A befejező munkálatokra a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 300.000 pengőt irányzott elő.[20\(34\)](#)

Az építkezéssel párhuzamosan folyt a Deák tér alsó részének rendezése. Kivágták a nem odaillő fákat, cserjéket, befejezték a Rák-patak beboltozását és megkezdték Dahner Samu városi főkertész elképzelései szerint egy reneszánsz park létesítését.[21\(35\)](#)

Szeptember derekára sikerült a munkálatokkal annyira haladni, hogy a helyszükében szenvedő teológiának 3 tantermet átadhattak.

Nevezetes nap az épület életében 1930. október 19. E napsugaras őszi vasárnapon avatta fel Klebelsberg Kunó gr. kultuszminister a kormányzó jelenlétében az evangélikus teológia új palotáját – számol be az eseményről a Sopronvármegye című helyi lap.[22\(36\)](#)

Az ünnepség keretében először Sándy Gyula műegyetemi tanár, az épület tervezője tett jelentést: "Jelentem, hogy megtisztelő feladatnak eleget tettem, a magyar iparosok és munkások becsületes munkájával az építést befejeztem. Isten engedelmeivel, Sopron építészetérti lelkesedéssel, hazám és egyházam javára építettem e művet, hogy kő kövön maradjon, időtlen időkig." E szavakkal adta át az épületet és a díszes művű aranyozott kulcsot dr. Bozóky Gyula rector magnificusnak, aki a kormányzótól kapott engedély után tárta ki az egyetem kapuját.

Az avatóbeszédet dr. Klebelsberg Kunó gr. vallás- és közoktatásügyi miniszter tartotta. Az avatást követő napok a berendezések, bútorok elhelyezésével és a költözéssel teltek. November 15-én ünnepélyes szertartás keretében búcsúzott a teológia régi [139](#) épületétől,[23\(37\)](#) mely 270 éven át otthona volt, és foglalta el új Deák-téri palotáját és maradt ott 1951-ig.

Nagyhírű teológusok és tanárok oktattak az épület falai között. Közülük is említést érdemel báró dr. Podmaniczky Pál, Németh Sámuel, dr. Kiss Jenő, dr. Wiczian Dezső, dr. Jánossy Lajos, dr. Karner F. Károly, dr. Kovács Sándor, dr. Pröhle Károly, dr. Deák János, dr. Payr Sándor.[24\(38\)](#)

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története (1930–1995) / A Tanítóképző mint iskolánk elődje

A Tanítóképző mint iskolánk elődje

Iskolánk hivatalosan 1957. szeptemberében indult útjára, de gyökerei a volt Tanítóképzőből táplálkoztak. Első igazgatója mellett a tanári kar jelentős része és nem utolsó sorban a tanulók a megszüntetett Tanítóképző tanári karából, illetve annak gyakorló iskolájából kerültek az új iskolához.

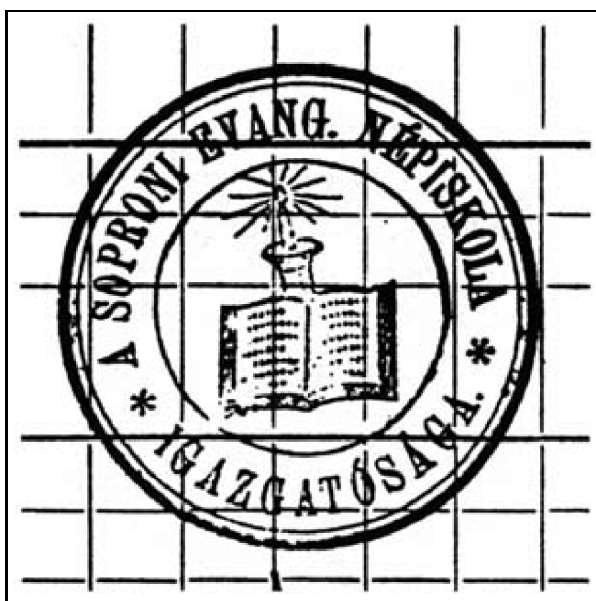
Kötelességemnek érzem fentiek miatt néhány mondatban a Tanítóképző történetével is foglalkozni. Bár a dunántúli evangélikus tanítóképzés gondolata már 1826-ban felmerült,[25\(39\)](#) megvalósítására csak 1858-ban került sor – Sopronban. A líceum akkori igazgatója, Király József Pál mellett Pálffy József és Kolbenheyer Mór lelkészek lelkesedtek leginkább az önálló tanítóképző létrehozásáért. Nekifogtak az építéshez szükséges pénz előteremtéséhez, mely akkor sem volt könnyű. De napról napra gyűltek a koronák nemcsak a hazai adományozóktól, de külföldről is. Fél Európa összefogott, felsorolni lehetetlen, ki mennyivel járult hozzá az építkezéshez. Jelentős összeget adott például a porosz király, a lipcsei Gusztáv Adolf Egylet, a

holland, francia és angol egyház. Voltak, akik másrendbeli adakozással tűntek ki: könyveket, berendezéseket, lepke- és rovargyűjteményt bocsátottak az induló tanintézet rendelkezésére.²⁶⁽⁴⁰⁾

E példa nélkül álló összefogás eredményeképpen 1858. október 3-án avatták fel a Soproni Evangélikus Tanítóképző kétszintes épületét a Deák tér elején, a később róla elnevezett Képezde utcában, a 14. számú telken.²⁷⁽⁴¹⁾

A tanítóképzés kezdetben 3 évre sűrűsödött, majd 1883-tól – az állami tanítóképzőkhöz hasonlóan – itt is 4 évfolyamúvá alakult át a soproni képző.²⁸⁽⁴²⁾ 1923/24. tanévtől újabb évfolyammal bővült az intézet. Ez a szervezeti felépítés 1938-ig tartott, amikor az újabb iskolareform végrehajtásaként visszaállították a 4 évfolyamot, melynek sikeres elvégzése után gyakorlóévre küldték a jelölteket, és csak ezután tettek tanítóképesítőket. 1945 után több szervezési kísérlet történt (pedagógiai gimnázium, Kossuth Gimnázium), de ezek csak néhány évig éltek.²⁹⁽⁴³⁾

A képzősök a gyermekek oktatását az első években részben a Tanítóképzőben, részben az evangélikus népiskolában, részben a Lähne-féle magán nevelőintézetben gyakorolták. A képzővel összekapcsolt gyakorlóiskola felállítása sok nehézségbe ütközött. ¹⁴⁰Az anyagiak hiánya mellett számolni kellett a meglévő népiskolák fenntartóinak és testületeinek tiltakozásával is. Mivel a Tanítóképző épülete szűknek bizonyult, ugyanakkor az önálló iskolaépületre a pénz nem állt rendelkezésre, kénytelenek voltak bérelt helyiségben, mégpedig az Újteleki utcában megnyitni a gyakorlóiskolát az 1883/84. tanévben.³⁰⁽⁴⁴⁾ Öt év múlva a képző közvetlen közelében lévő Rupprecht-házat vették bérbe (ez a jelenlegi Zsilip utcai óvoda régi, baloldali szárnya) a gyakorlóiskolások számára, és abban két kisebb tantermet alakítottak ki.³¹⁽⁴⁵⁾

A Tanítóképző pecsétje az 1930-as évekből.

A Tanítóképző épülete, mely már átadáskor is éppen csak megfelelt az akkori igényeknek, a tanulólétszám bővülésével mindinkább szűknek, és az évtizedek haladtával egyre elmaradottabbnak bizonyult. A harmincas évek végéig minden, az építkezés támogatására irányuló kérés a kormánynál elutasításra talált. Közben a tanulók száma tovább gyarapodott, már elérte a 150 főt. Az építést nem lehetett tovább halogatni. Végre 1938-ban a kormány 300.000 P-t szavazott meg erre a célra, melyet Sopron város

ugyanekkora összeggel toldott meg.³²⁽⁴⁶⁾ (Ennek fejében viszont igényt tartott a Tanítóképző Képezde utcai ingatlanára.)

Az építkezés céljára a "licista sportpálya" nyugati részét jelölték ki. A terveket Winkler Oszkár építészmérnök készítette el. Az U alakú tömb északi szárnyába (ez meg is épült) a diákkotthon, a középső, nyugati szárnyába a tanintézet, míg a déli oldalra a tornaterem-díszterem került volna. De ismét közbeszóltak a világháborús események. Az anyagbeszerzés egyre lehetetlenebbé vált, egyes építőanyagokat zároltak, az építkezés elhúzódott és nem lehetett befejezni.

A Tanítóképző így módon maradt továbbra is a Képezde utcai épületében, elérve az 1943/44. tanévben a 193 fős tanulólétszám-csúcsot.³³⁽⁴⁷⁾ Ez volt egyébként az intézet életében az utolsó tanév, melyet ebben az épületben be tudtak fejezni. A következő 141 tanévnyitóra még összegyűltek a tanárok és a diákok, de a tanítást rövid 2 hónap után, 1944. október 26-án a külső körülmények kedvezőtlen alakulása miatt be kellett szüntetni. Az épületet a német katonai parancsnokság foglalta el.

Bizonyára ez is közrejátszott abban, hogy a Sopront ért emlékezetes december 6-i angolszász légitámadás egyik célpontja a Tanítóképző épülete volt. A bombázások következtében a tetőcserepek összetörtek, az ajtók, ablakok kirepültek, az épület lakhatatlanná vált. A németek átmenetileg elhagyták az épületet, de egy hét múlva magyar munkaszolgálatosokkal oly mértékű helyreállítást végeztek a tetőszerkezeten és a nyílászárókon, amely megakadályozta a beázást és az iskola ottmaradt berendezéseinek károsodását. A helyreállítást követően raktárakat, műhelyeket alakítottak ki a németek az épületben, sokszor nem kímélve az újkorban álló értékesebb iskolai berendezéseket sem.

1945. március 28-án újabb bomba és akna hullott az épületre, melynek következtében az emeleti földem közepén beomlott, a harangtorony megsérült, az udvari fal kidőlt. A romos épület védtelenné vált, a szovjet katonák mellett a helybeli lakosság is gyakran megfordult benne, és nem távozott üres kézzel.

A tanévet több, mint 6 hónapos kényszerzünet után, 1945. május 5-én folytatták magánházakban (Deák tér 13. és 15.) és fejezték be július 12-én. Eközben az épületet annyira sikerült rendbehozni, hogy az alagsorban és a földszint egy részén, igen mostoha körülmények között, beüvegezetlen, fűtetlen helyiségekben 1945. szeptemberében ismét megindulhatott a tanítás. A téli hónapok kényszerű hosszú szénszünete után 1946. május 15-én az alagsorban összezsúfolódva még megtartották a búcsúzó évfolyam ballagási ünnepélyét, de néhány napra rá a bombatámadásoktól szerkezetileg is megrongálódott épület messzire elhangzó robajjal, magától összedőlt, átszakítva még az alagsori földémet is.

A hajléktalanná vált intézet vándorlása folytatódott. 1946. szeptemberétől 1947. április 1-ig az állami felsőkereskedelmi iskolában (Pócsi u.), 1948. április 8-ig a líceumban (délelőtt-délutáni tanítás mellett), 1951. novemberéig a Deák tér 51. szám alatti, volt evangélikus elemi iskolában kapott átmeneti hajlékot a közel 100 fős tanítóképző és gyakorló iskola. Közben – igaz csak rövid időre, 1949-ben a gyakorló iskolások elváltak a képzősöktől, a fiúk visszakerültek a volt líceum, akkor már Bezsényi Dániel Általános Gimnázium falai közé, míg a lányok az Isteni Megváltó Leányai (szürkék) volt épületében nyertek elhelyezést.³⁴⁽⁴⁸⁾

1951. novemberében az államosított Evangélikus Hittudományi Kar felszámolása döntő fordulatot hozott a képzősök és a gyakorlóiskolások elhelyezésében. Hosszú vándorévek otthontalansága után végre egyedüli használóként megpihenhettek – a mi iskolánkban. Nagy örömet jelentett ez mind a tanári kar, mind a tanulók körében, akkor még nem sejtve, hogy ez az öröm nem lesz hosszú életű...

A mostoha körülményekhez ugyancsak hozzászólt diákság ámuló szemekkel csodálta a tágas tantermet, kényelmes padokat, csillogó márványlépcsőt és élvezte a központi fűtés adta meleget. A tanítás 4 párhuzamos osztályban, 1-4. évfolyamban [142](#)indult meg Rozsondai Károly igazgató vezetése mellett. Ez az iskolaszervezet mindössze 3 évig élt.

1954. májusában az Oktatásügyi Minisztérium kimondta a halálos ítéletet a tanítóképző felett. Az intézmény 1954. őszén már nem indíthatott I. képzős évfolyamot, de ugyanakkor megtarthatta az előző éves negyedikes gyakorlóit, létrehozva az ötödik általános iskolai osztályokat. Az utolsó végzős évfolyam 1957. júniusában búcsúzott az épülettől, és ezzel megszűnt a tanítóképzés Sopronban. Dr. Hiller István így emlékezik meg erről:[35\(49\)](#) "1958. október 3-án lett volna 100 éves a tanítóképzés, de a centenáriumot nem élhette meg, 1957. május 22-én ballagott a 99 éves iskola utolsó osztálya."

A tanítóképző és gyakorló iskola utolsó igazgatója Rozsondai Károly volt, aki 21 éven keresztül (1936–1957) vezette az intézetet. Olyan kiváló tanárookra támaszkodhatott, mint Dégay Zoltán, Lenkey Jenő, Kuszák István, dr. Garay József, Deák István, Mechle József, Mende Gusztáv, Mühl Aladár, Földi Lőrincné dr. Boros Judit, dr. Friedrich Károly, Kelényi Ferenc.

A háború utáni képzősök között számos, ismertté vált név bukkan fel, akik pedagógus pályájukat Sopronban futották be: Békési József, Ruisz Jenő, Harcos Sándor, Főző Jenő.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története (1930–1995) / Az első lépésektől az összevonásig (1957–1980)

Az első lépésektől az összevonásig (1957–1980)

A tanítóképző megszűnése után a volt gyakorló iskola osztályaiból alakult meg 1957. augusztusában az akkori nevén Sztálin Téri Általános Iskola 1-8. évfolyamokkal, 14 osztállyal, 409 tanulóval. Az iskola tanulólétszáma az évek haladtával folyamatosan bővült és szerveződtek meg szükségszerűen további osztályok. Nyugalomba vonulásakor – 1961 nyarán – Rozsondai Károly már közel 500 diákot foglalkoztató iskolát hagyott utódjára, mely ekkor már Május 1. Téri Általános Iskola néven működött.

Erre az időszakra esik a testnevelési órák számára nélkülözhetetlen tornaterem kialakítása, melyet méretei után joggal nevezhetünk "tornaszobá"-nak. Ezt a volt teológiai alagsori könyvtárszobából hozták létre bordásfalakkal, tornaszerekkel, mellette öltözőkkel. Nagyon nagy szükség volt már erre a tornateremre, mert ezt megelőzően a testnevelési órák az iskolaudvaron vagy a Zita Otthonnál kialakított Traktor- (később MEDOSZ) pályán, rossz idő esetén pedig az osztálytermekben folytak.

1961. augusztus 16-án új igazgató került az iskola élére: Enyedi Sándorné. A fiatal, jól képzett, ambiciózus igazgatónő egy évvel később már a városi általános iskolai igazgatók munkaközösségének a vezetője lett, egyben megyei vezetőségi tag is. Ennek köszönhetően folyamatos bemutató tanítások, továbbképzések színhelye lett az iskola és éveken keresztül elismerten a város vezető általános iskolája voltunk.

Az igazgatónő munkáját 24 év alatt (1985-ben vonult nyugdíjba) hat helyettes segítette. Időrendben Gáspár Lajosné, Süle Józsefné, Tatai Jenő, Báthory Tiborné, Mezősi Mihály és Seregély Zsigmond.

A hatvanas évek elején némi szervezeti változtatás történt az alsó tagozatban. Bevezetésre került a tantárgycsoportos oktatás és az ún. kisleveles rendszer. Ez utóbbi a [143](#)tanítók szakosodásához vezetett,

mivel osztályukat nem kellett végigvinni 1-4. osztályig, hanem az első két évre, illetve a második két évre külön tanítókat jelöltek ki.

Számos szép siker született ezekben az években. 1961-64 között Giczi Egon énekszakos tanár pezsdítette fel a zenei életet. Vonósnégyesünk városi I. helyezése (1961), Kulturális Szemle Zeneművészeti Ág 1. helyezése (1964), Megyei Kamarakórus verseny 1. helyezése (1964) a bizonyíték.[36\(50\)](#)

Magas színvonalú történelemoktatás folyt Dénesfalvy József földrajz-történelem szakos tanár szakkörvezetése alatt. Dokumentumok őrzik a kutatási területeket: Sopron az ókorban, Céhek története, Kurucok Sopronban, Sopron 1848-49, Sopron a Tanácsköztársaság idején. 1964 tavaszán a szakkör 10 tagja nevezett a "Tizek versenyére" – a megyei 1. helyezéért televíziót, magnetofont, lemezsorozatot nyertek. Az OTP által kiírt takarékosági versenyt is sikerült megyei szinten megnyernünk. Mindkét eseményről a KISALFÖLD napilap is beszámolt.[37\(51\)](#)

1960-tól a felsős "a" osztályok orosz tagozatosok lettek, amelyekben a tanulók kiemelt óraszámban tanulták a nyelvet. Dr. Bognár Béláné orosz szakos tanár szakmai felkészültsége, elhivatottsága, lelkesedése már 1963-ra beért és attól kezdve hosszú éveken keresztül minden városi és megyei orosz nyelvi versenyt megnyertünk.[38\(52\)](#)

Már ekkor magas követelményszintű volt a testnevelés-oktatás. 1965-ben mind a leány, mind a fiú tornászcsapatunk megyei 1. helyezettek, négytusa csapatunk városi győztes. Az 1969. évi Nyári Úttörőolimpián kézilabdacsapatunk bronzérmes lett.[39\(53\)](#)

1971-ben iskolánk felvette a Kellner Sándor Általános Iskola nevet. A névadást emlékezetes ünnepségsorozat kísérte. A sopronkőhidai temetőből iskolánkhoz szállították Kellner Sándor hamvait, amit egy osztályteremben ravataloztunk fel. A későbbi – azóta elbontott – Szabadság-szobor helyén állott Kellner-szobrot helyezték át ezt követően az iskolánk előtti térre, az ott eltemetett hamvak fölé.

A később hagyományossá vált "Gyere, játssz velünk!" sportvetélkedő irányítója, szervezője Mezősi Mihály testnevelő tanár volt. 1973-tól rendszeresen az élményben voltunk[40\(54\)](#), hol mi diadalmaskodtunk, hol a nagy rivális, a Ferenczy János iskola csapata győzött. A nagyon jó hangulatú vetélkedők érdekessége volt, hogy a tanulók csapata mellett a szülők és tanárok által szerzett pontok is beszámítottak az eredménybe.

1975-től egészen a 90-es évekig Fejér Zoltánné tanárnő irányításával énekkarunk sikert sikerre halmozott. Minden évben arany oklevelet nyertek az "Éneklő Ifjúság" versenyeken; volt rádiófelvétele az énekkarnak Győrben, Veszprémben, sőt Budapesten is. 1980-ban az "Év kórusa" megtisztelő címet is elnyerték.[41\(55\)](#)

Derszib Márta és Kontó Ildikó testnevelők újabb generációt neveltek ki tornából. Több éven keresztül nyertek tanulóink "A" és "B" kategóriában csapatban, valamint egyéni összetett versenyszámban is a megyei versenyeken.[42\(56\)](#)

[144](#)Az 1978/79. tanévtől központilag megszüntették az egyéni tanulmányi versenyeket. Helyette 3 fős csapatok küzdöttek a helyezésekért. A mi tanulóinknak szokatlan volt ez a forma, így csak orosz nyelvből sikerült kiugró eredményt produkálni. Bokor Andrea, Szalóczy Márta és Szilágyi Orsolya alkotta 3 fős csapatunk megnyerve a városi, majd a megyei versenyt, országos IV. helyezéssel zárt. Felkészítő tanárunk ismét dr. Bognár Béláné volt.

1979-ben már két 3 fős csapatunk szerepelt kiemelkedően. Szabó Tamás, Várnagyi Gergely, Gosztom József természettudományból, Henye Ágnes, Ratatics Anita, Varga Judit pedig orosz nyelvből jutott el az

A tanári kar az összevonás előtt.

Felső sor (balról-jobbra): Tomor Gyuláné, Szalay Árpádné, Tóth Ernőné, Dénesfalvy Józsefné, Markó Józsefné, dr. Halmos Ferencné; középső sor: Grieszler Antalné, dr. Somlai Andrásné, Szabó Lászlóné, Lőrincz Lászlóné, Dénesfalvy József, dr. Bognár Béláné, Báthory Tiborné, Főző Jenőné, Galambos Ferencné, Fejér Zoltánné; ülő sor: Mende Istvánné, Bánki Gáborné, Gáspárdy Sándor, Enyedi Sándorné igazgató, Mezősi Mihály, Magyarné Derszib Etelka, Derszib Márta.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tudomány és oktatásügy / Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története (1930–1995) / Az összevonástól napjainkig (1980–1995)

Az összevonástól napjainkig (1980–1995)

A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején felépült Sopronban az első, panelházakból álló lakótelep 1100 lakással a Május 1 tér – Csengery utca – Kőszegi út – Kőfaragó tér által határolt területen. A beköltözők döntő többsége fiatal házas volt, akik már vagy magukkal hozták gyerekeiket, vagy tervezték a családgyarapodást. Az iskoláskorúak számának ugrásszerű növekedésével számolva döntött a Városi Tanács egy új általános iskola létrehozásáról. Így született meg iskolánk közvetlen szomszédságában a Bors László Általános Iskola. Az első évnyitó és egyben iskolaavató ünnepséget 1970. [145](#)szeptember 2-án tartották. Igazgatójává Gyopár Jánost nevezték ki, aki ezt a tisztséget tíz éven keresztül, nyugalomba vonulásáig töltötte be.

A művelődési osztály a gazdasági életben elharapódzott centralizmus elvét alkalmazva nem nevezett ki új igazgatót az iskola élére, hanem összevonta a két szomszédos iskolát Enyediné Pék Gabriella vezetése alatt. E kellően át nem gondolt, következményeivel nem számoló döntést egyik iskola tantestülete sem fogadta lelkesedéssel. Az addigi két, családias légkörű, 500-500 fős iskolából áttekinthetetlen, nehezen kezelhető mammutiskola lett 1060 fős tanulólétszámmal. (Később a demográfiai hullám következtében a létszám tovább nőtt, és volt olyan esztendő, amikor egy-egy évfolyamon belül "f" osztályt is létre kellett hozni.)

A teljes alsó tagozat, tanítóikkal együtt, és a napközi a volt Bors László iskolába költözött, melyet a továbbiakban a Kellner Sándor iskola "B" épületeként kezeltek, míg az "A" épületben a felső tagozatosok, a teljes vezetőség és a tanári kar kapott helyet.

Az összevonásból eredő legnagyobb hátrány az volt, hogy megszűnt a napi kapcsolat az alsó- és felső tagozat között. Csak az évi néhány értekezlet és ünnepély (ezeknek is csak egy része volt közös) adott alkalmat az információcserére vagy a barátkozásra. Volt olyan évzáró értekezlet, hogy egyes alsó tagozatos kolléganők nevét sem tudtuk.

A másik változás a kémia szakos tanárokat érintette hátrányosan. Az alig 10 éves, korszerűen felszerelt Bors iskolában lévő kémia szaktantermet – a tanulóasztalokhoz vezetett gázcsatlakozóival, elszívóberendezéseivel, teljes felszerelésével – felszámolták. Az elbontott berendezéseket nem helyezték át az "A" épületbe, így a kémia oktatása erre a célra kevésbé alkalmas hagyományos osztályteremben folyt, és a tantervben javasolt szemléltető kísérleteket csak mérsékelt számban tudtuk bemutatni.

Nagy volt az ellenállás az összevonással szemben a gyerekek körében is, főként a Borsban tanuló 7-8. osztályosok között. Bár a két iskola udvara közös volt, de az iskolák között minden területen egészséges rivalizáció alakult ki. Évek teltek el, míg az egykori Borsosok elfogadták a Kellner iskolához való tartozásukat.

Ami feltétlen pozitívumnak könyvelhető el, az az iskolai testnevelést és az egyes sportköröket érintette. A Bors László iskola rendelkezett egy modern, jól felszerelt, tágas tornateremmel, melyre alapozva működött a hetvenes évek közepétől az alsó tagozatban testnevelés-tagozatos osztály, városi beiskolázással. Az összevonás után ők már a Kellner iskola színeiben arattak példátlan sikereket. De a nem testnevelés tagozatos osztályok is nyertek a tornateremmel, hiszen olyan helyigényes sportágakat (kosárlabda, tenisz stb.) űzhettek, amelyekre a szűk alagsori tornaszobában nem volt lehetőség.

1985-ben Enyediné Pék Gabriella igazgatónő nyugdíjba vonult. Őt követte további 10 évre Bódi Ottó matematika-fizika-technika szakos tanár, mint választott igazgató. A 10 év alatt Kőbányai Károlyné és Boda Mária voltak a helyettesei, illetve az utolsó évben Kőbányai Károlyné nyugdíjazása után Köcskyné Pataky Erzsébet.

Ebben az évben ért fel az első testnevelés tagozatos osztály a 8. évfolyamig. A tanulócsoportok úgy alakultak, hogy az "a" osztályok maradtak továbbra is az orosz tagozatosok, a "b" osztályok a testnevelés tagozatosok, míg a "c" és "d" osztályok 7. osztálytól kezdődően heti 2 órában fakultáción vettek részt. Őt terület közül választhattak képességeiknek és érdeklődési körüknek megfelelően. Volt műszaki rajz, háztartási ismeretek, 146számítógépes ismeretek, műszaki ismeretek (famegmunkálás is) és német nyelv. A kilencvenes évektől a tanulólétszám erősen megfogyatkozott, évfolyamonként három osztályra, így a felvehető fakultatív tantárgyak száma is csökkent.

Még egy szervezeti változás hatott ki a fakultáció összetételére. 1990-ig ugyanis az órarendben kéthetes

ciklusokra osztott tantárgyfelosztás volt, egy cikluson belül az A és B hetek órarendje egyes tantárgyaknál egymástól eltérő óraszámot tartalmazott. Így lehetőség volt egy ciklusra 3, 5 vagy 7 órát is tervezni. Miután visszatértünk a klasszikus egyhetes órarendhez, a kéthetes ciklusban páratlan óraszámú tanított tantárgyak óraszámát páros számra kellett csökkenteni. Matematikából ötről négyre, kémiából, földrajzból, biológiából, fizikából háromról kettőre. Az óraszámokon változtatni félévben lehet, így egyik tantárgy órászáma a II. félévben csökken, ugyanakkor a másiké nő. A változatlan tananyag csökkentett óraszám keretében történő elsajátítása nem minden tanuló számára megy gördülékenyen, ezért szükséges volt fenti tantárgyakból ún. felzárkóztató órákat beiktatni a fakultáció adta keretek között.

A rendszerváltozás következményeképpen 1990-ben megszűnt az orosz nyelv kötelező oktatása, de az akkori 7. és 8. orosz tagozatos osztályokat még kifuttattuk. Kötelező idegen nyelvvé a német és az angol lépett elő.

Ezek után már csak testnevelés-tagozatos osztályaink maradtak, de mivel időközben más iskolákban is alakultak hasonló osztályok, monopóliumhelyzetünk ezen a területen megszűnt, és csak egyike lettünk a város testnevelés-tagozatos iskoláinak.

A tagozatos osztályok tanulói két fő sportáguk, az úszás és a kosárlabda mellett jelentős eredményeket értek el atlétikában, BMX kerékpárban, síelésben, teniszben és karatében.

Az úszóedzések vezetése, azon belül az úszópalánták oktatása Farkasné Tamás Anikó tanárnő nevéhez kötődik. 1985 és 1994 között megszámlálhatatlan arany-, ezüst- és bronzérem jutott úszóinknak a különböző szintű versenyeken. Eredményeink a KISALFÖLD-ön kívül az országos sportlapokban is megjelentek.

Másik sikersportágunk a kosárlabda, melynek atyjai Csonka István, Koch Péter és – később – Meszlényi Róbert testnevelő tanárok, illetve edzők. Jelenleg már a második "nagy csapat"-ot nevelik, nem is akármilyen eredménnyel. Az első nagy csapatot zömében 8. osztályosok alkották, a mostani pedig már 6. osztályosokra épül. Mindkét csapat korosztályában az országos bajnokságon 2. helyezést ért el. A kiemelkedő eredményeket felmutató sportolók teljesítményei, sikerei egy külön tanulmányt érdemelnének, melynek megírása testnevelőinkre vár.

Sportlétesítmények tekintetében iskolának előkelő helyen áll. Még 1976-ban Mezősi Mihály testnevelő, a szülőkkel és tanárokkal összefogva, az iskola udvarát sportudvarrá alakította át, mely magában foglal egy labdarugó- és két kosárlabdapályát beton burkolattal, teljes felszereléssel. Az említett "B" épületi tornaterem mellett rendelkezünk tornaszobával az "A" épületben. Járnak az osztályok testnevelési óráikon a kurucdombi atlétikai pályára, a fedett uszodába. 1995-től használhatjuk a Selyemgyár Kőszegi úti tornatermet is, mivel ezt a létesítményt is iskolánkhoz csatolták. Gondolom, az országban nem sok iskola rendelkezik ilyen háttérrel a testnevelés oktatáshoz.

1989-ben az úttörőmozgalom megszűnése után, kezdeti próbálkozásként megalakult iskolánkban is a diákönkormányzat. Fő szorgalmazója, irányítója Bódi Ottó igazgató 147 volt. Az önállósodás, öntevékenység még a felnőttek körében is nehezen elsajátítható, ezért nem kirívó, hogy még 5 év elmúltával is csak azok a területek működnek jól, ahol van egy aktív, kezdeményező, rátermett, az önkormányzatot segítő tanár.

Az önkormányzatok egyes területei: tanulmányi, kulturális, egészségvédő, sport- és fegyelmi önkormányzat. A különböző területek összefogói a diáktanács vezetői, akik egyben az osztálytitkárok is.

Működésük az iskolai élet minden területére kiterjed.

1989-től ismét változott a tanulmányi versenyek rendje. A legtöbb szaktárgyból csak megyei szintig lehet eljutni, újra egyéni nevezéssel. Kiemelkedő megyei eredmények ebben az időszakban is születtek történelem, magyar, orosz, német, biológia és földrajz tárgyakból. Felkészítő tanárok: Főző Jenőné, dr. Arszin Miklósné, Frankó Istvánné és dr. Tóth Péterné.

Az utóbbi években erősödött az iskola szakköri tevékenysége – így az eredmények sem maradtak el. Németh Ottó tanár vezette a honvédelmi- és lövész szakkört. Három éven keresztül 10 fős csapata városi, majd területi bajnokságot vihetett haza, 1989-ben pedig az országos verseny győzteseként állhattak fel a dobogó legfelső fokára. Az egészségvédő szakkör dr. Tóth Péteré biológus felkészítésével szerzett nevet és elismerést magának a városi és megyei versenyeken elért I. helyezéseivel.

Mende Istvánné történelem-rajz szakos tanár évek óta irányítja a képzőművészeti- és rajz szakkört. Versenyeik egyéni versenyek, minden évben a legtöbb induló és helyezett ebből a szakkörből került ki a városi és megyei rendezvényeken.

1990-ben ismét névváltoztatásra került sor az iskola életében. A Kellner szobrot elbontották az iskola előtti térről, ezzel egyidőben felvettük a Május 1. tér visszakapott egykori nevét és lettünk Deák Téri Általános Iskola.

1995-ben lejárt az igazgató, Bódi Ottó második vezetői ciklusa is, és mivel nem kívánta újra megpályázni a vezetői állást, új igazgatót kellett keresni.

Palotai György tanulmányi felügyelőnek két javaslata is volt az új igazgató személyét illetően, de a tantestület mindkettőt ellenezte. Nagy többséggel dr. Tóth Péterné jelölését támogatta, aki évek óta bizonyította rátermettségét, és emellett nem volt számára új a vezetői poszt sem, hiszen éveken keresztül szakfelügyelőként tevékenykedett. A városi önkormányzat közgyűlése jóváhagyta a tantestület akaratát és kinevezte az iskola igazgatójává az 1995/96. tanévtől dr. Tóth Péternét. Helyettesként megtartotta Boda Máriaát, mint az alsó tagozatosok vezetőjét, míg a felső tagozatosok közül dr. Arszin Miklósné magyar-orosz szakos tanárt kérte fel a helyettesi teendőik ellátására.

Elérkeztem az iskola történetének 39. évéhez, napjainkig. Ebből a 39 évből 26 esztendőt töltöttem ebben az iskolában, körülvéve a tanulók szeretetével és a kollégák megbecsülésével. A következő évek történetéről már a XXI. század krónikása fog megemlékezni.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Andrásy Péter, Hoczek László: Kitaibel Pál és a soproni tudományos közélet

Andrássy Péter, Hoczek László: Kitaibel Pál és a soproni tudományos közélet

Kitaibel Pál, a sokoldalú természetkutató, 1757. február 3-án született Nagymartonban (akkor Mattersdorf, ma Mattersburg), jómódú földműves család második gyermekeként. Testvére, György, pap lett és plébánosként szolgált a közeli Borbolyán (Walbersdorf). Iskolai tanulmányait szülőfalujában kezdte, majd Sopronban folytatta és Győrben fejezte be, a későbbi Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban. A soproni "kötődést" a Szent György utcában lévő erdészeti szakközépiskola falán emléktábla hirdeti, melynek történetére visszatérünk. 1780-ban a budai egyetemen jogász, de átlép az orvosi karra. Ott szerez diplomát, de orvosi gyakorlatot soha nem folytat. Már negyedéves hallgatóként adjunktus Winterl Jakab professzor mellett, akinek segítőtje a botanikus kert fejlesztésében, illetve később a kémiai-botanikai gyakorlatok vezetésében.

Életének középpontjában egész életében a növényvilág áll. Nagy érdeklődéssel és felkészültséggel foglalkozik azonban a Kárpát-medence ásványvilágának feltárásával, vizeinek elemzésével és mezőgazdaságtudományi kérdésekkel is. Kutatóútjai az egész Kárpát medencét felölelik – az alpesi Schneeberg-től – a Máramarosi-havasokig, a Magas-Tátrától – az Adriáig. Kézírásos – német, illetve helyenként latin nyelvű – útinaplóját – másfél száz év múlva, Gombocz Endre, soproni születésű botanikus, tudománytörténész formálta könyvalakba.¹⁽⁵⁸⁾ A munka megjelenését azonban nem érte meg, mert Budapest ostromának polgári áldozata lett. Kitaibel munkásságának: kiemelkedő dokumentuma, a kutatótársával, támogatójával, testi-lelki jóbarátjával, Waldstein Ádám gróffal együtt latin nyelven írt és Bécsben 1802-1812 között kiadott: "*Descriptiones et Icones plantarum rariorum Hungariae*" című könyv, amely többségében az általuk leírt új fajokat mutatja be. (Magyarország ritkább növényeinek leírásai és képei.) A három folió kötetes munka 200 példányban készült. Miután döntő többségben elveszett, elpusztult, így ma a "*botanikai díszművek*" sorában a legritkébbak közé tartozik.²⁽⁵⁹⁾

Szinte minden területen szokatlan, merész tervekkel gyűjtötte a Kárpát-medence természeti és kultúrtörténeti értékeit. Figyelmét soha nem kerülte el az alkotó, a gazdálkodó ember. Élmenyszerűek például az alföldi falvakról, a szőlő- és borgazdálkodásról, a pásztoréletről, a gyógynövények használatáról az útinaplóba került leírásai. A ¹⁴⁹többszörre lovaskocsin vagy gyalogosan megtett mintegy 20 000 kilométeres úton bizony nem kímélte erejét, egészségét. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy kutatóútjain gyakran állították meg betegségek; például 1796-ban Erdélyben, 1806-ban pedig a Sopron megyei úton. Az egyre inkább elhatalmasodó vesebántalmak elleni gyógyvizes kúrák sem igazán segítettek. A sok szenvedés 1817. december 13-án szűnik meg. Sok tervet, feldolgozásra váró gyűjteményt és adatot hagyott az utódokra. Bármilyen különös, de ezek jórészt ma is várnak a magyar nyelvű megjelenésre. December 15-én temették el Pesten, a mai Nyugati pályaudvar területén lévő Váci úti temetőben. Az eseményről a "*Magyar Kurir*" így emlékezett meg:

"Oly sok és nagyméltóságú uraságok vettek részt, hogy ha hasznos életpályájának érdemei nem mutatnák is, hogy rendeltetésének milyen mértékben tett eleget, temetésének körülményei magukban is megmutatják, mint kelljen róla ítélnünk."

"... ha életpályájának érdemei nem mutatnák is..." Igen, munkásságot méltatni temetésén, majd évfordulók visszaemlékezései során, az talán "jobban megy nekünk magyaroknak", mint az élő alkotó megbecsülése. Kitaibel már egyetemistaként tudományos munkatárs, 45 évesen kinevezett egyetemi tanár, akit Európa legnevesebb természetkutatói ismernek, becsülnék, de itthon nemcsak a betegségek gyötörnek. Igaz az is,

hogy egész életében kényszerítések nélkül azzal foglalkozhatott, amit szeretett, munkája során számtalan barátságot kiépítve, ápolva. Igaz az is, hogy 58 évesen ő maga kérte:

"... a hosszabb ideje tartó súlyos betegségre hivatkozva, nyugalomba vonulását és a botanikus kerti lakás további használatát."

Helyzetének jobb megértéséhez közelebb vihet bennünket az egyetemi magisztrátus cinikusnak is mondható véleménye, amellyel a, "különös kegyelemből megítélt" 2000 forintos nyugdíjkérelmét támogatták:

"Nagy kár érné a botanikus kertet és az egyetemi alapot, ha az egyetem kötelékéből hirtelen távozna, mert Kitaibel Magyarország összes mágnásaival és nemeseivel, valamint a haza és a külföld tudósaival irodalmi összeköttetésben van és ezáltal a kert számára szükséges magvakat könnyen illetve ingyen tudja megszerezni."

A magisztrátus által említett "irodalmi" és ennél szorosabb baráti kapcsolatok ellenére, a tények azt mutatják, hogy Európa híré tudósunk – rövidebb időszakot kivéve – mostoha, egészségtelen körülmények között élt, a kutatólaboratóriumot is magába foglaló lakásban, többnyire adósságoktól megterhelve. Kutatóútjainak, vizsgálatainak, valamint a botanikus kert fejlesztésének megvalósítására gyakran maradtak el a támogatások, a megterhelések pedig folyton növekedtek. Jól tükrözi ezt az állapotot Kitaibelnek 1813-ban írt "felterjesztő" levele, amelyben felsorakoztatja érveit, hogy miért nem vállalhatja:

"A magyarországi ásványvizek részletes fizikai és kémiai feltárása" című feladat megírását.³⁽⁶⁰⁾ "... E feladat megoldására az életemből hátralévő 150 évem nem volnának elegendőek még akkor sem, ha nem volnék elfoglalva a botanikus kert vezetésével. Évenként néhány ezer növény revíziója, az újonnan szerzettek meghatározása, katalógusok készítése, a magcsere, a magvak revíziója, a hivatalos utazások és az ezekről készített jelentések nagyon igénybe vesznek."

A felterjesztés – többek között – még a következőket tartalmazta: Egészségi állapota nagyon sokat romlott, 1810-ben is betegen tért haza a Bánságból, itthon pedig "mindig katarrhus és reumatizmus gyötör a rossz ajtóju és rossz ablakú lakásban". Megemlíti, hogy kémiai kísérletekre 8 év óta semmi segílyt nem kapott, nincs laboránsa, az összes mechanikai munkát is maga kénytelen végezni. Hivatkozik szegénységére, mindenféle gond okozta levertségére, sorsának reménytelenségére:

"...Életkörülményeim keservesebbek mint valaha. Összekuporgatott pénzemet a köz javára végzett utazásokra fordítottam. Könyveket, műszereket voltam kénytelen eladni. A Waldsteintől tisztedíj fejében kapott »Plantae rariores Hungariae« példányait neveléses áron vesztegettem el, adósságokat csináltam, csakhogy az élet fenntartásához legszükségesebb dolgokat beszerezhessem."

Kitaibel keserves érveléseit, kéréseit, ezúttal nemcsak elolvasták, hanem azokra kedvező válasz érkezett:

"A hidrographikai munka alól felmentést kapott, a király (!) felemelte a tudós fizetését és intézkedett végre lakása ablakainak, ajtóinak kijavíttatásáról."

A kényyszerű nyugdíjas korszak – az elhatalmasodó, gyógyíthatatlannak bizonyuló betegségek miatt – azonban már nagyon rövid volt és kevés alkalmat adott munkára, zavartalan pihenésre. Kiadja még az új botanikus kert katalógusát,⁴⁽⁶¹⁾ de a tervezett kutatóutak helyett a nyarak a gyógyulás keresésének hónapjai Balatonfüreden és Parádon. Megkésve – halálának évében – érkezik meg a lundi és a müncheni tudós

társaságok, valamint a szentpétervári orvos-sebészeti akadémia tagsági diplomája.

Amennyiben a felvillantott képekhez hozzátesszük azt, hogy egyetemi felettesével Winterl Jakab professzorral éveken át "hadakozott"; akkor még kevésbé tűnik irigylésre méltónak az európai hírnév és az idézett magisztrátusi levélben említett összeköttetés. Jellemző, hogy Winterl vádaskodása miatt Kitaibel "bizonyítványt" kért tehetségéről és szorgalmáról, amit aztán a helytartótanács közbenjárására meg is kapott. Mi jelenthetett ilyen körülmények között örömet és biztonságot Kitaibel számára? Mi adhatott hitet, erőt a csalódások és a testi szenvedések elviseléséhez?

Véleményünk szerint az alábbiak:

— Keresztény neveltetésének, hitének családi háttere, feleségének szeretete, gondoskodása.

— A maga választotta kutató- és kertfejlesztő munka eredményei. A természetben, a terepen végzett megfigyelések, felfedezések mindenek felett a botanizálás öröme.

151— A hasonló gondolkodású, természetszerető emberekkel kialakult kapcsolatok, barátságok, elkötelezettségek. Az utazások, a felfedezések megosztható öröme, a megszólítottaktól kapott megbecsülés és tisztelet.

Jávorka Sándor (1883–1961) századunk kiváló botanikusa, a Kitaibelről 1957-ben megjelent könyvében az alábbiakat írta:

"Kitaibel egyéniségének teljes megértése szempontjából fájdalmas hiány, hogy a máshoz intézett leveleiből ez ideig csak ilyen kevés van birtokunkban. Így gondolkodásmódjához, életfelfogásához, csak közvetve tudunk hozzáférközni." 5(62) – Ebben valóban sok igazság van, merthogy az útinaplót valóban a tárgyilagos, a jelentésszerű szikárság jellemzi. Jávorka Sándor szerint: "... a személyes benyomásoktól teljesen elvonatkoztatva."

Az előkerült levelek és a napló-feljegyzések egy-egy sora azonban mégiscsak árulkodik, segíthet abban, hogy a zseniális tudóst, mint érző embert ismerhessük meg: örömeivel, lelkesedéseivel, elkeseredettségeivel, óvatos állásfoglalásaival, kritikus őszinteségeivel, helyenként szarkazmusával és hálás figyelmességeinek jeleivel. Gyakran egy-egy mondat ad sokat életfelfogásának teljes megértéséhez.

Amikor Waldstein 1795-ben Bártfára (ma: Bardejov, Szlovákia) utazik, ahonnan aztán együtt mennek Kitaibellel a Magas-Tátrába, levélben számol be az utazás során szerzett élményeiről:

"Divin előtt van egy erdő, tölgyekkel és bükkfákkal, melynél szebbet képzelni sem lehet ... ha én volnék a tulajdonosa, egy templomot építenék benne és ott lakték."

Az ilyen ember barátja, aligha lehet hűvös, érzelemmentes tudós! Nem véletlen, hogy kettejük barátsága – amely e találkozással alapozódott meg – életre szólónak bizonyult.

Érdemes kiemelnünk néhány mondatot egy olyan Kitaibel-levélből, amelyet Sadler Józsefhez, a zempléni gyűjtőútra induló fiatal kutatóhoz írt. 6(63)

"Az Ön előttem igen értékes levelére csak most tudok válaszolni, mert 3 hét óta naponta annyi vért vesztettem, hogy az aléltságtól alig voltam képes állapotomat leírni és orvosomtól tanácsot kérni. ...Nagytornya mellett az újhelyi postamester ércek után kutatott. Az aknákból és a hányókön grafitot és antracitot láttam, ezekből és az ott

található kőfajtákból is szeretnék néhány darabot. Metzner fizikus úr, akit nevemben üdvözölni kérek, a legjobb útbaigazítást adhatja. ... Röviden, engem és bizonyára Önt is minden érdekel aminek hazánk megismeréséhez köze van, és Ön nagyon lekötelez, ha nekem minden szikláról, hegységből, kőbányából összegyűjt valamit. Dr. Kitaibel, Arács, Aug. 7. 1816."

E késői levél is szemlélteti, hogy a kutatóutak sokágú emberi kapcsolatokra épültek, barátságokat alakítottak ki és erősítettek meg. Kitaibel levelezésben állt kora legjelentősebb hazai és külföldi természettudósaival (Diószegi, Benkő, Baumgarten, Rochel; az osztrák Schultes; a német Wildenow, Klaproth; az angol Townson, stb.), valamint 152számtalan amatőr természetkutatóval. Főnemes, nagybirtokos, orvos, gyógyszerész, tanár, lelkész, erdész, tisztelő barát, ismerős küld számára növényeket, ásványokat, hasznosítható feljegyzéseket; várják és befogadják őt, kísérik a terepen. A sok közül kiemelhetjük Mauksch Tamás nagyszalóki lelkészt; Genersich Sámuel és Sonntag Pál lőcsei, illetve iglói orvost, a Magas-Tátra kiváló ismerőit.

Az útinapló feltárja a kötődések formáit: Pl. *"El kell küldenem ... meg kell mutatnom... véleményt kell kérnem... ezt K. ismerheti"* – megjegyzések, feladatok szerepelnek a herbáriumi növények a kőzetek adatai mellett. A Baranya megyei úton (1799. augusztus 16.) a következő feljegyzést találjuk:

"Gróf Festetichnek meg kell írnom, hogy Spergula /csibehúr/ terem pusztájának homokos szántóin... Festetich üdvözlöti Schediust és Haliczkyt."

Rátalálhatunk az útinaplóban a személyes benyomásokot tükröző élményekre is. Az első máramarosi út ezernyi adata között – növények, állatok, vizek, kertek, erdők, utak, épületek, adatok a népességről, a vallási megoszlásról, az öltözködésről, a gazdagságról és a szegénységről – olvashatunk a hegyi pásztorok, favágók, táncosok ügyességéről, az oláh asszonyok szorgalmáról, ötletességéről. A Tokajban látottak alapján ilyen mondatok kerülnek a naplóba 1796. szeptember 4-én:

"Nem tudunk eléggé sajnálkozni azon, hogy a kitűnő fekvésű helyeken lévő szőlők milyen rossz állapotban vannak, de hát itt a telepítések elhanyagoltsága teljes mértékben megszokott."

A kedvezőtlen képet, a megfigyelt növények jegyzőkönyvszerű felsorolását, meglepő mondat zárja le:

"A hegy legmagasabb pontjáról remek a kilátás, minden jelentősebb pontot láthatunk, oly sokféleséget, amit szemünk szinte képtelen befogni, e látvány szépsége a legsietősebb lábat is fogva tartja." – Ugyanezen az úton Tiszafürednél olyan sorok olvashatók, amelyek Kitaibel gazdag érzélemvilágát és látónoki képességét tükrözik: *"Gyönyörködve néztem jobbra-balra a tájat, amely a kiöntés által hasonlíthat Amerika őserdeihez, regényességében. Az átkozott szabályozás azonban majd mind e regényességnek véget fog vetni, aztán lesz itt rend és prózaiság."*

A Kitaibel haláláról hírt adó írás szerzője a *"hasznos életpálya érdemeit"*, valamint a *"rendeltetésének eleget tevő"* mértéket veti össze a temetés díszes körülményeivel. A tudós halála óta eltelt 180 év – a még mindig jelentős adósság ellenére – egyértelműen azt igazolja, hogy Kitaibel életpályája a hazai természettudomány, főként a botanika és a növényföldrajz megalapozását jelentette! Gyakran nevezték (nevezik) őt a *"magyar Linnének"*, ami nem igazán szerencsés elismerés. Az ő hivatása az elmaradott, a Habsburg elnyomás alatt álló, a napóleoni háborúskodástól gyötört országban egészen más volt, mint a

gazdag Svédországban, kitűnő körülmények között dolgozó tudósé. Semmit sem von le azonban a zseniális Karl von Linné (1707–1787) érdemeiből, amennyiben azt hangsúlyozzuk, hogy Kitaibel nem lemásolója, átültetője volt. Ő Linné munkásságának ismeretében önálló alkotóként dolgozott, fejlesztette tovább a rendszerezés tudományát és végezte a Kárpát-medence florisztikai-rendszertani feltárását. Kiemelkedő jelentőségűek az alkalmazott tudományokban – mezőgazdaság, talajtan, [153](#) balneológia – végzett úttörő munkái is. Helytállása, alkotásának egésze, a rendkívül mostoha körülmények között, tehetségén kívül az emberi jellemvonásainak értékeivel, hűségével magyarázható.

A Sopron megyei szülőfalu és a soproni középiskolai kezdőévek, természetes alapjai a városunkhoz való meghatározó kapcsolatnak. Ezt erősítették azok a soproni kötődésű személyiségek, akik az elmúlt évtizedekben vállalkoztak Kitaibel munkásságának bemutatására és aktívan segítették emlékének erősítését, ápolását. Közülük Gombocz Endre (1882–1945) akadémikus, Kárpáti Zoltán (1909–1992) egyetemi tanár és a ma is aktív Csapody István erdőmérnök botanikus nevét kell elsősorban megemlítenünk. Gazdagította a megismerő-megbecsülő kört a róla elnevezett soproni Természettudományi Asztaltársaság, a győri–mosonmagyaróvári–soproni kezdeményezésű középiskolai biológiai és környezetvédelmi tanulmányi verseny, amely 1997-ben a 23. évébe lépett. Újabban a Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnáziumban (Líceum) dolgozó Kitaibel Pál Környezeti-nevelési Oktatóközponttól mondhatjuk el ugyanezt, amelynek vezetője könyv szerkesztésével és írásával sok ezer érdeklődővel ismertette meg Kitaibel Pál munkásságát.⁷⁽⁶⁴⁾ A folyamatnak a Soproni Szemle nyújt méltó keretet 1937 óta.

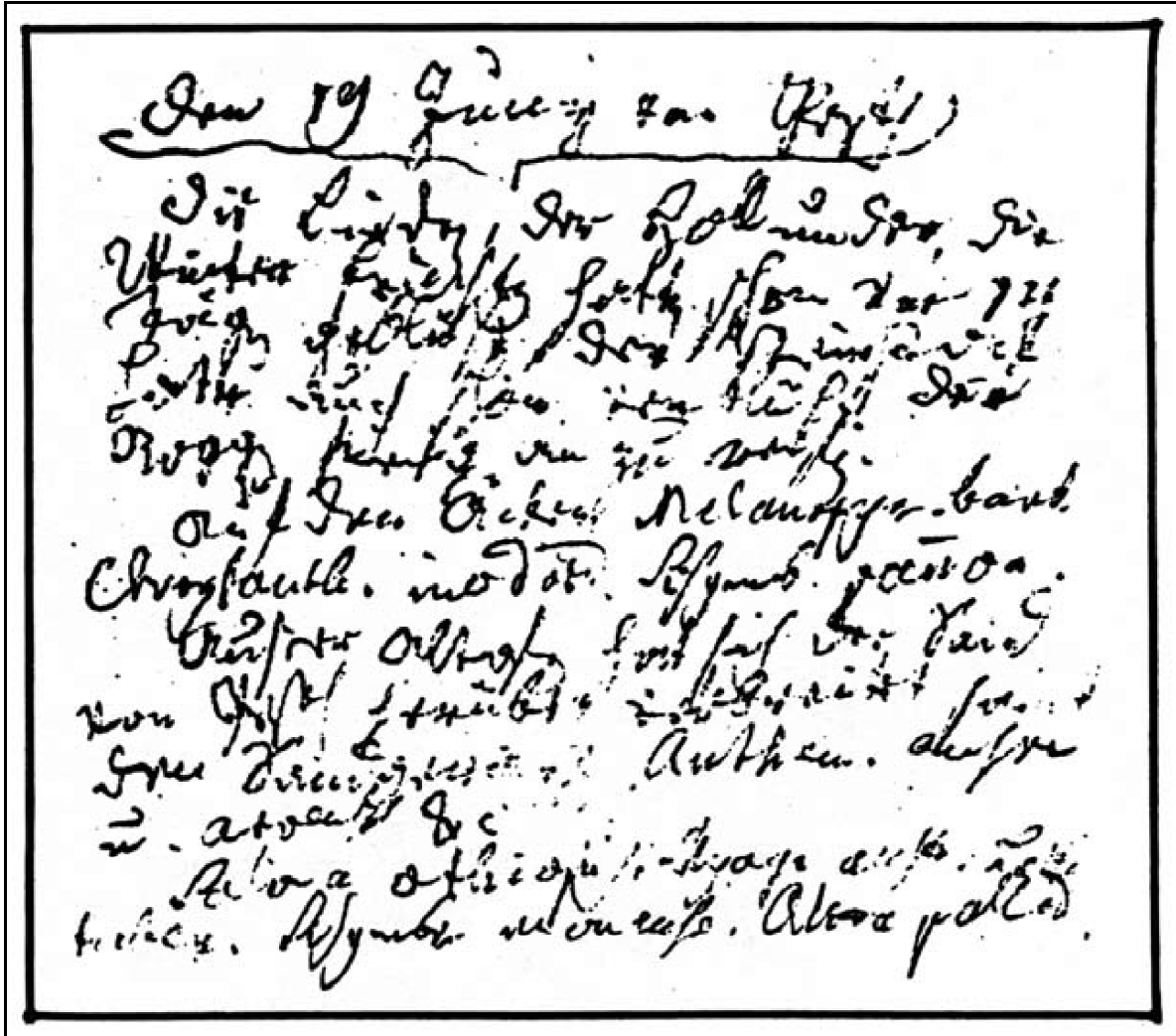
A bevezetőben kiemeltük, hogy az európai-hírű tudós munkásságának jelentős részét kézírásos útinapló őrzi. A német-latin nyelvű, helyenként igen nehezen olvasható lapok mintegy 80 százalékát Gombocz Endre rendezte könyv alakba, magyarázó jegyzetekkel, német nyelvű bevezetővel. Másokkal együtt ő is szorgalmazta a rendkívüli gazdagságú munka magyar nyelvű fordítását. Példamutató gondossággal fordította le néhány útszakasz és "érdekes nap" feljegyzéseit. (Például a Természettudományi Közöny 1935. évi pótfüzetében – 124-128. oldal – "Kitaibel a Pietroszon" címmel, az 1796-os első máramarosi út egy napjának fordítása.)

A Soproni Szemle 1937-ben megjelent első évfolyamának második számában, régen várt írásként jelent meg "Kitaibel Pál sopronmegyei útja" címmel Gombocz Endre közleménye.⁸⁽⁶⁵⁾ Ebben jól érzékelhető vonzódással mutatja be a tudománytörténésznek is kiváló szerző a nagymartoni születésű polihisztor és rövid magyarázó kiegészítéssel adja közre a németül írt útinapló 1806. június 28-tól szeptember 29-ig tartó időszakának feljegyzéseit. A hatvan évvel ezelőtti lapszámhoz nem könnyű hozzájutni, érdemes tehát írásának bevezetőjéből néhány mondatot idéznünk:

"Kitaibel műveinek, hátrahagyott írásainak tanulmányozása mindig újabb és újabb részleteket derít fel abból az átfogó munkásságból, amelyben figyelmét semmi el nem kerülte. Egyéniségét legjellemzőbben útinaplói tükrözik vissza... útjai közül bennünket a legközelebről az 1806. évi »Iter Soproniense«⁹⁽⁶⁶⁾ érdekel, amely a nagy tudós legszerencsétlenebb utazása volt. Alig érkezik meg Borbolyára bátyjához, Kitaibel Györgyhez, aki ott plébános volt, amikor tifuszba esik, és július 3-tól szeptember 25-ig téltlenségre van kárhoztatva. Meghatva olvassuk naplója [154](#) második füzetének utolsó oldalán: »Von 3ten July an hatte ich das Fieber...« Három hónapig kínozza a testét emésztő láz, ott a szülőfalu közelében, és zárja el kegyetlenül az imádott természettől."

A betegség fellépése előtt a következő településeken, illetve azok közelében végzett megfigyeléseket Sopron megyében: Wieselburg (Moson); Halbtorn (Féltorony); Neusiedler See (Fertő tó, tópart); Trauersdorf

(Darázsfalva); Walbersdorf (Borbolya, ahol a közeli tölgyesből csaknem 50 növényfajt jegyez fel); Wiesen (Rétfalva); Marz (Márcfalva, a 386 m magas Marzelkogelon és környékén több mint 70 növényt, ásványokat, kőületeket gyűjt); a Krensdorffal (Tormafalu) szemközti erdő. Külön jegyzetben szerepelnek a fertőrákosi kőfejtőről és a Brennbergről kapott adatok (utóbbiban a szén kitermelésről), de e helyekre nem jutott el.

Részlet Kitaibel Pál kéziratos útinaplójából, 1806.

Ezen írást követően a Soproni Szemlében csak 20 évvel később találkozhattak az olvasók Kitaibel Pál nevével. Születésének kétszázadik évfordulója 1957-ben, alkalmat adott a méltató megemlékezésre, valamint az "elmulasztottak" felvetésére is. A Soproni Szemle "Megemlékezések" rovatában Kárpáti Zoltán, a budapesti Kertészeti Egyetem professzora a tervezett február harmadiki magyarországi ünneplés elmaradásáról az alábbiakat írta:

"Az akkori viszonyok (Az 1956-os forradalom és szabadságharc megtorlásának, a vasfüggöny megerősítésének időszaka. A Szerzők.) csak gondolatban való csendes

*megemlékezést tettek lehetővé... ünnepi ülést nem tudtunk tartani, csupán a rádió és a napisajtó közölte róla megemlékezést."*¹⁰⁽⁶⁷⁾

155Kertelés, finomkodás nélkül vázolja fel az írás szerzője, városunk "kötelezettségeit", konkrét javaslatokat is megfogalmazva:

"A magyar városok között Budapest az első, amelynek meg kell emlékeznie Kitaibelről, hiszen az itteni tudományegyetem professzora volt. De utána Sopron az, amely igényt tarthat Kitaibelre... Ennek ellenére a múltjára, nagy embereire olyan sokat adó, olyan büszke és olyan hűségesen megörökítő városban teljesen érthetetlen módon semmi nyomát nem látjuk annak, hogy kapcsolata volt Kitaibellel... Mindenképpen méltó volna, ha Sopronban utcanév, emléktábla, vagy róla elnevezett intézmény hirdetné az egykori soproni kisdíák, a magyar természettudomány legnagyobb büszkeségének emlékét."

Folyóiratunk 1958. évi második számában Kárpáti Zoltán folytatja a 200. évfordulóval kapcsolatos áttekintést.¹¹⁽⁶⁸⁾ – Először az 1957. május 25-én Mattersburgban tartott megemlékező ülésről, a szülőházon elhelyezett emléktábla avatásáról és a Kitaibel dokumentumokat bemutató kiállításról számol be, majd "magyarázatot ad" a magyarországi képviselő hiányáról:

"A burgenlandi tartomány kultúrosztálya meghívta a magyar tudomány képviselőit... Az útlevelelhez és a vízumhoz szükséges személyes meghívó azonban adminisztratív okokból oly későn, három nappal az ünnepség előtt érkezett meg, hogy az utazáshoz szükséges okmányok ily rövid idő alatt nem voltak megszerezhetők. Így tehát Magyarország nem képviseltette magát az ünnepségeken, s a kijelölt bizottság csak üdvözlő táviratot küldhetett."

A magyar fővárosban Budapesten 1957. június 8-án volt emlékülés. A Magyar Tudományos Akadémia dísztermében öt "szocialista" ország és az ausztriai kisváros, Mattersburg küldöttei vettek részt. A nyugati világ néhány országából érkezett üdvözlőleveleket, Kárpáti Zoltán, a Kitaibel Pál Emlékbizottság titkára ismertette. A Soproni Szemlében megjelent írásból megismerkedhettünk a szép Mattersburgi tervekkel is:

"...A város Kitaibel szülőházát meg szándékozik vásárolni és azt múzeumnak berendezni. Felmerült egy nagyobb szabású emlékmű felállításának gondolata, valamint az a javaslat, hogy a helybeli gimnázium vegye fel Kitaibel nevét."

Negyven év után szomorúan állapíthatjuk meg, hogy e tervekből semmi sem valósult meg, sőt Kitaibel szülőházát lebontották, az emléktábla múzeumi raktárba kerül, a gimnázium nem veszi fel a város szülőttének nevét, emlékmű pedig nem készül; sem kisebb, sem nagyobb szabású.

Ez sajnálatos, de nézzük inkább azt, hogy mit tett Sopron a jubileum méltósága érdekében? Kárpáti Zoltán, a Soproni Szemlében 1958-ban megjelent írásában megismétli az egy évvel korábban tett javaslatait:

*"Arra is fel akartam hívni az illetékesek figyelmét, hogy a legfőbb ideje volna Kitaibel emlékét valamilyen alakban egy, a volt iskolája falán elhelyezett emléktáblával, egy intézménynek, utcának vagy térnek elnevezésével **156**megörökíteni... A ma is oly nagy megbecsülésben részesülő tudós ezt igazán megérdemelné, de ezzel egyben városunk önmagát is megtisztelné."*

Az érvek hatottak. A Löverek közelében utcát neveztek el Kitaibel Pálról és a belvárosban emléktáblát is

kapott, bár meglehetősen különös "ötletességgel". Az elhelyezési javaslatban nem igazán szerencsés a "volt iskolája" megjelölés, a mai napig forrása két tévedésnek. A Szent György utca kilences számú épületét a bencés rend 1875-ben adta át rendeltetésének, Kitaibel tehát csak az annak helyén korábban állt épületben tanulhatott. Nem igaz az sem, hogy Kitaibel bencés diák volt Sopronban, hiszen városunkban e szerzetesrend gimnáziuma csak 1802-ben nyílt meg!

Szabó Jenő: "A Soproni Városszépítő Egyesület története 1869-1984" című könyvében azt rögzítette, hogy "1959-ben és 1960-ban emléktáblákkal gyarapodott a város.... A Szent György utcai Erdészeti Technikum tanulói (sic!) az iskola falán a tudós emlékét örökítették meg."¹²⁽⁶⁹⁾ Az intézmény legidősebb – akkor ott dolgozó – tanárai nem emlékeznek biztosan arra, hogy ez milyen ünnepség keretében történt, illetve kinek az emléke helyére került fel a Kitaibel-tábla. Az "illetékesek" (aligha az iskola tanulói) az irredentának bélyegzett Rákosi Jenő író-politikus (soproni bencés diák) 1923-ban avatott márványtábláját cserélték fel – annak lírai hárfás keretében – az alábbi szöveggel: „Itt tanult 1770–1776-ig Kitaibel Pál a kiváló természettudós (1757–1817).”

Kitaibel-tábla

Többször is hivatkoztunk már századunk egyik legjelentősebb magyar botanikusának, Jávorka Sándornak, a Kitaibel Pálról 1957-ben megjelent könyvére. A művet megjelenésének évében Csapody István mutatta be a Soproni Szemle Soproni könyvespolc című rovatában. A könyv és a bemutatás egyaránt a kitaibeli örökség féltő tiszteletét tükrözi: "Lapjairól megelevenedik az egész kor, melyben a magyar Linné élt és a kortársak, s az a nagyszabású életpálya, amely Kitaibel Pált, máig is nemcsak a magyar botanika, de az egész magyar kultúrhistoria egyik legkimagaslóbb alakjává avatják. A ¹⁵⁷Kitaibel pályafutásával foglalkozó fejezet nem csupán az életrajzi adatok gazdag tárháza, hanem jellemkép egy egyenes, nyíltszívű, szerény, szorgalmas és sokoldalúan képzett lángész arcképe... A könyv betetőzése mindannak, amit eddig Kitaibelről írtak." Csapody István megemlíti 1956 szomorú aktualitását is: "Miként egykor Kitaibel sírja elveszett, ásványgyűjteménye is 1956. októberében a tűz martalékává vált."¹³⁽⁷⁰⁾

A születésének 200. évfordulójához kötődő írásokat követően negyven évvel később, 1997-ben, találkozhatott az olvasó Kitaibel Pál nevével, az emlékét őrző 1934-ben létrejött Természettudományi Asztaltársaságról írt történeti áttekintésben. Összeállítója Wallner Ákos, aki a név felvételét a következőképpen indokolta: "A tagok előadásának témakörét nem korlátozták. Az első meghatározás úgy szólt, hogy mindazon témákban tartanak előadásokat, amelyek a Természettudományi Közönyben szerepelnek, de később ezt a tárgykört kibővítették, bár az előadások zömmel a természettudományok tárgykörében hangzottak el. Ez egybecseng a névadó Kitaibel Pál szellemével, aki ugyan elsődlegesen botanikus volt, de foglalkozott minden olyan tudományos kérdéssel, amely felkeltette érdeklődését. Talán éppen ez is az egyik oka annak, hogy az Asztaltársaság Kitaibel Pálnak, a Nagymartonban született kiváló és sokoldalú tudósnak a nevét vette fel."[14\(71\)](#)

Az Asztaltársaság történetében 1996. október 22-ig 450 előadás hangzott el. Valamilyen összefüggésben, 13 alkalommal szóltak az előadók Kitaibel Párról. Közülük – a szemléltető példák bemutatásaként – négyet emelünk ki:

1. 1942. január 13.: Szabó József: "Kitaibel élete"; 2. 1970. február 11.: Mátyás Vilmos: "Kitaibel Pál tölgyei"; 3. 1992. március 27.: A Kitaibel halálának 175. évfordulójára rendezett bélyegkiállítás megtekintése Nagymartonban, majd a polgármester előadásának meghallgatása; 4. 1994. február 15.: Andrassy Péter, Csapody István, Hortobágyi T. Cirill (Pannonhalma): A Kitaibel Párról írt könyvük bemutatása.[15\(72\)](#)

Véleményünk szerint a Soproni Szemle, célkitűzéseinek megfelelően jelentősen elősegítette azt, hogy Kitaibel életét, munkásságát sok olvasóval, érdeklődővel megismertesse, illetve városunk őrizzé, becsülje a nagy tudós emlékét.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban)

158 Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban)

A tudomány egyik fő ágazata a természettudomány: a természet objektív törvényszerűségeit kutató tudományágak összessége. A kutatások módszerei tapasztalatok gyűjtése, megfigyelések rögzítése és kísérletek végzése. A természettudomány csoportosítására több osztályozás ismert. Jelenleg fő ágazatainak tekintik a következőket: fizika, kémia, földtan, biológia. A Magyar Tudományos Akadémia a területet ágazatok szerint csoportosítja. Eszerint a MTA Osztályai: Kémiai-, Orvosi-, Agrár-, valamint Föld-, és Ásványtudományok Osztálya. Az idők folyamán határterületi tudományágak alakultak ki és nagyban segítették a fejlődést.

Hazánkban 1841-ben alakult meg – Bugát Pál kezdeményezésére – a Természettudományi Társulat. Folyóirata volt a Természettudományi Közöny. A Társulat megalakulása lendületet hozott a természettudományi ismeretek terjesztése terén. Fokozatosan tudományos konferenciákon mutatták be az egyes tudományágak fejlődését.

Ugyancsak 1841-ben indult meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseinek sorozata. A fővárosi alapítás után Kolozsvár, Pécs, Kassa, Eperjes volt az ülések színhelye. 1847-ben Sopronban

rendezték meg a vándorgyűlést. Majd 1929-ben másodszer volt itt az ülés. Mindkét konferencia anyagát a soproni Patikamúzeumban őrizzük.

Ez a két soproni rendezvény alkalmat ad arra, hogy, egyrészt ezekről beszámoljunk, másrészt értékeljük a másfél évszázad tudományos fejlődését. Ezért bemutatjuk az 1847. és az 1929. évi ülést, majd a további évtizedek fejlődésére térünk ki. Végül a további teendőkről szólnunk. A teljességre való törekvés nélkül, főleg a helytörténeti vonatkozásokat emeljük ki.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / Az 1847. évi vándorgyűlés

Az 1847. évi vándorgyűlés

A konferencia „vázlatát és munkálatait” Halász Gejza orvos-sebész, a nagygyűlés pénztárosa szerkesztette és adta ki 1863-ban Pesten, könyvalakban jelent meg, 284 oldal terjedelemben. Ugyan a kiadvány 16 évvel az ülés után jelent meg, de a szerkesztő szerint az értekezéseket érdemes volt kiadni, mert „bármilyen irodalomban nyereségnek tartható, annyival inkább a mi – kivált természettudományunkban – nem oly gazdag irodalmunkban”.

Az első oldalon galánthai herceg Esterházy Pálnak, a nagygyűlés elnökének képe látható. Majd Halász Gejza előszava, a napirend, meghívások, alapszabály következik. Majd a Monarchia egész területéről érkezett 483 résztvevő névsora foglalkozás és tudományág megjelölésével, a fémerek (plakettek) leírása és a határozatok közzélése látható. A második részben a szakosztályokban tartott előadások szerepelnek. A konferencia alkalmából az egyesület ezüst és réz plaketteket veretett. Egyiket Szabad Királyi [159](#)Sopron Város készítette. Rajta Magyarország címere, valamint Flora és Aesculap kezét fogva szerepel, Sopron város címerével.

Plakett Sopron város címerével

A megnyitó programja a következő volt :

- Esterházy Pál herceg megnyitója,
- Martiny Frigyes polgármester üdvözlőbeszéde,
- Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum igazgatójának előadása: József császári, királyi főherceg, Magyarország nádora, mint fűvész és archeolog, az Alcsuth fűvészi tekintetben,
- Toepler Károly városi főorvos, a nagygyűlés titoknok: Sopron városának történeti vázlata eredetétől kezdve a XVI. századig,
- Zipser Endre tudor és tanár (Besztercebánya): Javaslat földismeai bányász egyesület alapítására Magyarországon,
- Viszanik Mihály egyetemi tanár és kórházi főorvos (Bécs): A lélek gyógytan vázlata,
- Grosz Frigyes orvostudor (Nagyvárad): Terv a magyar és erdélyországi földművelők közt gyakran előforduló szembetegek és gyógyítható vakok számára ingyen gyógyító és ápoló intézetekről,
- Kubinyi Ferenc: A beremendi Jura képletről (archeológiai bemutatással),
- ifj. Bene Ferenc: A lélekgyógytan (psychiatria) köréből szedett vázlatok,
- Almási Balogh Pál: A természettudományok igényei a törvényhozásban.

A szakosztályok programjából kiemelendők a következő témák:

I. Orvosi-sebészi szakosztály: Sándorffy János főorvos Sopronvármegye leírása címmel ismerteti a megyei földrajzi helyzetét, ásványkincseit, vizeit. Felsorolja a Fertő és a megye forrásvizeinek vegyi összetételét. Képet ad a megye földjeiről, köveiről, sóiról, érceiről, növényországáról, állatországáról. Bő a megye „közegességének” ismertetése. Ebből megtudjuk, hogy a „közegesség” fölött 18 orvostudor s 57 sebész őrökdi, ebből Sopronban 10, ill. 9. A megye 12 gyógyszerárából 4 Sopronban működik. Ismerteti a megyében uralkodó kórokat, ezek gyógyítását.

160II. Egyesített természettani, földrajzi, csillagászati, és archeológiai szakosztály: Itt gróf Kemény József és Jedlik Ányos elnökölt. Utóbbi bemutatta hullámgépét, amellyel hullámok keletkezését, visszaverődését, találkozását és meghajlását tanulmányozta.

III. Ásvány-, földtani, vegy- s gyógyszerárati szakosztály. Itt főleg geológiai, bányászati előadások hangzottak el. Néhány gyógyszerárati és kémiai előadásra is sor került.

IV. Az állat- és növényárati szakosztályban több botanikai és állatrendszerárati előadás hangzott el. E tárgykörök azt tanúsították, hogy a hazai kutatás e téren elég fejlett volt.

V. A gazdasági, állatgyógyászati és műipari szakosztályban többek között a selyemhernyó-tenyésztésről, bortermesztésről tanácskoztak a résztvevők.

Halász Gejza beszámol az üléseket kiegészítő társadalmi programokról is, amely szintén gazdag volt. Fogadást rendeztek a Casinóban. Kirándulást szerveztek Fraknóra, Czenkre, Esterházára. Az egyik ülést Esterházy Pál meghívására Kismartonban tartották. A jegyzőkönyv erről az útról többek között a

következőket írja: „...a gyülekezet Rákosnak s Medgyesnek vevén útját, itt nemcsak a haza egyik legregényesebb vidékének, a Fertőmelléknek gyönyöreit élvezé, – hanem az érintett két helységben a tisztaság és építkezés azon állapotját szemlélé, mely a sopronmegyei parasztság közt sarjadzó civilisationak s ezzel karöltve járó szorgalomnak és vagyonosodásnak tanúsága.”

Az 1847. évi vándorgyűlés résztvevőinek a nevét is megtaláljuk a jegyzőkönyvben. Napjainkban is tanulságos ezek közül a soproni résztvevők nevét, foglalkozását, érdeklődési körét közzétenni:

Név	Foglalkozás	Szakosztály
Braun Ferdinánd	magánzó	gazdasági
Cavallár Antal	kereskedő	gazdasági
Chernel Lajos	táblabíró	gazdasági
Flandorffer Ignác	fűszerárus	természettani
Hoyos Antal gróf	cs. kir. őrnagy	természettani
Hőgyészy Pál	k. táblai ülnök (Szil)	gazdasági
Kania Ferenc	szószóló	gazdasági
Kolbenheyer Mór	evang. lelkész	gazdasági
Kurczweil Ferenc	elemi tanító	természettani
Lenck Sámuel	kereskedő	természettani
Lunkányi János	urad. igazgató	gazdasági-földrajzi
Lux Ferenc	gyógyszerész	vegytani
Proszvimmer Lajos	városi aljegyző	gazdasági
Rupprecht János	táblabíró	gazdasági és műtani
Széchenyi Lajos (Horpács)	belső titk. tan.	gazdasági
Thirring Lajos és Ferdinánd	kereskedők	gazdasági
Tschurl Ferenc és Eduárd	kereskedők	gazdasági

161 Ez a névsor nagyrészt ma még ismert neveket tartalmaz. Ezzel kapcsolatban néhány megjegyzést fűzök hozzá:

- Braun Ferdinánd nevét a Nándor–magaslat őrzi,
- Flandorffer Ignácról korábban utcát neveztek el (ma Táncsics u),
- a Hőgyészy család sarja volt Hőgyészy Pál későbbi főispán,
- a Kania családból származott Kánya Kálmán magyar külügyminiszter,

- Kolbenheyer Mór lelkész emlékét lakóházán emléktábla őrzi,
- Lenck Sámuel neve megmaradt a Lenck-átjáró révén,
- Lunkányi János háza a Fegyvertár utca – Orsolya tér sarkán állt,
- a Széchenyi nemzetség egyik ága élt Horpácson,
- a Thirring családból később több neves személyiség származott,
- a Tschurl-átjáró a Széchenyi és Deák tér közötti rész volt, a Mátyás király utca megnyitása előtt.

A vándorgyűlés nem soproni résztvevői közül említtem meg a következő, részben ismert személyek nevét:

Bonaparte Lucián Károly	caninói herceg, term. tud. tanár (Róma)	állattani
Bene Ferenc	orvos, titkos tanácsos (Pest)	orvos-sebészi
Jedlik Ányos	m.k. egyet. tanár (Pest)	természettani
Kéler Béla	zeneművész (Bécs)	gazdasági
Nentvich Károly	orvos, gyógyszerész, egyetemi tanár (Pest)	vegy- és ásványtani
Rómer Flóris	bencés, kir. akad. tanár (Pozsony)	természettani
Vasvári Pál	történetbúvár (Pest)	történettani
Wagner Dániel	vegytutor, gyógyszerész (Pest)	vegytani

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / Az 1929. évi vándorgyűlés

Az 1929. évi vándorgyűlés

A második, Sopronban rendezett konferenciára 1929. augusztus 29–31. között került sor. Ennek meghívója, két ún. Napi Közlönye és az estélyre szóló meghívója maradt fenn. A Napi Közlöny néven kiadott ismertető mindennap megjelent a rendezvény alatt. A meghívó már bevezetőjében elmondja, hogy milyen körültekintő munkát végzett a rendezőség. A „Civitas fidelissima” megtiszteltetésnek vette, hogy megkapta a vándorgyűlés megrendezésének lehetőségét. A nagymúltú egyesület már 1841. óta működik s e vándorgyűlésre meghívják minden magyar orvost, természetvizsgálót és mindenkit, aki akár kedvtelésből foglalkozik (mérnökök, erdészek, gazdák, gyógyszerészek, állatorvosok, szociológusok, tanárok stb.) e tudományokkal és rokon ágaival.

A meghívó felsorolja a konferencia védnökségét, elnökségét, szervezőbizottságát:

- Dr. herceg Esterházy Pál nagybirtokos, tiszteletbeli elnök,

- gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter, elnök
- Dr. vitéz Simon Elemér főispán, ügyvezető elnök

162Ezután felsorolja az alelnököket, főtitkárokat, titkárokat, akik a helyi közelet, egyetem, egészségügy vezetői voltak.

A vándorgyűlés szervező helyi nagybizottságának elnöke dr. Thurner Mihály polgármester volt. Vezetői a város vezető tisztviselői. Ez a bizottság 142 tagból állt. Közöttük a város értelmiségének ismert személyiségeit találjuk: egyetemi tanárok, orvosok, gyógyszerészek, egyházi vezetők, hivatali tisztviselők, néhány nyugdíjas. A vándorgyűlés megnyitóját a Városházán tartották.

Ennek programja a következő volt:

Klebelsberg Kunó miniszter elnöki megnyitója,

Dollinger Gyula ny. egyetemi tanár, a Központi Választmány elnökének előterjesztése,

Üdvözlések :

- Thurner Mihály polgármester,
- Boleman Géza, a Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola rektora,
- Király Jenő, az Orvosszövetség soproni fiókja elnöke

Ezután három emlékelőadás hangzott el:

- Zelovich Kornél műgyetemi tanár: Gróf Széchenyi István, a nemzet legnagyobb építőmestere,
- Tauffer Vilmos egyetemi tanár: A szülészeti rendtartás,
- Imre József: A belső elválasztás és a szembajok közti kapcsolat.

Az ismeretterjesztő előadások közül kiemelendők a következők :

- Cholnoky Jenő : A napsugár diadala
- Dalmady Zoltán: Az éghajlati kúrák hatásos tényezői
- Tass Antal: Magyar csillagvizsgáló intézetek
- Szakáll Sándor: Mezőgazdasági munkások táplálkozásáról és táplálékszükségletéről
- Dollinger Béla: A testkultúra újabb vívmányai orvosi szempontból
- Bartucz Lajos: A dunántúli magyarság anthropológiája

Együttes ülések és előadások (plenárisok) a következők voltak:

- Scipiades Elemér: Az orvosi hivatásról és pályáról általában és különös tekintettel a magyar viszonyokra,
- Winternitz Arnold: A tüdő-cavernák sebészeti kezelése plombákkal
- Madarassy László: Herman Ottó útinaplója
- Blaskovich László: A szemizom-bénulások kórmeghatározása
- Fáy Aladár: Az egyke biológiai vonatkozásban
- Ádám Lajos: Az érzéstelenítés kérdése az újabb szerek nézőpontjából

Az előadásokat néhány kiállítás egészítette ki: a régészeti leletek, régi szakkönyvek bemutatása sikeres volt. A vándorgyűlés társadalmi programjának főbb eseményei a következők voltak: a megnyitó után ismerkedési estet rendeztek a Pannónia Szálló éttermében. Társas vacsora volt az Erzsébet-kerti vendéglőben. A Soproni Zene-Egyesület hangversenyt adott a színházban. Helyi személyiségek vezetésével városi körsétára volt lehetőség. Kirándulásokat szerveztek a következő helyekre: Tómalom, 163Kőhida, Rákosi kőfejtő, Hubertusz vadászház, Fertő tó, Jeli arborétum, Rax, Mariazell, Semmering, Fraknó vára. Helyi séták keretében az egyetem, a kórház, néhány helyi üzem, valamint az erdei iskola, Brennbergbánya, a helyi múzeum, a Storno-gyűjtemény és a levéltár szerepelt a programban.

A vándorgyűlés irodája a Széchenyi tér és Templom utca sarkán, a Wiener Bankverein volt helyiségében (jelenleg papírüzlet) reggel 8 órától este 10-ig működött. Az első napi Közlöny a Beköszöntő és a program után tájékoztatást ad – többek között – a következőkről:

Ellátásra vonatkozó fontos tudnivalók (vendéglők felsorolása) Előadótermek (Városi Kórház, Casino nagy és kisterme, Vármegyeház és Városház dísztermei).

Bérekoci díjszabás Sopronban. Autótarifa a vándorgyűlés alatt. Vasúti menetrend Budapest és Sopron között. (A gyorsmotor 4 óra alatt tette meg az utat. Győr–Sopron 90 perc).

Ugyanezen Közlönyben olvasható a tudományos társulatok, intézmények, megyék és városok delegáltjainak neve. Itt 67 testületet soroltak fel.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / A vándorgyűlések néhány tanulsága

A vándorgyűlések néhány tanulsága

Az 1847. évi konferencián a tudományágak még szorosabb csoportot képeztek, pl. a kémia és az ásványtan, vagy az orvosi-sebészeti szakosztályban. A természettudományok között szerepel még a régészet.

Előtérben voltak még a megfigyelések, egyszerűbb kísérletek, pl. ásványvíz–elemzésekről szóló beszámolók. 1929-ben, a közel egy évszázad alatt minden téren nagy volt a fejlődés. Egyrészt szakosodott, specializálódott, másrészt határterületi tudományágak kezdtek kialakulni. Olyan témák szerepeltek, mint energiagazdálkodás, radioaktivitás, légi térképezés, népbetegségek (tuberkulózis). Megkezdődött a műszerek kidolgozása, bevezetése, mint Jedlik Ányos előadásából kitűnt. Kialakultak a nemzetközi kapcsolatok, így külföldi tapasztalatok kamatoztatására is sor került.

A tudományos nyelvezet (nevezéktan) mai szemmel nézve régies. A nyelvújítás szakkifejezései már szokatlanul hangzanak. E téren csak századunkban indult meg a korszerű nyelvezet alkalmazása.

A résztvevők között 1847-ben még szorosan a tudomány művelőit, a szakembereket találhatjuk elsősorban. 1929-ben már a tudomány iránt érdeklődő, nem diplomás személyek is szerepeltek. Ennek oka részben abban keresendő, hogy itt az ismeretterjesztés irányzata is erősödött.

1847-ben még alig találkozunk tudományos egyesületekkel. 1929-ben már több közösség ápolta a tudományt és az ismeretterjesztést.

Az 1929. évi vándorgyűlés rendezése – mai szemmel nézve is – körültekintő, jól szervezett volt. Jól ötvözte a tudományos és társadalmi programokat. Mindkettő hasznos a személyes kapcsolatok erősítése szempontjából. Mindkét vándorgyűlés tanúsította, hogy Sopron alkalmas tudományos konferenciák rendezésére.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / Fejlődés századunk húszas éveitől

164 Fejlődés századunk húszas éveitől

Sopron – mint egyetemi város – mindig lépést tartott a tudományos fejlődéssel. A tudomány képviselői hozzájárultak az egyes tudományágak s ezen belül a természettudomány ágainak fejlesztéséhez. Az I. világháború, majd a II. világháború több változást hozott e téren is.

3.1. Felsőoktatás: A Bányászati és Erdészeti Főiskola a Felvidék elcsatolása után nem maradt Selmecebányán. 1919-ben Sopron adott otthont ennek a felsőoktatási intézménynek. Először a Károly-laktanyában kapott helyet, majd 1922-ben a Honvéd Főreáliskola épületeit kapták meg. Így került jelenlegi helyére. Az intézmény az 1934/35. tanévtől a Magyar Királyi József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara címet kapta. 1962-től Erdészeti és Faipari Egyetem néven működik, ma: Soproni Egyetem.

Számos neves professzor, köztük többen a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, eredményesen művelték szakterületüket. Különböző szakkönyvek jelentek meg itteni szerzők tollából. Együttműködés alakult ki más egyetemekkel, ill. iparágakkal. Az Egyetem mindig támogatta tudományos konferenciák rendezését. Gyakran helyet is biztosított erre a célra. Itt indultak el a Soproni Nyári Egyetemek.

3.2. Kutatás: Az Egyetem eredeti oktatási rendszere a II. világháború után megbomlott, egyes karokat áthelyeztek Budapestre, ill. Miskolcra. Ennek is köszönhető – a visszafejlődés ellenére –, hogy Sopronban kutatóintézetek létesültek. A MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézete 1955 óta eredményesen

működik. A MTA Geofizikai Értelmező Csoportja később a Bányászati Kutatóintézet Petrográfiai Osztályaként működött. A harmadik idevágó tudományos intézet volt az Erdészeti Tudományos Intézet. Sopron körzetében két kutatóintézet létesült: Sopronhorpácson cukorrépa-nemesítő, Fertődön gyümölcsnemesítő kutatóintézet.

Az említett intézeteken kívül különböző kutatások folytak városunkban és környékén: Balf fürdőn balneológiai, a kórházban többek között mikológiai, a Fertőn hidrológiai, madártani tanulmányokat folytattak. Itt említendő, hogy az akadémiai tudományos fokozatok bevezetése is lendületet hozott. Számos egyéni kutató érte el a tudomány kandidátusa, ill. tudomány doktora címet természettudományi jellegű kutatásai révén.

3.3. Tudományos konferenciák: Az Orvosok és Természetvizsgálók kongresszusait később számos tudományos rendezvény követte. Ezeket nagyrészt helyi tudományos egyesületek szervezték:

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége 1952-ben alakult meg, jelenleg 20 tagegyesülete van. Számos rendezvényt szerveztek önmaguk, ill. helyi közületekkel, üzemekkel közösen. A Szövetség jó kapcsolatot tart fenn az országos központtal. Így lehetőséget ad országos, sőt nemzetközi konferenciák lebonyolítására is.

Tudományos Ismeretterjesztő Társulat néven működik az egykori Természettudományi Társulat. Elsősorban ismeretterjesztő előadásokat szervezett. Számos szabadegyetem [165](#)fémjelezte működését. Átvette a Nyári Egyetemek rendezését is, főleg környezetvédelmi tárgykörök előadásai révén.

Fokozatosan erősödtek az orvosi konferenciák. Elsősorban a belgyógyászat, mellkasgyógyászat, gyermekgyógyászat és az ultrahang témakörű konferenciák voltak sikeresek. A Magyar Gyógyszerészeti Társaság az elmúlt három évtized alatt több mint 20 konferenciát rendezett városunkban.

A konferenciák során hasznos nemzetközi kapcsolatok alakultak ki. Neves külföldi tudósok vettek részt a rendezvényeken.

Meghívó a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847-es vándorgyűlésére.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természetudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / Az ismeretterjesztés lehetőségei

Az ismeretterjesztés lehetőségei

Az egykori M. Kir. Természetudományi Társulat jogutóda a: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. Szabadegyetemeket, klubdelutánokat, nyelvtanfolyamokat szervezett és felújította több alkalommal a Nyári Egyetemeket is. Így biztosította a lakosság ismereteinek bővítését.

A múzeumok, gyűjtemények száma is gyarapodott: A Bányászati, Erdészeti Múzeum, a Deák téri néprajzi gyűjtemény, a Patikamúzeum és a Pékmúzeum látogatottsága növekedett.

A könyvtárak, levéltárak gazdag forrást biztosítanak a kutatók számára: az Egyetemi Könyvtár, a Városi Könyvtár mellett kiemelendő az iskolák közül a Berzsenyi Evangélikus Gimnázium (Líceum) gazdag könyvtári anyaga.

Itt említjük meg a Kitaibel Pál Természetudományi Asztaltársaságot, amelyet 1934-ben 8 fő alapított a természetudományok ápolására. Most is aktívan működik kb. 30 taggal. Összejöveteleiken egy-egy előadás hangzik el.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természetudományi vándorgyűlések

1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / A természettudományos fejlődés jelene

166A természettudományos fejlődés jelene

Láttuk másfél évszázad fejlődését, amelyben városunk szülöttei, polgárai, tudósai jelentős szerepet játszottak. Ez a fejlődés az elmúlt öt évtizedben ugrásszerűen nőtt. Ennek mozgatórugóit a következőkben foglalhatjuk össze:

Kiszélesedett a tervszerű kutatás, kutatócsoportok, intézetek keretében. A kísérletek elvégzését megkönnyítették, gyorsították újabb műszerek, az automatizálás, a mikrotechnika, a számítógépek. Hatalmas lépést jelent a biotechnológia bevezetése – minden biológiai vonatkozású szakterületen.

Kiemelendő a nemzetközi kapcsolatok lehetőségeinek újbóli megvalósítása, az információ-szerzés lehetőségeinek erősödése. Ösztöndíjak, cserelehetőségek révén sok fiatal diplomás került ki külföldre, ahol ismereteit gyarapíthatta és itthon kamatoztatta. Ez a fejlődés városunk tudományos területein is megmutatkozik.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / Néhány sikertelen törekvés

Néhány sikertelen törekvés

A Magyar Tudományos Akadémia vidéki, ún. Akadémiai Bizottságok létesítését határozta el a 60-as években. Így Szegeden, Debrecenben, Pécsen, majd Miskolcon alapítottak székházat. Itt tudományos rendezvények, kutatási témák megvitatása folyt. Ezek a vidéki központok kapcsolatot tartottak a MTA elnökségével.

Felmerült, hogy Sopronban is létesüljön az észak-dunántúli terület számára Akadémiai Bizottság. Városunkból Tárczy–Hornoch Antal és Vendel Miklós akadémikusok támogatták a tervet. A város a várkerületi Rejtpál-házat ajánlotta fel erre a célra. Sajnos a terv nem valósult meg. Városunk helyett Veszprémben létesült Akadémiai Bizottság 1972-ben.

Egy egészségügyi felsőoktatási intézet terve sem vált valóra. Az Egészségügyi Minisztérium 1960-ban egy Felsőfokú Gyógyszerészeti Technikumot kívánt létrehozni. Megvette a Szt. György u. 7. alatti, romos Káptalan-házat. Célja felsőfokú asszisztens képzés és okl. gyógyszerészek továbbképzése lett volna. Ez a terv sem sikerült, több okból. Itt most egészségügyi asszisztensek alap- és szakképzése folyik.

Külföldi példák nyomán javasoltuk, hogy Sopron vegye fel a „konferencia-város” címet. Az 1970-ben elindult tervet számos rendezvény követte. Sok konferencia rendszeresen, sorozatban itt került megrendezésre. Az ún. konferencia-turizmus több szempontból is hasznos, népszerű ágazata az idegenforgalomnak. Bízunk benne, hogy a cím felvételére, ami e törekvés fontos kelléke, sor kerül.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / Természettudósok emlékezete

Természettudósok emlékezete

Több oldalról történtek kezdeményezések, hogy kimagasló személyek emlékét méltó módon őrizzük meg. Mind a város vezetősége, mind az Egyetem és a Városszépítő Egyesület támogatta ezeket a terveket. Utcanevek, szobrok, domborművek őrzik emléküket:

Gensel Ádám orvos és meteorológusról nevezték el korábban a jelenlegi Lenkey utcát. 1945-ben – más német hangzású utcanevekkel együtt – ezt törölték. Később egyrészt a Meteorológiai Állomáson, majd szülőházán, a Patikamúzeum falán sikerült emléktáblát elhelyezni.

167 *Kitaibel Pál* botanikus, kémikus és sokoldalú természetbúvár Nagymartonban (Mattersburg) született. A Lővérekben utcát nevezték el róla. A soproni bencés gimnázium növendéke volt. Emléktáblája az iskola falán látható (jelenleg Erdészeti Technikum). Az említett asztaltársaság mellett a róla elnevezett Középiskolai Biológiai Verseny is őrzi nevét.

Mikoviny Sámuel egykori selmechányai professzor, elsősorban a térképészet terén alkotott kiemelkedő eredményeket. A róla elnevezett utca az Alsólővérekben van.

Király Jenő, a kórház neves igazgatójának nevét a Kőfaragó téri lakótelep egyik utcája őrzi. Emléktábláját a kórház sebészeti osztályán helyezték el. Sopron Város Király Jenő díjjal jutalmazza az egészségügy területén végzett kimagasló tevékenységet.

Szilvási Gyula, a Kórház Bőr- és Nemibeteg osztályának főorvosa a kórház alapítása óta itt működött. Több tudományos közleményt jelentetett meg. Emléktáblája a Kórház falán található. Egy kisebb utcát is elneveztek róla (Felsőbüki Nagy Pál u. mellett).

Fényi Gyula jezsuita szerzetes Sopronban született. Mint csillagász, főleg a Nap fizikájával foglalkozott. Az iskolák államosítása után a bencés gimnázium az ő nevét viselte. Emléktáblája a Szentlélek utcában látható.

Fényes Imre fizikaprofesszor, elsősorban itt végzett sikeres termodinamikai kísérleteket. Emléktábláját a Berzsényi Gimnázium (Líceum) udvarán helyezték el.

Salamín Leó itteni kísérletei tették lehetővé a távolsági telefonbeszélgetések kifejlesztését. Emléktáblája a Széchenyi Gimnázium falán látható.

Az Erdészeti és Fapiari Egyetem jogelődjének neves professzorai nevével is találkozunk: *Tárczy–Hornoch Antal* akadémikus, a Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet alapítója volt, több külföldi egyetem díszdoktora. Emléktáblája az Intézet falán látható. *Vendel Miklós* akadémikus, az Ásvány- és Földtan professzora, a soproni Petrográfiai Laboratórium alapítója. Emléktábláját lakóházán (Hunyadi János u.) helyezték el.

Az Egyetem Botanikus–kertjében kaptak helyet egykori professzorok közül alábbiak szobrai:

- Boleman Géza, a fizika és elektrotechnika tanára,
- Botvay Károly, a Termelőhelyismerettani Tanszék vezetője,
- Romwalter Alfréd akadémikus, a kémia tanára
- Sébor János, a földméréstan és fotogrammetria tanára,
- Walek Károly, az alkalmazott matematika tanára
- Roth Gyula, az erdőműveléstan neves professzoráról utcát neveztek el
- Fehér Dániel, botanika professzor is utcanévet kapott.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Nikolics Károly: Természettudományi vándorgyűlések 1847-ben és 1929-ben (Két jelentős konferencia Sopronban) / Összefoglalás, teendők

168 Összefoglalás, teendők

Sopronban, a másfél évszázada elindult első tudományos konferencia óta folyamatosan ápolják a természettudományokat. Ennek mozgatója volt számos tudós, oktató, szakember. Ez tükröződött a tudományágak már említett fejlődésében. Továbbá az utóbbi évtizedekben egyre szaporodtak a tudományos konferenciák. Az egykori tudósok emlékét folyamatosan ápolják városunkban. Az eddigi eredmények arra ösztönöznek, hogy fokozottabb együttműködést próbáljunk kialakítani a természettudományi ágazatokkal foglalkozó szakemberek között. Így kamatozó együttműködések alakulhatnak ki. Ez egyben a fiatal utánpótlás nevelése szempontjából is hasznos. Tudományos rendezvények szervezése lehetővé teszi, hogy mind belföldről, mind külföldről érkező szakemberek megkedveljék városunkat és szívesen visszatérjenek hozzánk. Sopront adottságai erre alkalmassá teszik. A város címerében levő nyitott kapu vendégszeretetünk szimbóluma.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Király Gergely: Megjegyzések a Fertőmelléki-dombsor és a Kőhidai-medence flórájához és vegetációjához

Király Gergely: Megjegyzések a Fertőmelléki-dombsor és a Kőhidai-medence flórájához és vegetációjához

A címben említett térséget a „köztudatban” (szakmai és műkedvelő berkekben egyaránt) kiválóan ismert, kellően feltárt területként tartják nyilván. Az érdeklődés azonban néhány, botanikai értékekben valóban

gazdag részre (Kistómalom, a Szárhalmi-erdő fokozottan védett területei) összpontosult és irányul ma is, míg a fennmaradó nagyobb hányadról igen kevés információ áll rendelkezésünkre. A harmincas-ötvenes évek intenzív kutatásait hosszú szünet követte, Csapody (1975a) monográfiája pedig elsősorban a korábbi ismeretek összefoglalását szolgálta, s az utóbbi húsz évben a területről florisztikai témában csupán egyetlen kutatási jelentés, valamint egy publikáció látott napvilágot (Csapody 1987, 1993).

E tanulmány az 1997-ben végzett kutatómunka legfontosabb eredményeit foglalja össze, 94 taxon előfordulásáról közöl új információkat, vagy erősít meg korábbi utalásokat. Adataimat a terület vegetációtérképezése során gyűjtöttem, ennek kapcsán egyes fajoknál a termőhelyek ismertetésén kívül néhány vegetációértékelési, -leírási tapasztalatra is utalni kívánok. Szükséges megjegyezni, hogy a bejárt részeken a „klasszikus cönológia” egységei és fogalomrendszere alig használható, így a lelőhelyek bemutatásakor a valós körülmények néhány szavas leírását adom, s nem törekszem mindenáron valamely cönotaxonómiai egységgel történő megfeleltetésre. (A társadalom tájtalakító tevékenységéről és szerepéről lásd az irodalomjegyzék forrásait!).

A jobb áttekinthetőség érdekében az adatokat kisebb területegységenként csoportosítva közlöm, ezek a következők: a Fertőrákostól északra fekvő erdőtömb és peremterületei (az országhatárig, ill. nyugat felé az ún. „pozsonyi” országútig); a Szárhalmi-erdőttest (a Rákos-pataktól a Sopron felől a Fertő-partra vezető útig, amely a Pihenőkeresztnél [169](#)elkanyarodva a Gomba-hegytől délre halad); a Balfi-erdőttest (a Balfi- és a Kőhalmi-erdő, illetve a szomszédos szőlők-gyümölcsösök, valamint a Kő-hegy erdőterületei); végül a Kőhidai-medence (a Rákos- és a Tóalmi-patak mentén elhelyezkedő mélyebb fekvésű területek, a Kistóalmi-lápréttől egészen Sopronpusztáig). Az első három terület alkotja a Fertőmelléki-dombsor hazai részét, amely észak felé a határon túl Oslip=Oszlop településig tart (gyakran Ruster Höhenzug=Ruszi-dombvonulat néven említve). A helyi elnevezéseket tekintve az 1959-ből származó Gauss-Krüger vetületű 1: 10. 000 méretarányú katonai térképeket, illetve az 1989-ben a Cartographia által kiadott turistatérképet tartottam irányadónak (ezt azért hangsúlyozom, mivel egyes helyeknek több nevét is tartalmazza az irodalom, pl. Boglár-hegy=Zsíros-hegy=Alsó-Új-hegy).

Az enumerációban gyakran szerepel a „*Laitaicum*” kifejezés, amelynek mint flórajárásnak leírását és határait Kárpáti (1956, 1958) munkái tartalmazzák. A hazai térfélen (a flórajáráás nagyobb része osztrák területre esik!) lényegében a Felső-rákosi- és a Szárhalmi-erdők tartoznak ide, valamint – kissé "idegen testként" – a lápterületek is. A Balfi-erdőttestet jellegtelenebb flórája és vegetációja alapján a *Castriferreicum*hoz vonják. Munkámban a „*Laitaicum*” kifejezést inkább csak mint földrajzi fogalmat használom (a Kárpáti által megjelölt határok között), ezzel részben azt szeretném érzékeltetni, hogy az eddig a "sztyeprétek és molyhos tölgyesek uralta pannon tájként" kezelt térség korántsem ilyen homogén; a számos acidofil és mezofil növény megléte, valamint a vegetáció átalakulási folyamatai egykor egészen másféle természetes növényzetre utalnak.

A szomszédos osztrák területekre vonatkozó irodalmakat szintén áttekintettem, s adataimat megkíséreltem a Fertőmelléki-dombsor, valamint a „*Laitaicum*” egésze szempontjából értékelni. Néhány faj ez alapján a flórajáráás egészére is biztosan újnak tekinthető (pl. *Polystichum aculeatum*), egy részükről viszont csak a konkrét lelőhely adatok hiányoznak, a leírások alapján előfordulásuk „általában” feltételezhető.

Az ismertetésben Simon (1992) határozókönyvének nevezéktanát és sorrendjét követtem. Itt szeretnék köszönetet mondani dr. Csapody Istvánnak, aki segített számos szakirodalom megszerzésében, valamint publikálatlan tapasztalatait is megosztotta velem.

A szövegben előforduló rövidítések magyarázata:

- * – a dombsorról még nem jelezték **F:** Fertőrákostól északra fekvő erdőtömb
! – a hazai *Laitaicumra* új **Sz:** Szárhalmi-erdőtest
!! – a hazai *Castriferreicumra* új **B:** Balfi-erdőtest
!!! – a *Laitaicum* egészére új **K:** Kőhidai-medence

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Király Gergely: Megjegyzések a Fertőmelléki-dombsor és a Kőhidai-medence flórájához és vegetációjához / Enumeráció

Enumeráció

Equisetum telmateia Ehrh. – **Óriás zsurló**

***Sz:** Rákos-patak mentén az egykori halastavaknál, hegylábi nedves erdőszegély több pontján. A Lajta-hegységből Traxler (1958) és Janchen (1977) jelzik.

170 *Asplenium adiantum-nigrum* L. – **Fekete fodorka**

Sopron tágabb környékéről csupán Gombocz (1906) meglehetősen bizonytalan közlése említi („a soproni hegységben ritka”), Burgenland északi részéről teljesen hiányzik (lásd Janchen 1977), legközelebbi előfordulásai a Kőszegi-hegységben ismertek. ***B:** Kő-hegy É-i részén, felhagyott, fűvesedő-cserjésedő bányagödrökben (gneiszen) mintegy 20 tő.

Asplenium ruta-muraria L. – **Kövi fodorka**

A Lajta-hegységben nem ritka, a dombsor osztrák felén is felbukkant (Gombocz 1906, Traxler 1958, 1959, 1960), míg egykori jelenlétére a hazai térfélen Loew – Deccard (ap. Gombocz 1906) megjegyzése („in urbis muris”) utal. **Sz:** Pinty-tetőtől ÉK-re, pontosan a községhatáron, az útdalba vágott kis lajtamész kőfülkénél; Nagytómalom fürdőtelepe felett, valamint Fertőrákos belterületén többfelé mészhabarcos rézsűfalakon.

Asplenium trichomanes L. – **Aranyos fodorka**

Gombocz (1906) adata („a nyugati flóraterrületen ... mérszen mindenütt”) akár a Fertőmelléki-dombsorra is vonatkozhat, de innen azóta senki sem jelezte; Traxler (1958, 1959, 1960) viszont a Lajta-hegység számos pontján rábukkant. A Kő-hegyen már Csapody (1949) megtalálta, előfordulását megerősíthetjük. ***Sz:** Lapos-bérc ÉK-i letörésén, törmelékes-sziklás meredek oldalon (lajtamészen), laza lomb- (gyertyán-korai juhar) és sűrűbb cserjeszintű (húsos som) „törmeléklejtő-erdő” fiziognómiájú élőhelyen; ***B:** Kő-hegy É-i és D-i részén egyaránt, felhagyott, fűvesedő-cserjésedő bányagödrökben és a működő kőfejtő É-i peremén (gneiszen).

Gymnocarpium robertianum (Hoffm.) Newman – **Mirigyes tölgyespáfrány**

A Lajta-hegységben és a dombsor osztrák részén (St. Margarethen=Szentmargitbánya) egyaránt megtalálható (Traxler 1958, 1959, 1960). **Sz:** Pinty-tetőtől ÉK-re, pontosan a községhatáron, az útdalba vágott kis lajtamész kőfülkénél egy gyenge tő.

Athyrium filix-femina (L.) Roth – **Hölgypáfrány**

A dombsorról egyedül Csapody (1975a) említi, „ritka” megjegyzéssel, pontos helymegjelölés nélkül. **Sz:** Kecse-hegy és Lapos-hegy közötti erősen cserjés cseresek nyirkos kocsútjain; **B:** Kő-hegytől K-re a lucos csemetekert melletti út kocsinyomában.

Polystichum aculeatum (L.) Roth – **Karéjos vesepáfrány**

***!!!Sz:** Pinty-tetőtől ÉK-re, pontosan a községhatáron, az útdoldalba vágott kis köfülkénél (lajtamész) egy gyenge tő. A felfedezés jelentőségét erősen csökkenti, hogy nagy valószínűséggel ültetett példányról van szó.

Dryopteris carthusiana (L.) A. Gray – **Szálkás pajzsika**

Korábbi szerzők (így Wallner 1903, Gombocz 1906, Janchen 1977) csak a Lajta-hegységből említik. ***!F:** Alsó-Új-hegy É-i oldala, telepített lucosban, Ház-hegy K-i oldala, határsáv, útrézsű; ***!Sz:** Rákos-patak mellett a Kecse-hegy lábánál üde-nedves erdőszéli cserjésben (mogyoró, néhol rekettyefűz); ***B:** Balfi-erdő telepített erdei- és feketefenyveseiben két helyen.

171 *Dryopteris dilatata* (Hoffm.) A. Gray – **Széles pajzsika**

Eddig csak a Lajta-hegységből került elő (Gombocz 1906, Pill 1916, Traxler 1958). ***!F:** Gödölye-bérc régen felhagyott, majd erdeifenyővel beerdősített bányagödörében; ***!Sz:** Rákos-patak mentén az egykori Halteleltetővel szemben, hegylábi láposodó égerligetben; ***B:** Balfi-erdő É-i részén, nedves, magas körissel benőtt kis mélyedésben, fa tövén.

Pyrus austriaca Kern. – **Osztrák körte**

Hibridogén eredetű taxon, tulajdonképpen kultúrfaj, melynek élőhelyét Terpó (1958) megállapításával szemben („cseres és mészkerülő tölgyesek”) valójában gyümölcsösök jelentik, ahol régebbi kultiválása emlékeként idős példányai élnek. Traxler (1958, 1968) lajta-hegységbeli *P. nivalis* adatai véleményem szerint szintén erre a fajra vonatkoznak. ***!F:** Felső-Új-hegy Ny-i oldala, beakácosodott egykori gyeplő helyén; ***B:** a Kő-hegy ÉK-i oldalán az erdőn kívül, szőlő szélén, mindkét alkalommal egy-egy idős fa. Utóbbi lelőhelyről már Terpó fenti munkája is jelezte.

Sorbus aucuparia L. – **Madárberkenye**

A Lajta-hegységben és a tőle délre fekvő dombvidéken számos előfordulással, de a dombsorról eddig csupán Soó (1941) tabelláiban történik rá utalás, ott is tévesen (adatai helyesen a *S. domestica* L.-ra vonatkoznak). Mivel sokfelé ültetik, az alábbi előfordulások valószínűleg kivadulásból származnak, bár első lelőhelyén (lakott területektől távol, mészmentes alapkőzetben) akár őshonos is lehet. ***!F:** Gödölye-bérc DK-i oldalán útmentén, erdeifenyves szélén több kis fáska; ***B:** Balfi-erdő É-i részén erdei- és lucfenyő elegyes, mészkerülő aljnövényzetű degradált kocsánytalan tölgyes állományokban sok kisebb egyed; Köhalmi-erdő D-i oldalának száraz, enyhén mészkerülő tölgyesében egyetlen példány.

Rubus idaeus L. – **Málna**

A dombsoron Csapody (1975a) meglátásával szemben („vágásokban és ... tölgyesekben mindenütt”) korántsem gyakori, bizonyosan csak kivadulva él, a terület élőhelyei távol állnak ökológiai optimumától. **Sz:** Kecse-hegy sík tetőrézének nyiladékan, kissé bolygatott cserjés cseresek között; Pinty-tető ÉNy-i letörésén vágás szélén; Nemeskúti út mellett, a volt csemetekert bekötőútjánál bodzás, nedves árokban; Káposzta-hegy D-i oldalán cseresek közti nyiladékon; a szárhalmi idős bükkfák közelében, árnyékos nyiladékon.

Potentilla rupestris L. – **Kövi pimpó**

A dombsoron összesen két helyről ismertetik, a Dudleszban sokfelé megvan (Gombocz 1906, Csapody 1975a). **F:** Felső-Új-hegy, acidofil jellegű kocsánytalan tölgyes (a gyepszintben szálanként

Deschampsia flexuosa, *Calamagrostis arundinacea*); **B**: Balfi-erdő középső része, acidofil erdeifenyves-kocsánytalan tölgyes.

Rosa spinosissima L. – **Jajrózsa**

Meglehetősen ritka, mindenütt korábban jóval nyíltabb (feltehetően legeltetett, lepusztult talajfelszínű) részeken, ahol a faállományok záródásával visszaszorul. Közismert kecske-hegyi előfordulásához a következők jönnek: **F**: „Cserjés” egykor 172 ritkásabb, ma záródó molyhos tölgyesében; **Sz**: Kovács-domb tető részén, fiatal gyertyánelegyes cseresben..

Rosa micrantha Borrer ex Sm. in Sow. – **Kisvirágú rózsa**

Konkrét adata a dombsorról nincs (lásd Facsar 1993), Ausztriában is csupán a Lajta-hegységből mutatták ki (Janchen 1977). ***!F**: Boglár 189,2 m tszf. magasságú kiemelkedésén, többé-kevésbé épen megmaradt kedvező állapotú száraz gye- és molyhos tölgyes-fragmentumon két bokor.

Sedum reflexum L. ssp. *glaucum* (Lej.) Janchen – **Kövi varjúháj** alfaja

Nálunk valószínűleg csak szubszpontan előforduló faj, amelynek Sopron környékéről egyedül Kárpáti (1934) említi törzsalakját (elvadulva Sopron, Schönherr-malom – inkább már a *Castriferreicum*ban; nem keverendő a hasonló nevű fertőrákosi malommal!), az osztrák *Laitaicumból* egyáltalán nem ismert (lásd Janchen 1977). Új adatai: ***!!!F**: Alsó-Új-hegy előterének kőfejtéseinek két helyen; ***!!!Sz**: Szent Antal-dűlő – nyílt lajtamész-sziklagyepekben, illetve kőfejtők nyers mészkőfelszínén, feltehetően kivadulva.

Ribes uva-crispa L. – **Köszméte**

Sokféle kultivált cserje, melynek kivadulását a *Laitaicumból* eddig nem jelezték, bár valószínűleg nem ritka jelenség. ***!!!Sz**: Szárhalmi-kőfejtő elcserjésedett egykori bejáratánál egy bokor; ***B**: Kőhalmi-erdő húsos somos kocsánytalan tölgyes-cseresében 3 helyen; Balfi-erdő fagyal-húsos som cserjeszintű, *Galium odoratum* aljnövényzetű cseresében – valamennyi kivadulásnak nevezhető.

Ribes rubrum L. s. str. – **Vörös ribiszke**

Jelenlétére a dombsor hazai részén először Csapody (1987) utal (a fajt lelőhelyadatok felsorolása nélkül "szórványosnak" minősítve), majd Bartha – Mátyás (1995) ponttérképén szerepel (mindennemű pontos helymegjelölés hiányzik). Újabban ismertté vált előfordulásai kivadulásból származnak, bár a Rákos-patak menti égeresben természetes élőhelyéhez hasonló környezetben él. **Sz**: Rákos-patak mentén az egykori Halteleltetővel szemben, hegylábú láposodó égerligetben több bokor; Csalán-kert egyik mélyútja oldalában degradált, üde tölgyesben; Gomba-hegy ÉK-i oldala völgyaljon, degradált (akác-elegyes) tölgyes nedvesebb gödrében egy bokor; Gomba-hegytől Ny-ra cserjésedő erdőszélen fagyal és húsos som között; **B**: Balfi-erdő akáccsal szomszédos, szedresedő cseres-kocsánytalan tölgyesében útszélen; Kőhalmi-erdő csúcscrészen bolygatott, vegyes cserjeszintű cser-kocsánytalan tölgy-madárcaeresznye állományokban többfelé.

Ribes nigrum L. – **Fekete ribiszke**

Az előzőekhez hasonlóan kivadult faj új adata: ***B**: Kőhalmi-erdő K-i szélén, nyirkos, bolygatott termőhelyen egy satnya példány mogyoróbokrok között.

Laburnum anagyroides Medik. – **Aranyeső**

Újonnan felfedezett előfordulásai korábban jelzett lajta-hegységbeli lelőhelyeihez (Gombocz 1906, Janchen 1977) hasonlóan csupán kivadulások, a környéken – ellentétben például Soó (1980) megállapításával – aligha élhetett vadon. ***!Sz**: Káposzta-hegy É-i oldalán cseres-gyertyános átmenetében egy gyenge növekedésű bokor; u. o. a hegy Ny-i peremén, kertek melletti erdőszegélyen nagyobb példány.

173 *Ononis pusilla* L. – **Sárga iglice**

A dombsoron Csapody (1975a) még csak a Nagy-Sztyepréten találta, később ugyanő (Csapody 1987) már terjedőben lévőnek tartja. **F**: A volt műszaki záron a Boglár nevű terület rész kavicsbányáinál.

Colutea arborescens L. – **Pukkanó dudafürt**

Bár országos flóraműveink (így Soó 1980) soproni adatát is említik, itteni előfordulására valószínűleg Csapody (1975a) véleménye („ültetik és elvadul”) helytálló. Ezzel együtt szép állományai ismertek: **F**: Alsó-Új-hegy D-i széle, feketefenyő telepítések között, száraz, bokrosodó gyeppen, Piuszpuszta felé „Boglár” felhagyott lajtmész és homokkő bányáinál legalább száz bokor; a Fertőrákos előtti nagy útkanyar alatti száraz rézsűn (Kőhíd-dűlő).

Chamaenerion dodonaei (Vill.) Holub – **Keskenylevelű deréce**

A már Szontagh (1864) által is jelzett faj Gombocz (1906) szerint a lajtmész kőbányák jellemző növénye. A dombsor magyar térfelén csak a fertőrákosi kőfejtőn találták (Csapody 1975a). Előfordulásai e közismert szubpopulációján kívül: **F**: Az egykori pozsonyi országúttól keletre "Boglár" kőfejtéseinek csupasz felszínén jelentős számban, különösen a meszes kötőanyagú kavicsbányákban nagy és vitális egyedekkel, lajtmészen nem túl erélyes növekedéssel, míg homokkőven vegetál. Megtalálható az Alsó-Új-hegy erdőszéli teknőjénél és a Kőfejtő-erdő alatti ma is működő kőfejtőben, lajtmészen.

Polygala comosa Schkuhr ssp. *podolica* (DC.) Soó – **Üstökös pacsirtafű** alfaja

*!**Sz**: Szent-Antal dűlő alsó részének sztyepréjén. (A törzsalak előfordulására sem történt utalás a *Laitaicum* hazai oldalán)

Impatiens parviflora DC. – **Kisvirágú nebáncsvirág**

A *Laitaicumban* eddig csak a Lajta és Vulka menti ligetekben és Eisenstadtnál (=Kismarton) találták (Traxler 1958, 1960, 1962, 1964), bár az alábbi adatok nem a flórajárás hazai részére vonatkoznak, felbukkanása várható a Szárhalmi-erdőtestben is. ***B**: Balfi-erdő É-i kertek melletti szegélyén, mezei juhar-húsos som degradátumban; Kőhalmi-erdő K-i oldalának üdőbb tölgyeseiben és a Kő-hegy kőfejtő-gödreinek D-i, beerdősült részén fáciesalkotó.

Chaerophyllum aromaticum L. – **Fűszeres baraboly**

***B**: A Pihenő-keresztől kb. 1 km-re Balf felé a főút menti nedves árokban egyetlen tő. Feltételezésem szerint a Soproni-hegységből véletlenszerűen (maggal) idekerült példány ideiglenes megtelepedéséről van szó.

Anthriscus caucalis M. B. – **Borzas turbolya**

A dombsor hazai részéről nem mutatták ki (Gombocz 1906 adata a Kisalföldre vonatkozhat), a szomszédos észak-burgenlandi részeken Janchen (1977) „mérsékeltén gyakorinak” írja. *!**Sz**: Csalán-kert alatt, kertek mellett haladó út szegélyén.

Bifora radians M. B. – **Poloskagyom**

Az utóbbi évtizedekben csak a Bécsi-dombról (Csapody 1975a) jelzett faj új megkerülése: **K**: a volt pozsonyi út leágazásánál, szemetes-törmelékes helyen.

174 *Laserpitium latifolium* L. – **Széleslevelű bordamag**

Először Wallner (1903) közli a dombsorról (Finkenkögel=Pinty-tető). E lelőhely közelében találkoztam a fajjal: **Sz**: Szárhalmi-kőfejtőtől DK-re, erdeifenyves és gyertyános között K-Ny-i irányban húzódó száraz nyiladékon.

Galium boreale L. – **Északi galaj**

A dombsor hazai oldaláról lokalizálható adata nincs, legközelebb Draßburg (=Darufalva) mellett

fordult elő (Gombocz 1906), a Lajta-hegységben viszont nem ritka (Pill 1916, Janchen 1977). *!F: Alsó-Új-hegy K-i lábánál („Kopasz”) kis *Brachypodium pinnatum*-os irtásréten.

Adoxa moschatellina L. – **Pézsmaboglárka**

Csapody (1975, 1993) a Rákos-patak mentén és Fertőboznál találta, újabb lelőhelyei: **Sz:** Kecse-hegy É-i oldalán gyertyános konszociáció és cseres átmenetében; **B:** Kő-hegy K-i oldala, cser-kocsánytalan tölgy-madárcaeresznye elegyes állománya alatt, valamint a hegy működő kőbányájától D-re felhagyott, beerdősült gödrökben – mindenütt félszáraz termőhelyen.

Teucrium botrys L. – **Fürtös gamador**

Florisztikailag jelentős, a Nyugat-Dunántúlon jelenleg egyedül a dombsoron előforduló faj jelenlétét már Gombocz (1906) említi, a fejtéseken valószínűleg azóta is megvolt, bár Csapody (1953) és Kárpáti (ap. Csapody 1975a) óta nincs jelzés róla. **F:** Kőhida, „Boglár” nagy kavicsfejtőjében, kis területen tömeges.

Sideritis montana L. – **Sármányvirág**

Új előfordulásai alapján „aktualizálhatóak” Csapody (1975, 1987) adatai: **F:** az egykori pozsonyi út melletti lajtamész-kőfejtőkben és a volt műszaki záron többfelé; **Sz:** Szent-Antal dülő felső részén egyetlen példány.

Nepeta cataria L. – **Illatos macskamenta**

Kárpáti (1949) megfigyelése óta (Kistómalom felett) nem volt információ meglétéről a dombsor hazai részén. **F:** a volt pozsonyi országút mellett a határ felé félúton, meglehetősen degradált, száraz füves útarokban.

Verbascum lychnitis L. – **Csilláros ököfarkkóró**

Egyedül Supanec (ap. Gombocz 1906) bizonytalan adata („Sopron”) vonatkozhat a dombsorra, az osztrák oldalon sincs említve. *!F: Kőhida: "Regés" igen száraz, köves degradált gyepeiben.

Veronica scutellata L. – **Pajzsos veronika**

Sopron-környéki jelenlétére egyedül Wallner (1903) és Supanec (ap. Gombocz 1906) lokalizálhatatlan (feltehetően a Fertő-partra vonatkozó) megjegyzéseiből következtethetünk. *B: Balfi-erdő akácósának elmocsarasodott tarvágásán (*Agrostis canina*, *Juncus bufonius*, *Gnaphalium uliginosum*, *Carex leporina* mellett) nagy számban.

Veronica praecox All. – **Korai veronika**

A szakirodalomban Supanec (ap. Gombocz 1906) az előbbihez hasonlóan behatárolhatatlan soproni adatán kívül nincs említve a faj, tapasztalataim szerint meszes talajú állományok (elsősorban feketefenyvesek) vegyszerezett és égetett tarvágásainak pionír efemerjei (*Holosteum umbellatum*, *Saxifraga tridatylites*) között több helyen megtalálható (*!F: Alsó-Új-hegy; *!Sz: Lapos-bérc).

175 *Orobancha caryophyllacea* Sm. – **Galajfojtó szádor**

Újabb említése (a Pinty-tetőről) csak Csapodynál (1975a), további lelőhelye: **F:** Felső-Új-hegy D-i részének meszes, ligetes hegyorrán molyhos tölgyek között számos egyed, *Galium mollugo*-n.

Orobancha elatior Sutton – **Nagy szádor**

Ritka faj, amely Soó (1941) tabelláiban („*Festucetum rupicolae*”) a „Szárhalmi-erdőből” szerepel, Észak-Burgenlandban csupán egy ponton, a *Noricum* és a *Laitaicum* határán (Marz=Márcfalva) került elő. **Sz:** Pinty-tetőtől D-re, erdőszéli félszáraz réten, *Centaurea scabiosa*-n.

Utricularia vulgaris L. – **Közönséges rence**

Az eddig csak a Fertő-parton (tehát a *Laitaicumon* kívül) felbukkant faj érdekes előfordulása: !!!K: a

Kőhidai-láprét maradvány fragmentumának szélén található egykori tőzegfejtések mély gödreiben.

Corydalis pumila (Host) Rchb. – **Törpe keltike**

A Lajta-hegységben sokféle élő faj, a magyar térfélről viszont csak Kevey (in Priszter 1985, 1987) jelezte két helyről, egyik megfigyelése megerősíthető: **B**: Kő-hegy É-i oldalának laposabb részein, erdeifenyő-elegyes *Melica uniflora* aljnövényzetű kocsánytalan tölgyesben kisebb állomány.

Neslea paniculata (L.) Desv. – **Sömörje**

Csapody (1987, 1993) egyetlen szárhalmi lelőhelyét ismerteti, továbbiak: **Sz**: Kurucföld útmenti árkában (kertek közelében); Lapos-bérc tarvágásának szélén; **B**: Kő-hegy É-i oldala, gabonavetésben.

Lunaria annua L. var. *elliptica* (Schur) Beck – **Kerti holdviola** változata

Dísznövény, mely néha elvadul, így: ***!!Sz**: Felső-Kereszt-hegy a Nagy-Sztyeprét felőli részen, kertekkel szomszédos erdőszélén.

Dentaria bulbifera L. – **Hagymás fogasír**

A Lajta-hegységben számos helyen megtalálható (Janchen 1977), a dombsorról viszont nincs adata. ***!F**: Alsó-Új-hegy és Gödölye-bérc között lapos, üde teknő gyertyánosában kis területen fációsalkotó.

Cardamine amara L. – **Keserű kakukktorma**

A Fertő nyugati oldalán és a Lajta-hegységben többfelé (Janchen 1977), a dombsor flóralistájáról eddig hiányzott. ***!Sz**: Rákos-patak mentén az egykori Halteleltetővel szemben, hegylábi láposodó égerliget forrásos helyein pár m²-es telep.

Arabis auriculata Lam. – **Egyenes ikravirág**

Egyébként nem ritka faj, de a dombsorról eddig egyáltalán nem jelezték. ***!F**: "Regés" száraz, meszes sziklakibúvásain.

Rorippa austriaca (Cr.) Bess. – **Osztrák kányafű**

A Fertő partján mindenütt megvan, a *Laitaicum* hazai feléből mégsem közölték. **!K**: Kőhida, a volt pozsonyi út leágazásánál, a Rákosi-patak mellett bolygatott, nedves gyeppen és tócsáknál.

Artemisia campestris L. – **Mezei üröm**

A Csapody (1975a) által jelzettekhez képest új lelőhelyei: **F**: az egykori pozsonyi út melletti kő- és kavicsfejtőkben, valamint a volt műszaki záron néhol tömeges, "Regés" lapos sziklakibúvásain; **Sz**: a Csalán-kert alatti út mentén – mindenhol a 176 selymesen szürkés szőrzetű ssp. *lednicensis* (Roch. ex Spreng.) Lemke et Rothm.- el együtt.

Senecio sylvaticus L. – **Erdei aggófű**

Említése konkrét lelőhellyel a dombsorról nincsen (lásd Janchen 1977). ***B**: Balfi-erdő mészkerülő jellegű tölgyeseinek tarvágásain.

Senecio nemorensis L. ssp. *fuchsii* (C. C. Gmel.) Čelak – **Kárpáti aggófű**

Montán jellegű taxon, legközelebb a Lajta-hegységben (Pill 1916, Janchen 1977). ***!F**: Kőfejtő-erdő régi, beerdősült, egészen üde kőbányájának alján; ***B**: a balfi Magas-erdő árka melletti *Carex brizoides*-es mélyedésben.

Carduus crispus L. – **Fodros bogáncs**

Kárpáti és Soó régi adatára hivatkozva Csapody (1975a) közli („erdőkben, nedves irtásokban, közelebbi helymegjelölés nélkül”). Újabban: **F**: Alsó-Új-hegy és Gödölye-bérc közötti lapos területen, nyiladékok üde-nedves gyomnövényzetében.

Cirsium x siegertii C. H. Scultz (= *C. canum* x *rivulare*) – **Szürke és csermely aszat hibridje**

A *Laitaicum* területén még nem találták e taxont. *!!!**Sz**: Fertőrákos, a volt halastavak mellett erősen nádasodó, degradált magassásos és mocsárrét átmenetében, a szülőfajok között.

Centaurea scabiosa L. – **Vastövű imola**

Összefoglaló flóraműveink (így Simon 1992 is) Sopron környékéről a mézkerülőnek tartott *C. fritschii* Hay.-t jelzik, feltehetően Kárpáti (1938) és Csapody (1975a) megállapításait elfogadva, hiszen Gombocznál (1906) még csak a *C. scabiosa* szerepel. Gyűjtéseim alapján a domboron utóbbi faj él (ismertetője, hogy pikkelyfüggelékeinek szegélye legalább 1 mm széles), a *C. fritschii* előfordulását kérdőjelesnek vélem (Janchen 1977 utóbbi fajt a *Laitaicum* osztrák részéről nem jelzi)

Helminthia echioides GÄrtn. – **Vándorvirág**

Traxler (1958, 1960, 1964) alapján a Lajta-hegységtől délre fekvő dombvidéken ismert, magyar területen hozzánk legközelebb a Kisalföldön bukkant fel (Simon 1992). *!!**B**: Kőhalmi-erdő É-i szélén, gyümölcsösök mellett nedves útárokban *Veronica anagallis-aquatica* társaságában.

Podospermum canum C. A. Mey. – **Közönséges szikipozdor**

Nem ritka faj, Pill (1916) a térségben általánosan gyakorinak véli, bár eddig a *Laitaicumból* egyetlen konkrét adatát sem publikálták. *!**F**: Kőhíd-dűlő gyepes, taposott útrézsűjében, többek közt *Adonis vernalis*-szal.

Sonchus palustris L. – **Mocsári csorbóka**

A dombsorról eddig nem jelezték, a közelben a Soproni-hegység peremén (Arbesz-rét, Csapody 1993) és a Fertő nyugati partján él (Pill 1916, Janchen 1977). Előfordulásai: *!**F**: Kecse-hegy sík tetőrészének cserjés cseresek között, kissé bolygatott nyiladékon, teljesen atipikus élőhelyen; ***B**: Balfi-erdő É-i oldalán a balfi bekötőút leágazásánál, ahol az erdőt kísérő patak átfolyik az út alatt, nádas-gyomos útdalban.

Crepis paludosa (L.) Moench – **Mocsári zörgőfű**

A kistóalmi lápréten (Csapody 1975a) kívül: **Sz**: a Rákos-patak mentén, az egykori Halteleltetővel szemben, hegylábi láposodó égerliget forrásos helyein.

177 *Pyrola minor* L. – **Kis körtike**

Lajta-hegységbeli egyetlen jelzése még Gombocztól (1906) származik, új előfordulása ezért különösen érdekes: *!**F**: Alsó-Új-hegytől É-ra völgyalji, telepített lucosban, tűavaron tíznél több virágzó tő.

Monotropa hypopitys L. – **Fenyőspárga**

Csapody (1953, 1975, 1993) közlésein túl új lelőhelyei: **F**: Alsó-Új-hegy csúcsrészen 2 helyen gyertyános és cseres átmenetében; **Sz**: Zsivány-barlangtól D-re, mogyoróval és gyertyánnal benőtt egykori bányagödörben; Kecse-hegy, a kilátó környékén egymáshoz közel 4 helyen, húsos som cserjeszintű molyhos tölgyes és cseres állományban. Mindenütt egykor lepusztult talajfelszínű (legeltetett?) erdőállományokban él, ahol ezután (száraz-félszáraz termőhely!) jelentős humuszszint alakult ki. Mivel csak tavalyi kóróit találtam, alfaji szintű meghatározása nem volt lehetséges.

Cucubalus baccifer L. – **Szegfűbogyó**

Kiegészítés korábbi adataihoz: **Sz**: A Nemeskúti út nedves árkában, a Pinty-tető erdejétől mintegy fél km-re, csíkos kecskerágókra feltfutva.

Primula farinosa L. ssp. *alpigena* O. Schwarz – **Lisztes kankalin** alfaja

Szontagh (1864) óta számos szerző foglalkozott előfordulásaival a térségben, Traxler még 1966-ban is közölt új előfordulást Hornstein=Szarvkő mellől. Ausztriai termőhelyein is eltűnőben van (lehetséges, hogy már ki is pusztult), a magyar oldalon Csapody (1975a) szintén kiveszettnek tartja. **K**: Kőhidai-láprét tözegecs gödreinek egyikében 2 tő virágzott 1997-ben. Nem lehetetlen, hogy e példányok

léte „illegális” visszatelepítési akciónak köszönhető, szervezett programról a Fertő-Hanság Nemzeti Parknak nincs tudomása.

Parietaria officinalis L. – **Falgyom**

Legközelebb Fertőboz mellett találták (Csapody 1975a), Sopron belterületén számos helyen megvan. A dombosoron: ***!Sz:** Gomba-hegy É-i oldalán, erdőszéli úton akácos-mezei juharosban; ***B:** Háztelek-erdő útjai mentén, üde, nitrogéndús talajon, akácos-cseres szélein sokfelé; Kő-hegy É-i előterének bolygatott erdőszélén.

Ulmus laevis Pall. – **Vénic szil**

A *Laitaicumból* meglepő módon nincs adata, Burgenlandban csak a Lajta menti ligeterdőkben él (Traxler 1960). **!!!K:** Nagy Tómalom kifolyó patakjánál, fehér nyáras-füzes-nádas élőhelyen egyetlen szép, középkorú fa.

Ulmus glabra Huds. – **Hegyi szil**

Csapody (1975a) monográfiájában egyáltalán nem szerepel, az osztrák oldalon is csak a Lajta-hegység pereméről említik. Nagyszámú új adata ezért számomra meglepetés: ***!F:** Alsó-Új-hegy É-i oldalán telepített lucosban; Ház-hegy üde-nedves mélyedésében (dagonya) egy fa; ***!Sz:** Szárhalmi-kőfejtő felett útszéleken számos fiatal fáska; ***B:** A Kő-hegy ÉNy-i lapos előterében, üde termőhelyre ültetett cseres-kocsánytalan tölgyes állományban sok fiatal egyed, itt a gyertyán hűjén az egyetlen árnyaló fafaj; Balfi-erdő nedves, mogyoró-cserjés völgyeiben (üde-félnedves termőhely, *Stachys sylvatica*-val) többfelé kisebb fászkák.

178 *Fagus sylvatica* L. – **Bükk**

Szárhalmi előfordulásáról – a már akkor feltehetően elég látványos állomány ellenére – csak Kárpáti (1949) tudósított először. Új előfordulásai a Pinty-tető környékén: **Sz:** A tetőtől D-re gyertyánelegyes cseresben 4 fiatal fáska, a Szárhalmi-kőfejtőtől ÉK-re 2 egyed az újulatban, igen vegyes összetételű sarjerdőben.

Quercus farnetto Ten. – **Magyar tölgy**

A tágabb térségben csupán a Soproni-hegységben (Pisztrángos-tó mellett) volt tudomásunk ültetett egyedéről, ezért érdekes a következő adat: ***B:** Háztelek-erdő akác-elegyes, erősen bolygatott *Urtica*-s cseresében egyetlen mintegy 5 m magas, alászorult példány.

Salix pentandra L. – **Babérfűz**

A Hanságból és a Fertő nyugati partjáról számos forrás által említett faj figyelemreméltó felbukkanása: **!!!K:** a Kőhidai-láprét maradvány fragmentumának szélén, a volt fűz kísérleti telep É-i peremén egyetlen idősebb, termős példány. Eredete eldönthetetlen, de véleményem szerint nem valószínű, hogy a fűzteleppel együtt ültették volna. Nem tartom kizártnak, hogy a Fertő felől (a Rákos-patak mentén) az egykor összefüggő lápi vegetáció közvetítésével bekerült példányok maradéka lenne.

Salix repens L. ssp. *rosmarinifolia* (L.) Hartm. f. – **Serevényfűz**

A *Laitaicumból* konkrét adata nincs, nem szerepel cönológiai tabellákban, sőt Csapody (1975a) monográfiájában sem. **!!!K:** Kistómalom láprétjén számos példány.

Potamogeton crispus L. – **Fodros békaszőlő**

Gombocz (1906) szerint a Kis- és a Nagytómalomban tömeges volt, újabb jelzés nincs róla. ***B:** a Sopron – Balf közötti országút mellett folyó kis patak felduzzasztásával nyert, nádasodó tavacskán igen sok, virágzó-termő egyed.

Potamogeton pectinatus L. – **Fésűs békaszőlő**

Eddig kizárólag a Fertőből közölték (számos szerző), valamint a Lajta-hegység nyugati pereméről

(Traxler 1968) említették. **!K:** Kőhidai-láprét maradvány fragmentumának szélén található egykori tőzegfejtések mély gödreiben.

Veratrum nigrum L. – **Fekete zászpa**

Csapody (1949, 1975a) adataihoz képes új lelőhelyek: **Sz:** Pinty-tető alatt a nagy nyiladéktól K-re üde sarj-gyertyánosban néhány tő; Pinty-tetőtől D-re a dombvonulat gerincén (különösen a Káposzta-hegy É-i oldalán) sarjeredetű gyertyános konszociációkban számos helyen, néhol nagyobb tömegben.

Allium suaveolens Jacq. – **Illatos hagyma**

A területen a Kárpáti (1949) által megtalált nagy jelentőségű, védett fajnak a Kőhidai-láprét maradvány fragmentumán, illetve a közeli tőzegfejtések felhalmozott töltésein, sáscsomók közötti mélyedésekben 1997 szeptemberében 300-nál több virágzó tövét számláltam.

Allium ursinum L. – **Medvehagyma**

Néhány példányos, eddig nem jelzett előfordulásai (üde elegyes tölgyesek aljnövényzetének hírmondójaként) **B:** Kő-hegy erdejének Ny-i oldalán, üde, bolygatott bokros-sarjas szegélyen; Balfi-erdő a vasúti megálló közelében, bolygatott akáccal és kislevelű hárssal elegyes tölgyesben.

179 *Scilla drunensis* Speta – **Ligeti csillagvirág**

A *Laitaicum* osztrák oldalán a Lajta-hegység peremvidékein többfelé (Pill 1916, Traxler 1962, 1963, 1976), a dombsor hazai oldalán eddig nem volt róla tudomásunk. ***B:** Balfi-erdő É-i oldalán a balfi bekötőút leágazásánál, ahol az erdőt kísérő patak átfolyik az út alatt, a patakot vékonyan övező *Allium ursinum*-os sarjeredetű gyertyános sávban mintegy ötven tő.

Cephalanthera longifolia (Huds.) Fritsch – **Kardos madársisak**

Korábbi észak-burgenlandi adatai mellett (Gombocz 1906, Traxler 1962, 1963) újabban Frank (1997) jelezte a Dudlesz-erdőből. ***B:** Balfürdő vasúti megállója mögött erősen elcserjesedett cseres-kocsánytalan tölgyes állományban több tő.

Cephalanthera rubra (L.) Rich. – **Piros madársisak**

A területen igen ritka faj új szárhalmi lelőhelyei: **Sz:** Pinty-tető alatti nagy nyiladéktól K-re cseres-gyertyános átmeneti részének nyíltabb foltján; Káposzta-hegy Ny-i oldalának *Hedera*-s gyertyán konszociációjában két helyen.

Epipactis microphylla (Sw.) Ehrh. – **Kislevelű nőszőfű**

Eddig egyetlen régebbi lajta-hegységi lelőhelyről ismert (Traxler 1963), a hazai térféltre új. ***!Sz:** Kovács-domb Ny-i lábánál egykori száraz gyepek erdősítéséből "született" erdeifenyvesek közé ékelt kis kiterjedésű, szegényes aljnövényzetű sarjeredetű gyertyános-molyhos és kocsánytalan tölgyes-cseresben néhány tő; Kovács-domb K-i oldalán cser-gyertyán-erdeifenyő elegyes középkorú erdő aljnövényzetben szegény részein egy-egy példány.

Listera ovata (L.) R. Br. ex Ait. – **Békakonty**

A dombsoron egész ritka faj, egyedül a Kistómalomról és a Szent Antal-dűlőből ismertették (Csapody 1993). Új felfedezés: **F:** Gödölye-bérctől D-re üde egyetlen gyertyánosban, egy tő.

Platanthera bifolia (L.) Rchb. – **Kétlevelű sarkvirág**

Meglepő módon Csapody (1962, majd 1975a) kizárólag a *P. chlorantha* (Cust.) Rchb.-t említi a dombsorról (Kecske-hegy), amellyel terepbejárásaim során magam nem találkoztam. ***!Sz:** Kecske-hegytől DK-re lapos mélyedés gyertyános-cseres átmenetében, illetve u. o. száraz, füves tisztáson; Kecske-hegy ÉNy-i letörése, molyhos tölgyes-cseres; Kovács-domb Ny-i oldala, molyhos tölgy sarjerdő; ***B:** Balfi-erdő a vasúti megállótól nem messze, elfüvesedett mészkertülő jellegű

tölgyesben.

Ophrys insectifera L. em. Gruef. in L. – **Légybangó**

A Szárhalom több pontjáról jelzett, s ma több szubpopulációban meglévő növény új előfordulása leginkább a termőhelyi körülmények miatt érdekes. **Sz:** a Pinty-tető alatti nagy nyiladéktól K-re, jórészt üde aljnövényzetű gyertyán sarjerdőben 22 virágzó tő.

Liparis loeselii (L.) Rich. – **Hagymaburok**

A Kistómalomról századunk tizes éveiben előkerült, majd azóta többször "újrafelfedezett" és kipusztultnak nyilvánított kosborfaj legújabb felbukkanása: **K:** a Kistómalom lápréjének kis vizesgödre szegélyében 6 virágzó egyede került elő 1997. júniusában (leg. Fersch A.). A termőhely – illetve kis fragmentumai – még ma is megfelelő számára, így többéves „lappangásai” inkább természetes jelenségnek nevezhetőek.

180 *Schoenoplectus tabernaemontani* (C. C. Gmel.) Palla – **Tavi káka**

Korábban csak a Fertő partjáról jelzett növény (számos szerző). **!!!K:** Kőhida láprét-fragmentumának tözeges gödrei szélén.

Eleocharis uniglumis (Link) Schult. – **Egypelyvás csetkaka**

K: Kistómalom lápréjén – a Tóalmokról már Gombocz (1906) írta, de azóta senki nem találta ismételt.

Cladium marsicus (L.) Pohl – **Télisás**

A *Laitaicumból* Traxler (1962) mutatta ki (Sauerbrunn=Savanyúkút), a hazai oldalon: **!K:** Kőhidai-láprét maradvány fragmentumának szélén, egykori tőzegfejtések mély gödreibben nagy tömegben állományalkotó.

Carex cuprina (Sándor ex Heuff.) Nendtvich – **Berki sás**

A *C. cuprina* L.-ról újabban leválasztott taxon hazai előfordulása elég hiányosan ismert, a környékről a Fertő partjáról és a Lajta-hegységből közlik – bár minden bizonnyal jóval elterjedtebb. **!K:** Kőhida, a volt pozsonyi út leágazásánál, a Rákosi-patak mellett bolygatott, nedves gyepben és tócsáknál.

Carex brizoides Jusl. ex L. – **Rezgóság**

A dombsor hazai oldaláról eddig nem volt adata, a túloldalról igen (Janchen 1977). **!F:** Alsó-Új-hegy északi oldalán, nedves nyiladékon; **!Sz:** Gomba-hegy Ny-i oldalán többletvízhatástól független, sőt száraz termőhelyen, mészkérülő jellegű tölgyesekben – hasonló, egészen atipikus körülmények között találta meg Szmorad (ex verb.) a Soproni-hegységben; B: Balfi-erdő pangóvízes mélyedésein.

Carex alba Scop. – **Fehér sás**

A terület számos pontján, meszes alapkőzetről (**F** és **SZ**) előkerült, elsősorban korábban feltehetően legeltetett, s ezért nyílt, ma félárnyékos, meredekebb északias oldalakon. Számos élőhelyen: gyertyános konszociáció (részben valószínűleg bükkös helyén), gyertyános-cseres átmenetei, cseres(-kocsánytalan tölgyes), molyhos tölgyes, telepített erdei- és feketefenyves. Természetes élőhelyét eredetileg mezofil lomerdők és szárazabb tölgyesek északi, meredek letöréseken kialakult átmeneti zónája jelenthette, ahol hűvös mezoklíma mellett száraz vízgazdálkodási fok lehetett jellemző. Lásd Kun (1996) megállapításait és tapasztalatait is e sásfaj előfordulási körülményeivel kapcsolatban.

Carex oederi Retz – **Iszapsás**

A hazai térfélen eddig csak a Kistóalmi-láprétről jelezték (számos szerző), itt ma is megtalálható. Új adat: **K:** Kőhida láprét-fragmentumának tözeges gödrei szélén nagy számban.

Glyceria fluitans (L.) R. Br. – **Réti harmatkása**

A dombsorról még nem került elő, bár mocsaras mélyedésekben számos helyen előfordulhat. ***F**: Felső-Új-hegy erdejének vadjárta, magassásos mélyedésén; ***B**: Balfi-erdő vágásterületének elmocsarasodott gödrén.

Puccinellia distans (Jacq.) Parl. – **Közönséges mézpzánsit**

***F**: A Soprontól Fertőrákos, Balf, illetve Kópháza felé vezető utak padkáján szinte végig megtalálható, minden bizonnyal az utak szóvása révén elterjedt növény.

181 *Trisetum flavescens* (L.) P. B. – **Aranyzab**

Konkrét *laitaicumi* előfordulására nincs utalás, de a Lajta-hegységben Pill (1916) és Janchen (1977) szerint megtalálható. ***Sz**: Nemeskútnál útmenti árokban; Csalán-kert alján (Kistómalom előtt) akácodosó franciaperjés szélén.

Avena fatua L. – **Héla zab**

Csapody (1975a) munkájából hiányzik, bár már Gombocz (1906) gyakorinak vélte Sopron környékén, míg Pill (1916) és Janchen (1977) alapján Burgenland északi részén sem ritka. ***B**: Kő-hegy alatti gabonavetéseken.

Piptatherum virescens (Trin.) Boiss. – **Bajuszos kásafű**

A Lajta-hegységből már Pill (1916), majd Traxler (1959) kimutatta, így Csapody (1993) által jelzett előfordulások csak a *Laitaicum* hazai részére újak. További adatok: **F**: Gödölye-bérc Ny-i oldalán feketefenyő elegyes cseres-kocsánytalan tölgyesben; **Sz**: Kecse-hegy Ny-i és a Lapos-hegy K-i részén, meredek oldal húsos somos cseresében.

Hierochloë australis (Schrad.) R. et Sch. – **Déli szentperje**

A vegetációleírás és -értékelés szempontjából figyelemre méltó pázsitfű faj. Számos előfordulása ismert (**F**, **Sz**, **B** mindegyikében), erősen meszes és savanyú talajon egyaránt, melyek közös jellemzője a "fényben gazdag" termőhely. Kissé pionír jellegű, a gypszint megerősödésével lassan bár, de kiszorul. Így útdalokon, kőfejtőkben, emellett bármilyen száraz-félszáraz, nyílt, gyenge lágyszárú szintű erdőkben került elő.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Király Gergely: Megjegyzések a Fertőmelléki-dombsor és a Kőhidai-medence flórájához és vegetációjához / Irodalom

Irodalom

- Bartha D. – Mátyás Cs. (1995): Erdei fa- és cserjefajok előfordulása Magyarországon. – Sopron, pp. 223.
- Csapody I. (1949): Kiegészítő adatok Sopron flórájának ismeretéhez. – Erdészeti Kísérletek 49: 149-153.
- Csapody I. (1953): Új növényelőfordulások Sopron környékén és Baranyában. – Erdőmérnöki Főiskola Évkönyve 1951/52., p. 17-21.
- Csapody I. (1955): A sopronkörnyéki flóra elemeinek analízise. – Soproni Szemle 9: 20-42.
- Csapody I. (1975a): A Fertő-táj flórája és vegetációja. – Prodrumus florae vegetationsque regionis Peisonis. – MTA Fertő-táj Bizottság. Adatgyűjtemény III., p. 1-420.
- Csapody I. (1975b): Sopron város erdőbirtokának kialakulása és középkori erdőgazdálkodás nyomai. In: Kolossváry Sz. (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 107-123.
- Csapody I. (1987): A Szárhalmi-erdő flórája és növénytársulásai. In: Márkus I. (szerk.): A Szárhalmi-erdő

- vegetációjának térképezése. – Kutatási zárójelentés, EFE Földmérési Tanszék, Sopron, p. 16-67.
- Csapody I. (1993): Florisztikai adatok Sopron környékéről. – Soproni Szemle 53: 318-322.
- Csapody I. – Danszky I. – Neuwirth J. (1969): 48. Soproni-dombvidék erdőgazdálkodási táj. In: Danszky I. (szerk.): Nyugat-Dunántúl erdőgazdálkodási tájcsoport. 182 Magyarország erdőgazdasági tájainak erdőfelújítási, erdőtelepítési irányelvei és eljárásai. – Országos Erdészeti Főigazgatóság, Budapest, p. 519-557.
- Gombocz E. (1906): Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. – Matematikai és Természettudományi Közlemények 28: 401-577.
- Hübl, E. (1959): Die Wälder des Leithagebirges. Eine vegetationskundliche Studie. – Verh. Zool.-bot. Ges. (Wien) 98-99: 96-167.
- Janchen, E. (1977): Flora von Wien, Niederösterreich und Nordburgenland. – Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, Wien, 2. Auflage, pp. 755.
- Kárpáti Z. (1932): Adatok Sopron vármegye flórájához. – Annales Sabarienses. Folia Musealia 1: 4-6.
- Kárpáti Z. (1933): Újabb adatok Sopronmegye flórájához. – Magy. Bot. Lapok 32: 105-106.
- Kárpáti Z. (1934): Újabb adatok Sopron vármegye flórájához. – Vasi Szemle 1: 174-178.
- Kárpáti Z. (1938): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. – Soproni Szemle 2: 74-84.
- Kárpáti Z. (1941): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. – Soproni Szemle 5: 195-201.
- Kárpáti Z. (1949): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. – Erdészeti Kísérletek 49: 168-182.
- Kárpáti Z. (1956): Die Florenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt *Laiticum*. – Acta Bot. Acad. Sci. Hung. 2: 281-307.
- Kárpáti Z. (1958): A nyugat-dunántúli – burgenlandi flórahatarvonalokról. – Botanikai Közlemények 47: 313-321.
- Kevey B. (1987): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez IV. – Botanikai Közlemények 74: 93-100.
- Kun A. (1996): Kiegészítések és újabb adatok a magyar flóra és vegetáció ismeretéhez. – Kitaibelia 1: 26-33.
- Pill, K. (1916): Die Flora des Leithagebirges und am Neusiedlersee. – Ed. 2., Graz, pp. 136.
- Priszter Sz. (1985): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve VII. Mutatók. – Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 683.
- Simon T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. – Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 892.
- Soó R. (1941): Növénytársulások Sopron környékéről. – Acta Geobot. Hung. 4: 3-34.
- Soó R. (1980): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve VI. – Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 557.
- Szontagh P. (1864): Enumeratio plantarum phanaerogamicarum sponte cretentium copiusque cultarum territorii Soproniensis. – Verh. Zool.-bot. Ges. (Wien) 14: 463-502.
- Terpó A. (1958): Magyarország vadkörtéi. Pyri Hungariae. – Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve 22: 1-258.

183 Traxler, G. (1958-66, 1968): Die Flora des Leithagebirges und am Neusiedler See I-X., Ergänzungen zum gleichnamigen Buch von Karl Pill. – Burgenländische Heimatblätter 20: 19-29, 63-73; 21: 23-35; 22: 73-82; 23: 5-18; 24: 1-13; 25: 1-15; 26: 2-18; 27: 1-18; 28: 49-54; 30: 1-6.

Traxler, G. (1976): Floristische Neuigkeiten aus dem Burgenland X. – Burgenländische Heimatblätter 38: 49-61.

Wallner I. (1903): Sopron környékén található virágos növények és edényes cryptogamok nevei és fajai. – Soproni Állami Főreáliskola Értesítője, pp. 42.

Zügn N. (1938): Soproni erdészeti régiségek. – Soproni Szemle 2: 31-51.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Király Gergely: Megjegyzések a Fertőmelléki-dombsor és a Kőhidai-medence flórájához és vegetációjához / Zusammenfassung

Zusammenfassung

Gergely Király: Bemerkungen zur Flora und Vegetation des Ruster Hügelzugs und des Kőhidaer Beckens. Es werden hier die floristischen Daten von 94 interessanten Taxa behandelt, die während der 1997 durchgeführten Vegetationskartierung gefunden worden sind. Zu den bedeutenden Ergebnissen zählen die folgenden: *Polystichum aculeatum*, *Quercus farnetto*, *Epipactis microphylla* vom Ruster Höhenzug, *Salix pentandra* neben Sopronkőhida und die Neuentdeckung von *Primula farinosa* und *Liparis loeselii* im Kőhidaer-Becken. Informationen über die Standort-verhältnissen und Bodenindikationsrollen mehrerer Arten (z. B. *Chamaenerion do-donaei*, *Monotropa hypopitys*, *Carex alba*, *Hierochloë australis*) werden hier auch mitgeteilt.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni arcok

184 Soproni arcok

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni arcok / Németh Lajosné: Adalékok egy régi soproni kertész-család történetéhez (A Raffensperger család)

Németh Lajosné: Adalékok egy régi soproni kertész-család történetéhez (A Raffensperger család)

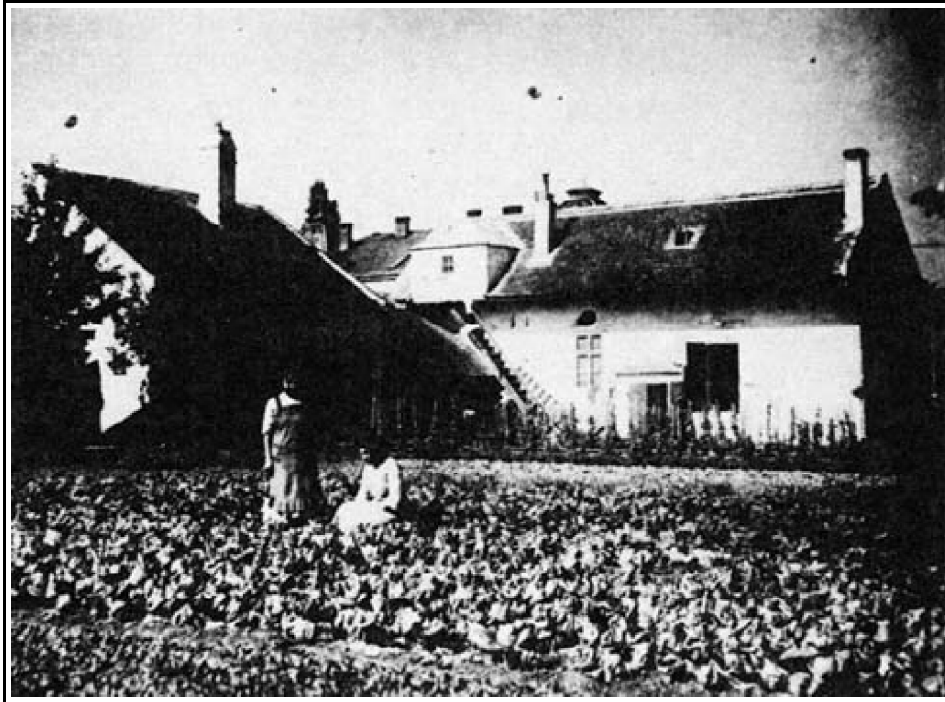
Raffensperger Keresztély Dél-Németországból származott. Feleségül vette Holzenstein Évát és 1772-ben Sopronban telepedett le. Testvére Amerikába vándorolt ki és ott alapított kertészetet. Fia, Ignác (1776–1848) házasságot kötött Mőzl (Mörth?) Helénnel (1776–1856), s átvette annak örökségét: a Lőver alján fekvő kertészetet,¹⁽⁷³⁾ mely a Neu Hof előtt a később Nándor fasornak nevezett út és a Déli Vasút között terült el. Ez az ismert Raffensperger kertészet öt nemzedéken át egészen az aluljárós forgalmi csomópont építésének megkezdéséig, 1986-ig működött. Ignác fia Raffensperger János²⁽⁷⁴⁾ (1801–1879) –

a második generáció – és annak négy gyermeke közül Ferenc nevű fia (1851–1936) – a harmadik generáció – csakúgy fejlesztette itt a kertészetet, mint Ferenc nyolc gyermekéből az itt lakó Nepomuki János ("Muki bácsi") 1877–1957, annak öccse, György, (1889–1961) valamint egyik húguk Margit (1893–1974), – a negyedik nemzedék –, végül az ő másik húguk Mária (férjezett Samál Józsefné) leánya, Mária ("Mimi"), férjezett Kovács Ferencné. Az ő idején költözött át az immár kétszáz éves törzs-kertészet a Lőver körútra, ahol ma is működik.

A törzs-kertészet kicsinek bizonyult a nagy család részére, és ezért a harmadik nemzedékből az idősebbik fiú, Raffensperger József (1848–1920) kivált az ősi termelési helyről, és Mika Terézzel (1852–1923) kötött házassága után a Déli Vasútra vezető mai Kossuth utca mentén új kertészetet nyitott. Ez a második Raffensperger kertészet, amelynek déli vége a Rák patakig és a Jókai utcáig ért, mindössze két nemzedéken át "élt", mert 1937-ben a mai Vörösmarty utca megnyitásakor az utca északkeleti oldalát szegélyező lakóépületek részére parcellázták. Józsefnek és Mika Teréznek hét gyermeke született, három fiú és négy leány. Mind a három fiú megjárta az első világháború poklát. A legidősebb, József (1881–1940) súlyosan megsérült, öccse, Miklós (1885–1952) éveket töltött szibériai hadifogságban, míg a legifjabb, Mihály (1887-1916) elesett. József és Miklós a háborúból hazatérve először még együtt művelték a Kossuth utcai kertészetet. Majd József házasságot kötött Wilfing Máriaival, 1928-ban önállósította magát, és megalapította az immár harmadik Raffensperger kertészetet a Klebelsberg Kunó utca (ma Ferenczi János utca) és a Vitnyédi utca sarkát érintő telken. Miklós maradt a Kossuth utcai parcellázást követően még művelhető kisebb kertben, és ott kertészkedett egészen haláláig.

A "szürkenővérek" zárdája és iskolái tövébe költözött kertészetben a következő nemzedék a város neves főkertésznél, Dahner Samunál tanulta a szakmát. De Raffensperger 185(III.) József (1916–1976) a vasútra ment dolgozni, noha több ízben – még nyugdíjas korában is – foglalkozott újabb kertészet telepítésének gondolatával. Ezt azonban végül a Jereván városrész építése megghiúsította. Öccse, Raffensperger Mihály (1922–1990) folytatta az apától örökölt kertészetet, mindaddig, amíg 1986-ban ezt is ki nem sajátították iskolaépítés céljára. Ennek a régi kertészetnek a helyén áll ma a Vas- és Villamosipari Szakképző Iskola és Gimnázium épülete.

A Raffensperger kertészeteket háromszor érte el a város fejlődése révén kényszerű beépítés. Noha a Lőver körúton az oda kitelepített törzskertészet és a régi Nándor fasori ház helyett létesített új családi ház és virágkereskedés működik, érdekes módon a család vállalkozási kedvét és erejét a rendszerváltást követő gazdasági életben egy új iparágban figyelhetjük meg. A Raffensperger III. József és Mihály húga, Raffensperger Anna, férjezett Németh Lajosné (ez íráshoz az adatok gyűjtője) fia az az ugyancsak Németh Lajos (1954–), akinek ma villamosági üzeme és üzletei vannak Sopronban és a megyében.

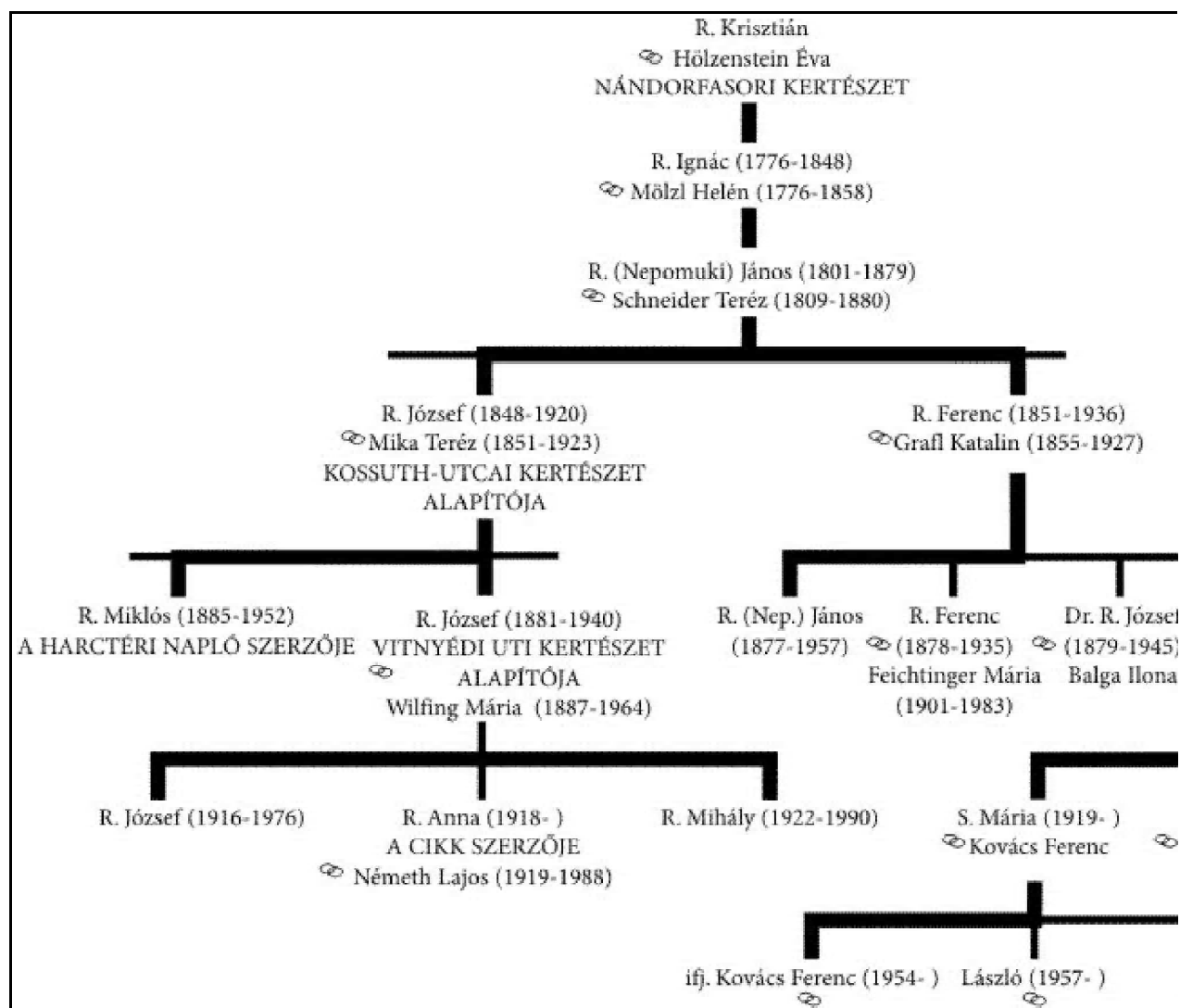

Raffensperger József kertészete a Kossuth utcában 1915 körül.

A család régi emlékei között különösen érdekes a fent említett, és az első világháborúban fogságba esett Raffensperger Miklós hagyatéka: versek, leírások, levelek. Ezekből egy részt azért is le kell közölnünk, mert az különös helytörténeti érdekességű. Sajnos nem a kertészet vonatkozásában, hanem azért, mert belőle megtudhatjuk, hogy az első világháborúba vonuló soproni seregtest milyen útvonalon és mennyi idő alatt került a frontra, ott milyen harcokba keveredett, mily nagyok voltak a veszteségei, és milyen sokan estek fogságba, hogy éveket töltsenek el szibériai hadifogságban. Íme, így ír Raffensperger Miklós, a soproni 18-as honvéd gyalogoszred I. századának tizedese: "Az elvonulás Sopronból volt az a nap, melyet soha életemben nem fogok elfelejteni. A szülői ház előtt meneteltünk el, drága anyám a betegágyból tekintett ki az ablakon és intett nekem utolsó üdvözlést. Apám a kapuban állt és küldött utolsó búcsúszót. Két fiútestvérem már elhagyta az 186otthont, Mária, Helén és Teréz nővéreim egy darabig még elkísértek az úton. Még több ismerős is volt az úton egy búcsúzó készsorításhoz. Azután kimentünk a városból. Megfordultam, hogy szülővárosomat utoljára még láthassam. Szép meleg nap volt ez az augusztus 15. Kismartonba vonultunk, ahol bekvártélyoztak minket. Freiburger bádogosmesternél kedvesen fogadtak, borral, dohányval kínáltak. Másnap vonultunk a brucki táborba. Ott még jó dolgunk volt. Bruckban 22-én reggel 1/2 4 kor ültünk vonatra, és egy menetben Landshutig utaztunk, ahol 24-én éjjel 1/2 11-kor (érkeztünk) és a szabadban letáboroztunk reggelig. Estefelé elvonultunk egy faluig, és ott táboroztunk ismét szabadban reggelig. Azután menetelés be Oroszországba. Néhány napi menetelés után augusztus 29-én fedezékbe vonultunk. Amikor itt állásban voltunk, az egyik járőr közölte velem, hogy József bátyám egy (közeli) helységben fekszik és súlyosan sérült. De nem tudtam odamenni, mert augusztus 31-én volt az első támadásunk egy ellenséges magaslat ellen. De olyan nagy veszteséggel vertek vissza minket, hogy az egész századunkból csak 140 ember meg két szakaszparancsnok maradt. Szeptember 1-én este visszavonultunk, akkor József bátyámmal a kötözőhelyen találkoztam. Ezt követően engem az első tábori századba osztottak, és ismét az ellenség felé vonultunk. Szeptember 2-án újabb támadásra lendültünk,

estefelé beástuk magunkat és ott voltunk 5-éig. Akkor az oroszok támadtak ránk, és vissza kellett vonulnunk. Ekkor lőtték agyon Bella ezredesünket, és én is két lövést kaptam a hátizsákomba. Hála Istennek hatástalanok voltak, mert megakadtak a fehérneműben. Új állásba kellett visszavonulnunk szeptember 9-ig, mikor is el kellett állásunkat hagyni. Ekkor sérült meg Einbeck. Azután visszavonultunk Sanow felé. A visszavonulás egészen Galíciáig tartott, ahol három nap pihenőt tartottunk. Ott Georg unokatestvéremmel találkoztam. Ekkor megint egyszer eleget ehettem. 13-án megérkezett a kiegészítő század, és ismét továbbmentünk a határon át mintegy 4 km távolságra, jónéhány városon és falun át. Szeptember 20-25 körül támadtuk Santomir várost. Szép város ez Orosz-Lengyelországban. Itt értük el a Visztulát. Fedezékbe vonultunk. Itt találkoztam Schachingerrel. Majd visszavonultunk tartalékba, aztán Santomiron át Nova Alexander ellen meneteltünk. Ez már októberben volt. Hosszú szenvedés volt ez, hidegek voltak az éjszakák, s éhezünk. S akkor elérkezett október 23-a, az a nap, amikor azt hittem, hogy vége lesz az életemnek. A Visztula partján tábori őrség parancsnoka voltam. Egy hajóra lőttem, majd részben el is pusztítottam, de azután mégis minden másképp jött. Vissza kellett mennünk, mert a század elhagyta a helyét. Amerre csak néztem, ellenséget és ellenséget láttam. Most végünk van. Délután 1/2 4 óra volt. Mintha a fél légénységet agyonlőtték és megsebesítették volna. Én az ellenség kezébe kerültem. Elhajtottak minket Nova Alexanderba. Beesteledett, kenyeret kaptunk. Aludtunk reggelig. Azután fel Lublinba, éjjel és nappal. Lublinba október 25-én érkeztünk meg. Nagyon jól bántak velünk az asszonyok. 26-án este bevagoníroztunk, 30-án láttuk az első havat. November 5-én utaztunk át a Volga folyón... Az idő nagyon hidegre fordult. Átmentünk az Ural hegységen, az Ural folyón, itt nagyon szép völgyeket láttunk. November 13-án Szibériában elértük Omsky Rost-ot, november 21-én a Bajkál tó partján utaztunk egész nap, 23-án érkeztünk erre a szép vidékre Csita Peszcsankába. Nagyon hideg volt és mi nagyon kimerültünk a 28 napos úttól. Már tetvesek, bolhásak voltunk. Azután megkezdődött a fogoly élet. Raffensperger Miklós." [3\(75\)](#)

Végül meg kell jegyezni, hogy a családnak van Amerikában máig tevékeny ága, mely a család nevét a Ravensburgból való eredetre vezeti vissza.

A Raffensperger család kertészettel foglalkozó ága.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc

188 Soproni könyvespolc

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / Szemán Attila: Szála Erzsébet: Sopron tudomány- és technikatörténetéből

Szemán Attila: Szála Erzsébet: Sopron tudomány- és technikatörténetéből

Szála Erzsébet könyvében valójában három nagy kutatási téma különíthető el. Az egyik a soproni evangélikus értelmiség gyökereiről, képzési helyeiről, megnyilvánulási fórumairól szól. A második – az előzővel szoros összefüggésben – értelmiségi portrévázlatokat ad. A harmadik a helyi iparfejlődést, annak kulturális életre tett hatásait vizsgálja.

Sopron ismert tudománytörténésze jelen munkájában a tizenhetedik századi gyökerektől kezdve a XIX. századdal bezárólag ismerteti az újkori Sopron értelmiségének tevékenységét, amit a korabeli Magyarország viszonyai között bízvást kiemelkedőnek, egyes felvidéki városokéval rokon hatásúnak tarthatunk. A téma tárgyalása során természetesen nem lehetett megkerülni az egykori értelmiség felekezeti megoszlását, hisz ez az adott térségben alapvetően meghatározó szempont volt. A soproni evangélikusság történetét kitűnően ismerő szerző így számbavehette a legkorábbi időszak ízig-vérig protestáns, evangélikus városi művelődését. Egyes jeles tudósokról rövid esszészerű képet is ad, ami annál is fontosabb, mert a régebbi szakirodalom széttagolt és nehezen hozzáférhető. Ilyenek például Liebezeit Zsigmond, a Torkos testvérek, Kis János portréi. Vitathatatlan, a korábban német nyelvű, majd mindinkább megmagyarosodó soproni városi kultúrában az evangélikus vonulat mindenképp meghatározó jelentőségű volt, mely a XVII-XVIII. századi helyi polgári kultúra gerincét adta. Bár – ahogy a cím is erre utal – a kötet csak szemelvényeket mutat be Sopron tudománytörténetéből, mégis egyfajta rövid, frappáns összefoglalást is ad. Ehhez nagyon helyesen – és tegyük hozzá időszerűen – az egykori mecénások tevékenységének a vázlatát is hozzáilleszti.

A technikatörténeti rész szintén a századfordulóig kíséri végig a soproni ipar újkori történetét. Külön kiemeli a brennbergi szénbányászatot a művelés kezdetétől fogva. Ez a szénbánya a XIX. század második felében már a legfontosabb üzeme volt a városnak, és az ország életében is jelentős gazdasági szerepet töltött be. Sőt, a helyi nagyipar megjelenésének kezdeti szakaszát is a brennbergi bánya jelentette. Ugyanakkor a művelés műszaki-technikai szintje a XIX. század végére a kor legmodernebb fokára emelkedett. Az utolsó fejezet az iparfejlődés kulturális hatását vizsgálva összefüggést teremt a két fő rész között, s egyben le is zárja a művet.

A könyv a fejezetek végén a jegyzetfelsorolásban minden egyes témához bő bibliográfiát is ad, ami alkalmassá teszi arra, hogy az átalakuló és egyre sokszínűbbé váló Soproni Egyetem és a Pedagógiai Főiskola diákjai is betekintést nyerhessenek városunk [189](#)kultúrtörténetébe. Biztos vagyok benne, hogy ezzel egy már meglévő, természetes igényt elégít ki Szála Erzsébet e legújabb munkája.

A kiadvány az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával készült. Sajnálatos, hogy a kötet – valószínűsíthetően anyagi okok miatt – illusztrációk nélkül jelent meg.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / Németh Ildikó: Győr története a kezdetektől napjainkig

Németh Ildikó: Győr története a kezdetektől napjainkig

Győr, 1997. (Szerk.: Bana József, Morvai Gyula)

Az elmúlt évben Győr Megyei Jogú Város Levéltárának kiadványaként jelent meg a „Győr története a

kezdetektől napjainkig” című kötet. A kiadványban a város történetével, társadalomtörténetével, földrajzával, néprajzával, építészetével stb. foglalkozó neves győri szakemberek tanulmányai olvashatók.

Bana József előszavából kiderül, hogy e munka a Győri Városi Levéltár és a TIT Pannon Egyesület Győri Szervezete által létrehozott előadássorozat, a Győri Millecentenáriumi Előadások anyagának közlése. Az 1995/1996-os tanév folyamán lebonyolított várostörténeti előadássorozat elsődleges célja az volt, hogy Győr helytörténetéről nyújtsa az ifjúság, illetve az érdeklődők számára közérthető és áttekinthető képet.

Az előadások sorát Tomka Péter régész „Győr a régészeti ásatások tükrében a kezdetektől a középkorig” című tanulmánya nyitja, amely nemcsak a város történetét kíséri végig az első településformáktól a 13. századig, hanem bevezetőjében a győri régészeti kutatások néhány nagy alakjáról is megemlékezik. Csóka Gáspár cikke a középkortól egészen századunkig mutatja be a szerzetesrendek szerepét Győr tudományos, oktatási és kulturális életében. Gecsényi Lajos „Vázlat Győr XVI-XVII. századi történetéről” címmel a város életének egy meghatározó és mozgalmas korszakáról ír. Sáry István „Győr a szabad királyi város” című tanulmánya a szabad királyi városi rang mibenlétét, előnyeit és következményeit, illetve Győr e rang elnyeréséért folytatott több évszázadon át húzódo küzdelmét mutatja be. Horváth József a végrendelet, mint forrástípus feldolgozásában rejlő lehetőségekre világít rá, illetve a végrendeletek adatait feldolgozva ad képet a 17. századi győri polgárságról, némi kitekintéssel a 18. századra. Bana József Győr polgármestereiről közöl tanulmányt, amelyben ismerteti a polgármesteri tisztség kialakulásának történetét, a polgármesterekre vonatkozó kutatások forrásait és korlátait, részletes életrajzot közöl a két legjelentősebb polgármesterről, Zechmeister Károlyról és Udvaros Istvánról, illetve függelékként táblázatokat Győr polgármestereiről 1787 és 1950 között, valamint a városbírói poszt betöltéséről 1743-tól 1872-ig. Társadalomtörténeti jellegű Szakál Gyula „Győri elit a 19. és a 20. század fordulóján” írása. Az időrendi áttekintést Honvári János „Győr vázlatos története a két világháború között” című cikke zárja, mely átfogó képet nyújt a korszak győri polgárainak gazdasági, társadalmi, politikai életéről. A kötet végén három, a történeti-időrendi tematikába be nem illeszthető, más tudományágak területére átlépő tanulmány kapott helyet. Timaffy László a város néprajzáról, a vízparti életmódhoz kötődő hajómalmokról, malomiparról, és a hajóvontatásról, valamint a jellegzetes népszokásokról ír. Göcsei Imre Győr földrajzáról, természetföldrajzi adottságairól, a környék növény- és állatvilágáról közöl pontos adatokkal, táblázatokkal ellátott tanulmányt. A cikkek sorát Winkler Gábor építészeti cikke zárja, amely a város kiépülésének szakaszait követi nyomon a kezdetektől napjainkig.

Dicsérendő az egységes szerkesztési elv, hogy a kötetben végig vastag betűvel szedték a személyneveket, illetve a fontosabb kifejezéseket, címeket. Ez jelentős mértékben megkönnyíti a kötethez csatolt névmutató használatát, illetve az optikai kiemelés az áttekinthetőséget is szolgálja.

A kiadvány egyértelműen ismeretterjesztő céllal, ugyanakkor tudományos igénnyel készült. Egy ilyen jellegű munka esetében megengedhető a hivatkozás, ill. a jegyzetek hiánya, azonban vagy az egyes tanulmányok, vagy az egész kötet végén egy tájékoztató jellegű, a továbblépést segítő irodalomjegyzék beillesztése mindenképpen hasznos lehetett volna.

Külön említésre méltóak a gazdag és nyomdailag is szépen kivitelezett illusztrációk. A kötet – mely egyben a Győr Városi Levéltári Füzetek első száma is – nem csak tartalmilag értékes, hanem formai megjelenésében is esztétikus kiadvány.

1998. LII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / Dávidházy István: Szakács Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái II. 1555–1569. Sopron, 1997. 134 o. (Szerk.:

Turbuly Éva)

Dávidházy István: Szakács Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái II. 1555–1569.

Sopron, 1997. 134 o. (Szerk.: Turbuly Éva)

Immár a Soproni Szemle 1997/4. számában ismertetett azonos című munka második kötetét veheti kézbe a kutató és a város történetének mindennapjaiba betekinteni kívánó olvasó. A dícséretes gyorsasággal megjelentetett második rész a feldolgozás és közlés módszerét tekintve az elsővel megegyező. Az első kötettel szemben jólesően vesszük tudomásul, hogy a lábjegyzetekben a családneveknél, amennyiben ez lehetséges, Házi Jenő *Soproni polgárcsaládok* című művére, a topográfiai adatoknál Mollay Károly *Első telekkönyv* című művére történik hivatkozás.

A regeszták tárgy szerinti megoszlása nagyjából azonos a megelőző időszakéval. Ebben a periódusban is a hagyatéki ügyek száma legnagyobb. A többségükben ingatlanokból álló hagyatékok megosztásából többek közt fény derül a soproni polgárok kiterjedt külföldi rokoni kapcsolataira is. Az 1529-es török hadjárat során három gyermekével együtt elhurcolt harkai asszony 1561-es tulajdonjogi ügyével kapcsolatban azt tudjuk meg, hogy a korabeli jog szerint az elévülési idő 32 év volt (281). A házasságtörést halállal büntették, de rendszerint nem hajtották végre. Egy lány teherbe ejtése viszont csupán pénzbüntetést vont maga után a nevelési díj megítélése mellett 191(213). A nyelvhasználat tekintetében érdekes adalékot találunk a 302. sz. regesztában, amelyben egy, magyar és német anyanyelvű felek közötti ügyről van szó. Ebben a német anyanyelvű felet a Magyar Királyság szokására hivatkozva arra kötelezik, hogy kérelmét latin nyelven terjessze be. Újdonság a 340., a 362. és a 367. sz. regesztákban a céhek ügyeinek feltűnése. A 340. regeszta a mészárosceh belső ügyeit szabályozza, a másodikban a soproni takácscehvel kapcsolatban egy illetékességi ügyről van szó, a harmadikból az derül ki, hogy a városi tanács határozta meg az egyes céhekbe felvehető mesterek számát.

A topográfiai adatokra rátérve megállapítható, hogy a névmutatóban felsorolt dülőnevek kettő kivételével (Leberberg, Rännetgraben) mint századunkban is még léteznek megtalálhatóak a Heimler topográfiában. A 234. sz. regeszta Al-patakat és Malom patakat említ. A bejegyzés eredetijét megtekintve kiderült, hogy téves olvasatról van szó.

Az Ákosházi Sárkány Antal és Roll Benedek közötti egyezség (223) tárgyát képezte többek között a soproni „halfiaztató”. A német „*Fischeinsatz*”-nek tényleg ez a magyar megfelelője és a helytörténeti munkákban így is fordítják. Véleményem szerint helyette inkább a 19. század 60-as éveiben a már magyarul vezetett közigazgatási iratokban használt „haltartó” kifejezést kellene használni. Ez a *Fischeinsatz* akkor az Ógabona téren volt, és bérbeadásával kapcsolatosan fordul elő az iratokban. Nem valószínű, hogy a város belterületén, korlátozott friss víz ellátás mellett valaki halat szaporított volna, sokkal inkább hihető, hogy a *Fischeinsatz*ek (több is volt), amelyek a középkor óta többször adásvétel és örökösödés tárgyát képezték, az eladásra szánt halak életben tartására szolgáltak. Ezt a feltevést támasztja alá, hogy a 16-17. századbeli városi számadáskönyvek szerint a város a halastavaiba és a várárokba szánt halivadékot Csehországból és a Rábaközéből vásárolta.

Az első kötethez hasonló alaposágú kiadvány végén Tirnitz József archontológiai táblázatát találjuk. A hely- és névmutató Szakács Anita és Koloszar Andrea munkája. A tárgymutatót Dominkovits Péter állította össze, akinek a 11 latin bejegyzésről készült regesztát is köszönhetjük.

MUNKATÁRSAINK

Dr. Ádám Antal akadémikus, egyetemi tanár, MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézete, 9400 Sopron, Pf.5.

Andrássy Péter tanár, Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum), 9400 Sopron, Széchenyi tér 11.

Bánkiné Dalmay Ágnes tanár, 9400 Sopron, Gyóni G. u. 11.

Dr. Bencze Pál egyetemi tanár, MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézete, 9400 Sopron, Pf.5.

Dávidházy István műszaki tanácsadó, 9400 Sopron, Deák tér 49.

Hoczek László tanár, Roth Gyula Erdészeti Szakközépiskola, 9400 Sopron, Szt. György u. 9.

Király Gergely PhD hallgató, Soproni Egyetem, Növénytani Tanszék, 9400 Sopron, Ady E. út 5.

Németh Ildikó levéltáros, Soproni Levéltár, 9400 Sopron, Pf. 82.

Németh Lajosné, Sopron, Vándor S. u. 7.

Dr. Nikolics Károly c. egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kis J. u. 1.

Szemán Attila régész-muzeológus, Központi Bányászati Múzeum, 9400 Sopron, Templom u. 2.

Dr. Szitás József főtitkár, Soproni Egyetem, Rektori Hivatal, 9400 Sopron, Ady E. út 5.

Dr. Verő József akadémikus, egyetemi tanár, MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézete, 9400 Sopron, Pf.5.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A témáról részletesebben szól: Verő József: A nagyeceni geofizikai obszervatórium: A geomágneses tér mérésének története (Tanulmányok Csatkai Endre emlékére, szerk. Környei A.- G. Szende K., Sopron, 1996. 431-442.).

2 (Megjegyzés - Popup)

* A cikkben megfogalmazott gondolatok a szerző véleményét tükrözik.

3 (Megjegyzés - Popup)

Javaslat a Megyei Felsőoktatási Koordinációs Tanács működéséhez – 1994. 05. 24. – SE -TO 80-4/94.

4 (Megjegyzés - Popup)

Készül a területfejlesztési koncepció – Egy merész ötlet: régióegyetem? – Kisalföld, 1997. szeptember 20.

5 (Megjegyzés - Popup)

Regionális egyetemi tervek – Vas Népe, 1997. október 17.

6 (Megjegyzés - Popup)

Nyugat-dunántúli régió területfejlesztési koncepció, 1997. november 1. – SE RH irattár 1083/97.

7 (Megjegyzés - Popup)

Kutas János: A felsőoktatás intézményhálózata – in: Magyar Felsőoktatás, 1996/1-2. sz.

8 (Megjegyzés - Popup)

Az összevont Győr-Moson-Sopron megyék között a trianoni békeszerződés előtt Győr súlya: 1480 km² és 91 ezer lakos — Sopron esetében 3127 km² és 250 ezer fő – Szalay Csaba: Sopron vármegye in: Mai Sopronvármegye, 1995. november 2.

9 (Megjegyzés - Popup)

Középen tömörül a GDP-mezőny – Csak a Nyugat- és Közép-Dunántúl tart lépést a fővárossal in: Népszabadság, 1998. március 10.

10 (Megjegyzés - Popup)

Vajda Tamás: Génusz-földrajz – in: Heti Világgazdaság, 1997/39. sz.

11 (Megjegyzés - Popup)

Az intézményi történeti adatok alapvető forrása: Tanulj tovább! Multimédia kalauz a magyarországi felsőoktatáshoz – CD-ROM – Panem, 1998.

12 (Megjegyzés - Popup)

A 2. sz. melléklet tartalmazza a régió állami felsőoktatásával kapcsolatos alapvető adatokat.

13 (Megjegyzés - Popup)

A "genius loci" szerepéről pld.: A soproni líceum Szerk.: Gyórfy S. és Hunyadi Z. – Tankönyvkiadó, Bp., 1986. 167. old.

14 (Megjegyzés - Popup)

Phare – CBC- támogatások: Határérték – in: Heti Világgazdaság, 1998/15. sz.

15 (Megjegyzés - Popup)

Fabiny Tibor: A soproni evangélikus líceum története. In: A soproni líceum. Szerk.: Gyórfy Sándor – Hunyadi Zoltán. Budapest, 1986. 13.

16 (Megjegyzés - Popup)

Fabiny i.m. 16.

17 (Megjegyzés - Popup)

Fabiny i.m. 26.

18 (Megjegyzés - Popup)

Fabiny i.m. 28.

19 (Megjegyzés - Popup)

Fabiny i.m. 33.

20 (Megjegyzés - Popup)

Fabiny i.m. 71.

21 (Megjegyzés - Popup)

Fabiny i.m. 97.

22 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára = SL T8/4266. A Soproni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyetemes Theológiai Akadémia értesítője. 1908/09-es tanév.

23 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. október 31.

24 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1929. október 12.

25 (Megjegyzés - Popup)

SL IV/B/1404/b. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai, Közigazgatási ügyek. X/498/1929.

26 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1929. január 1.

27 (Megjegyzés - Popup)

SL IV/B/1404/b. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai, Közigazgatási ügyek. X/498/1929.

28 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. január 1.

29 (Megjegyzés - Popup)

SL IV/B/1404/b. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai, Közigazgatási ügyek. X/498/1929.

30 (Megjegyzés - Popup)

SL IV/B/1404/b. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai, Közigazgatási ügyek. X/498/1929.

31 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1929. augusztus 22.

32 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1929. október 15.

33 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. április 17.

34 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. március 28.

35 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. január 1.

36 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1930. október 21.

37 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. november 16.

38 (Megjegyzés - Popup)

SL VIII/2. A Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának iratai. A M.Kir. Erzsébet Tudományegyetem Tanrendje az 1933/34-es és 1934/35-ös tanévre.

39 (Megjegyzés - Popup)

Unger Mátyás: A soproni evangélikus tanítóképző. In: A soproni líceum. Szerk.: Győrffy Sándor – Hunyadi Zoltán. Budapest, 1986. 158.

40 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. In: SSz. 1958/3.196.

41 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai i.m. 197.

42 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai i.m. 198.

43 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai i.m. 199.

44 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai i.m. 198.

45 (Megjegyzés - Popup)

Unger i.m. 163.

46 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai i.m. 202.

47 (Megjegyzés - Popup)

SL VIII/62. A Soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet iratai. Anyakönyvek.

48 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai i.m. 204.

49 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István: Intézmények, in: Sopron 1945–1985, Szerk. Mollay Károly, Sopron 1985, 85.

50 (Megjegyzés - Popup)

Mezősi Mihály: Oklevélgyűjtemény. Deák Téri Általános Iskola dokumentumtára.

51 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1964. május 14.

52 (Megjegyzés - Popup)

Mezősi Mihály: Oklevélgyűjtemény. Deák Téri Általános Iskola dokumentumtára.

53 (Megjegyzés - Popup)

u.o.

54 (Megjegyzés - Popup)

u.o.

55 (Megjegyzés - Popup)

SL kéziratára 146. Bánkiné Dalmay Ágnes: Csapatunk története. 37.

56 (Megjegyzés - Popup)

u.o. 42.

57 (Megjegyzés - Popup)

u.o. 35.

58 (Megjegyzés - Popup)

Gombocz Endre: Diaria itinerum Pauli Kitaibelii. Auf Grund Originaler Tagebücher zusammengestellt. I-II. Természettudományi Múzeum, Budapest, 1945-1946

59 (Megjegyzés - Popup)

Mindhárom kötete – teljes épségben – megyénkben a Pannonhalmi Bencés Apátság Főkönyvtárában található meg. Sopronban az Evangélikus Gimnázium líceumi nagykönyvtárában őrzik a második kötet viszonylagosan ép példányát.

60 (Megjegyzés - Popup)

Kitaibel munkássága alapján, utóda Schuster János jelenteti meg a "Hydrographica Hungariae" művet, 1829-ben, amelyben a "Kitaibel Pál nyomtatásban megjelent munkái és dolgozatai" című összeállítás e könyvet "Opus posthumum" megjelöléssel tartalmazza.

61 (Megjegyzés - Popup)

Kitaibel Pál: Catalogus Plantarum horti botanici Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae. 1816.

62 (Megjegyzés - Popup)

Jávorka Sándor: Kitaibel Pál – Akadémiai Kiadó, 1957. 29.

63 (Megjegyzés - Popup)

uo. 33.

64 (Megjegyzés - Popup)

Andrássy Péter – Csapody István – Hortobágyi T. Cirill: Kitaibel Pál és a Kitaibel Pál Középiskolai Biológiai Tanulmányi Verseny – ECHO PR. Kft. Veszprém, 1994.

65 (Megjegyzés - Popup)

Gombocz Endre: Kitaibel Pál sopronmegyei útja. SSz. 1 (1937) 111-119. p.

66 (Megjegyzés - Popup)

Kézirat a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában. 102/Oct. Germ.

67 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti Zoltán: Kitaibel Pál /1757-1917/ – SSz. 11. (1957) 141-143.

68 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti Zoltán: Kitaibel Pál emlékének megünneplése. SSz. 12. (1958) 155-161.

69 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Jenő: A Soproni Városszépítő Egyesület története 1869-1984. 68.

70 (Megjegyzés - Popup)

Csapody István: Jávorka Sándor: Kitaibel Pál (Akadémiai Kiadó, 1957.) SSz. 11. (1957) 321-322.

71 (Megjegyzés - Popup)

Wallner Ákos: A Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság. SSz. 51. (1997) 65.

72 (Megjegyzés - Popup)

Wallner Ákos: A Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság összejegyzései. SSz. 51. (1997) 160-185.

73 (Megjegyzés - Popup)

Raffensberger Ignác kertész 1809. II.21-én szerzi meg a polgárjogot. (Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 2. kötet 718.o.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982

74 (Megjegyzés - Popup)

R. Nepomuki János kertész 1835. V. 6-án, testvére Ignác bírósági kancelláriai írnok 1839.II.27-én teszi le a polgáreskü. (i. m.)

75 (Megjegyzés - Popup)

A szöveg eredetije német nyelvű.